

Rīgas Stradiņa universitāte
Komunikācijas fakultāte
Sociālās antropoloģijas studiju programma

MAGISTRA DARBS

“Ir jāuzmanās ar termiņiem”: ģimenes konstruēšana Saeimas komisijās

Darba autore:
Liene Rācene-Riekstiņa
Studenta apliecības Nr. 20-044060

/paraksts/

2024.gada 4.janvāris

Darba vadītājs:
Klāvs Sedlenieks
PhD, Asociētais profesors
RSU Komunikācijas fakultāte

/paraksts/

2024.gada

Rīga, 2024

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā “*Ir jāuzmanās ar termiņiem*”: *ģimenes konstruēšana Saeimas komisijās* pētīta radniecības un valsts mijiedarbība. Izpētē izmantoju kvalitatīvās pētniecības metodes – novērojumu, satura analīzi, daļēji strukturētās intervijas u.c., lai izsekotu ģimenes konstruēšanu Saeimas komisijās. Izmantojot personisko pieredzi, atklāju ģimenes regulējuma ietekmi uz praksēm, kas precīzi neiekļaujas radītajā konstrukcijā.

Darba tēze **radniecība un valsts ir nesaraujami saistīti koncepti, kas savstarpēji uztur un formē viens otru** izriet no pētnieciskā jautājuma – kāpēc valsts institūcijas vēlas tiesību aktos noteikt ģimenes regulējumu?

Sociālā realitāte ir uzkonstruēta tā, ka bez tiesību normās noteiktā radniecības ietvara nav iespējams iedzīvināt ģimeni *Rietumu* izpratnē, jo radniecībai nepieciešami uzturošie performatīvie valsts pasākumi. Līdztekus valsts nevarētu pastāvēt, ja netiktu uzturēta noteikta radniecības struktūra, kuras ietvaros, pirmkārt, tiek vilktas robežas starp indivīdiem, iezīmējot viņus kā piederīgus vai nepiederīgus valstij, otrkārt, tiek radīti un socializēti cilvēki, kuri turpinās performēt valsti nākotnē, tādējādi caur radniecības praksēm realizējot ideju par valsti.

Darba struktūru veido piecas nodaļas. Pirmajā nodaļā skaidroju kā veidoju pētījuma dizainu, atradu pētījuma lauku un ieguvu datus. Otrajā nodaļā aplūkoju radniecības teorijas, īpaši izceļot, Morgana darbu, lai demonstrētu, ka pašos disciplīnas pirmsākumos radniecība tika konstruēta, nevis vienkārši notika pati par sevi. Izskaidroju arī kā modernitātes ietvaros radniecību aizstāja ģimene. Trešajā nodaļā aprakstu kā atklājas ģimene Saeimas komisiju sēžu dalībniekiem, kāds ir ģimenes regulējums tiesību aktos un kāda nozīme ģimenes konstruēšanā ir tiesu spriedumiem. Secinu, ka ģimene Latvijā pārsvarā tiek šauri konstruēta par pamatu izmantojot nukleāro ģimeni un sasaistot to ar laulību. Tas rada izaicinājumus citādām ģimenēm, kurām jācenšas savas ģimenes prakses pielāgot regulējumam, kas nav paredzēts viņu interešu aizstāvībai. Ceturtajā un piektajā nodaļā ar empīrisku piemēru palīdzību atklāju, ka ģimenes izveidošanu garantē valsts institūciju veiktās performatīvās darbības un personu līdzdalība tajās, uzsveru, ka valsts neatkarības atjaunošanas procesā nozīmīga loma bija radniecības saitēm, iekļaujot vai izslēdzot cilvēkus no valstij piederīgā pilsoņu kopuma, izceļu tautas ataudzes sasaistīšanu ar rūpēm par valsts pastāvēšanu nākotnē.

Atslēgvārdi: radniecība, ģimenes konstruēšana, valsts īstenošana, mijiedarbība, Saeima

ABSTRACT

Master's thesis "*Beware of Terminology*": *Constructing the Family in the Parliamentary Committees* study the interaction between kinship and the state. I used qualitative research methods - observation, content analysis, semi-structured interviews, etc., to trace the construction of the family in the Parliamentary Committees and my personal experience to reveal the influence of family regulation on practices that do not fit into the legal framework.

The thesis is - kinship and the state are inextricably linked concepts that mutually shape each other.

The social reality is constructed in a way that without the legal framework of kinship it is impossible to revive the family in the Western sense. At the same time the state could not exist without a certain kinship structure.

The structure of the work consists of five chapters. In the first chapter, I explain how research design, research field and methods of data collection. In the second chapter, I examine kinship theory, particularly highlighting Morgan's work, to demonstrate that in the very beginnings of the discipline, kinship was constructed rather than simply occurring by itself. I also explained how kinship was replaced by the family within the framework of modernity. In the third chapter, I describe how the family is revealed to the members of the Parliamentary Committees, how the family is constructed in legal acts and what role do courts play in the family construction. I conclude that the family in Latvia is mostly constructed using the nuclear family as a basis. This creates challenges for other families who must try to adapt their family practices. In the fourth and fifth chapters, I discovered that the creation of a family is guaranteed by the performative actions carried out by state institutions, I emphasize that in the process of restoring the independence of the state kinship ties played an important role, and I highlight the reproduction of the people of the nation connecting with concern for the existence of the state in the future.

Keywords: kinship, family construction, state performance, interaction, Parliament

SAĪSINĀJUMI UN SKAIDROJUMI

Saeima	Latvijas Republikas Saeima
Likumdevējs	Latvijas Republikas Saeima
Izpildvara	Latvijas Republikas Ministru kabinets un valsts pārvaldes iestādes kopā
Komisija	Latvijas Republikas Saeimas pastāvīgajā komisija
SDLK	Latvijas Republikas Saeimas Sociālo un darba lietu komisija
JK	Latvijas Republikas Saeimas Juridiskā komisija
AIKNK	Latvijas Republikas Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisija
Juridiskais birojs	Latvijas Republikas Saeimas juridiskais birojs
Tiesu vara	Rajonu (pilsētu) tiesas, apgabaltiesas, Augstākā tiesa un Satversmes tiesa kopā
Judikatūra	Reizēm tiek saukta par tiesnešu tiesībām, aptver juridiski nozīmīgas atziņas, ko tiesa ir formulējusi savos nolēmumos
Anotācija	Likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums
Satversme	Latvijas Republikas Satversme
Civillikums	Latvijas Republikas Civillikums
Satversmes tiesa	Latvijas Republikas Satversmes tiesa
Satversmes tiesas spriedums	Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020.gada 12.novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam”

PATEICĪBA

Pirmkārt, vislielākā pateicība manai **ģimenei** par kopā gūto daudzslāņaino ģimenes pieredzi!

Īpaši sirsnīgi pateicos **Kasparam**, par gādīgajām ikdienas rūpēm un atbalstu visā studiju laikā. Tu esi izcils sarunu biedrs, nenovērtējams draugs un vīrs! **Patrik**, paldies par neizmērojamo pacietību un vissvarīgākā jautājuma uzdošanu – *Mammu, kāpēc tā antropoloģija Tev ir tik svarīga?*

Paldies, darba vadītājam **Klāvam Sedleniekam**, ka ļāvi man maldīties, šaubīties un “izaugt” par antropologu man piemērotā tempā! Paldies par visām sarunām, īpaši tām, kas manu pasauli sagrieza ar kājām gaisā!

Noslēgumā, paldies visiem **deputātiem** un **ekspertiem**, kas piedalās Saeimas sēžu komisiju darbā, bez jūsu diskusijām nebūtu tapis šis maģistra darbs!

Maģistra darbs tapis projekta *(re)Moving Ties* ietvaros. Projekts saņem finansējumu no Latvijas Zinātnes padomes Lietišķo un Fundamentālo projektu granta.

Projekta/līguma nr.: Izp-2021/1-0213.

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA.....	2
ABSTRACT	3
SAĪSINĀJUMI UN SKAIDROJUMI	4
PATEICĪBA	5
IEVADS	7
1. LAUKS UN METODES.....	10
1.1. Kur es visu uzzināju?.....	10
1.1.1. Lauks un tā atrašana	10
1.1.2. Iekļūšana laukā	12
1.1.3. Sēžu dalībnieki	14
1.1.4. Informanti	17
1.2. Metodes	17
1.3. Tuvojoties es attālinos	20
2. RADNIECĪBA UN ĢIMENE.....	22
2.1. Īsa radniecības vēsture antropoloģijā	22
2.2. Radniecības un ģimenes nošķiršana	29
3. ĢIMENE LATVIJĀ.....	32
3.1. Stenders, Alunāns un lietuvieši.....	32
3.2. Līdzšinējo ģimenes (radniecības) pētījumu problemātika Latvijā	34
3.3. Ģimene Saeimā.....	38
3.4. Ģimene tiesību aktu tvērumā.....	43
3.5. Ģimene tiesu nolēmumos	46
3.6. Refleksija par manu ģimeni un manu radniecību	49
4. ĢIMENE UN VALSTS.....	55
4.1. Māti atzīst, bet par tēvu uzskata	57
4.2. Citāda ģimene	60
5. VALSTS UN ĢIMENE	66
5.1. Satversmes tēvi un māte Latvija.....	67
5.2. Piederība valstij	69
5.3. Ataudze	70
NOBEIGUMS	73
IZMANTOTO INFORMATĪVO AVOTU SARAKSTS	74
PIELIKUMI.....	81

IEVADS

Autori no dažādām sociālo zinātņu disciplīnām arvien uztur tradīciju valsti un radniecību pretnostatīt. Šāds pretnostatījums atbalso senākas, evolucionisma iedvesmotas sociālo teoriju idejas, kas konstruēja jauno pasaules kārtību kā pretmetu *tradicionālām sabiedrībām*, aiz kurām Markss, Vēbers, Dirkems u.c. saskatīja *primitīvo sabiedrību* kā patieso modernitātes antitēzi (Kuper 2017, 6). Adams Kupers (*Adam Kuper*) apgalvo, ka 19. gadsimta otrajā pusē eiropieši ticēja, ka viņi ir liecinieki revolucionārai pārejai uz *moderno* sabiedrību, kuru pāri visam definē valsts ar noteiktu teritoriju, monogāma ģimene un privātīpašums, tāpēc *primitīvā* sabiedrība tika iztēlota kā nomadiska, organizēta caur asins saitēm, seksuāli izlaidīga un komunistiska (ibid.). Ne viens, ne otrs tēlojums nebija balstīts realitātē, taču no tā laika joprojām saglabāties ietekmīgs pieņēmums saskaņā ar kuru mūsdienās radniecība ir zaudējusi savu politisko ietekmi un svaru sabiedrības organizēšanā.

Edgars E. Evanss-Pričards (*Edgar Evan Evans-Pritchard*) un Maers Fortess (*Meyer Fortes*), aprakstot un klasificējot sabiedrības Āfrikā, antropoloģijā nostiprina tradīciju uzlūkot radniecību kā politiskās organizācijas pamatu “nemodernajās” sabiedrībās, kurām pretnostata “modernās” valstis, kurās politiskās norises izriet no pilnīgi citi principi, kuriem nav nekāda saistība ar radniecību. Turklāt “modernā” valstī fokuss no radniecības ir aizvirzīts uz neatkarīgu, racionālu indivīdu un viņa izvēlēm, bet radniecības funkcijas un formas tiek reducētas līdz ģimenei. Talkots Pārsons (*Talcott Parsons*) saka, ka lai gan ģimene aizvien ir nozīmīgs institūts, tai atlikuši tikai divi uzdevumi – socializēt bērnus un stabilizēt pieaugušo personību (Parsons 1955, 16). Tomēr arvien vairāk antropoloģiskie pētījumi pēdējās dekādēs tiek veltīti valsts un radniecības pretnostatījuma kritikai (McKinnon un Cannell 2013).

Antropologs Maikls Lambeks (*Michael Lambek*) apgalvo, ka iesaistot valsti radniecības aktā, tas ne tikai ietekmē radniecību, bet vienlaicīgi atklāj ievērojamo valsts lomu radniecības ieviešanā un radīšanā (Lambek 2013, 251). *Modernā* valstī varu lielākoties realizē nevis ar spēku uzspiežot noteiktus dzīves musturus, bet radot limitētas izvēles iespējas cilvēkiem, tādējādi normalizējot noteiktas ģimenes formas, bet citas diskriminējot.

Mans mērķis ir izsekot procesam, kurā valsts, regulējot ģimeni padara to par noteiktā tiesiskā rāmī ieraugāmu fenomenu, un izzināt kādā veidā radniecības naratīvi iedarbojas uz pašu valsti. Es klausos Saeimas komisiju sēžu audioierakstus, nolūkā izpētīt kā valsts pārvaldē caur tiesību aktu apspriešanu tiek konstruēta ģimene, un izmantoju savu personisko pieredzi, lai atklātu tiesību normu reizēm neparedzēto ietekmi uz ikdienā izdzīvotām radniecības praksēm, pētu arī komisijas sēžu rakstiskos materiālus un analizēju spēkā esošos tiesību aktu tvērumu.

Novēroju atsevišķu ekspertu centienus kontrolēt un sašaurināt ģimenes jēdziena lietojumu, sasaistīt to ar laulības noslēgšanas faktu un vēlmi tiesību aktos nostiprināt idejas, ka attiecības ir idejiski nošķiramas no ģimenes, jo nukleārā ģimene ir tā forma, kurā bērnu ir iespējams radīt dabiski, bet, piemēram, attiecībās starp viendzimuma cilvēkiem tas *dabiski* nav iespējams. Šādi centieni ir caurvīti ar patriotisma un nacionālisma naratīviem, apgalvojot, ka no to sekmīgas realizācijas atkarīga Latvijas kā valsts turpmāka pastāvēšana. Vienlaicīgi es atklāju arī liberālus impulsus un centienus radīt iekļaujošu ģimenes regulējumu, lai cilvēkiem nebūtu jācīnās pret nereāliem ideāliem, par vienīgo un pareizo ģimenes formu, jāgroza un jāpakārto ģimenes prakses vai vienkārši jāiekļauj šie svešie ideāli ikdienas dzīvē.

Brīži, kad caur tiesību normu realizāciju valsts rada ģimeni, var būt tikpat dinamiski un abpusēji formējoši, kā tie brīži, kad kādas ģimenes ikdienas prakses precīzi neiekļaujas valstī noteiktajos tiesiskajos rāmjos. Kāpēc valsts institūcijas vēlas tiesību aktos noteikt ģimenes regulējumu? Kāpēc cilvēkiem nevarētu ļaut pašiem izlemt kādā ietvarā viņi vēlas veidot savu ģimeni? Šajā maģistra darbā es pētīju ģimenes konstruēšanu Saeimā, pievēršot uzmanību radniecības un valsts mijiedarbībai, un demonstrēju, ka **radniecība un valsts ir nesaraucjami saistīti koncepti, kas savstarpēji uztur un formē viens otru**. Sociālā realitāte, kurā dzīvojam, ir uzkonstruēta tā, ka bez tiesību normās noteiktā radniecības rāmja netiks iedzīvināta ģimene, kuras realizēšanai ir nepieciešami papildus uzturošie performatīvie pasākumi no valsts institūciju puses. Līdztekus valsts un tās institūcijas nevarētu pastāvēt, ja netiktu neizveidota un uzturēta noteikta radniecības struktūra, kuras ietvaros, pirmkārt, tiek vilktas tiesiskas robežas starp indivīdiem, iezīmējot viņus kā piederīgus vai nepiederīgus valstij, otrkārt, tiek radīti un socializēti cilvēki, kuri performē un turpinās performēt valsti, tādējādi caur ģimenes praksēm uzturot un realizējot ideju par valsti.

Mijiedarbību starp radniecību un valsti norādītajos veidos empīriski iespējams novērot brīžos, kad, piemēram, valsts institūcija izdod bērna dzimšanas apliecību vai tad, kad kādas ģimenes ikdienas prakses precīzi neiekļaujas valstī noteiktajos tiesiskajos rāmjos, arī tad, kad tika veidota politiskā pēctecība atjaunojot demokrātisko valsts iekārtu pēc padomju okupācijas, vai valsts pieņem lēmumu, par kāda indivīda uzņemšanu Latvijas pilsonībā, kā arī politiskajā dienas kārtībā izceļot tautas ataudzi.

Darba struktūru veido piecas nodaļas. Pirmajā nodaļā skaidroju kā veidoju pētījuma dizainu, atradu pētījuma lauku un ieguvu datus. Otrajā nodaļā aplūkoju radniecības teorijas, īpaši izceļot, Morgana darbu, lai demonstrētu, ka pašos disciplīnas pirmsākumos radniecība tika konstruēta, nevis vienkārši notika pati par sevi. Izskaidroju arī kā modernitātes ietvaros radniecību aizstāja ģimene. Trešajā nodaļā aprakstu kā atklājas ģimene Saeimas komisiju sēžu dalībniekiem, kāds ir ģimenes regulējums tiesību aktos un kāda nozīme ģimenes konstruēšanā

ir tiesu spriedumiem. Secinu, ka ģimene Latvijā pārsvarā tiek šauri konstruēta par pamatu izmantojot nukleāro ģimeni un sasaistot to ar laulību. Tas rada izaicinājumus citādām ģimenēm, kurām jācenšas savas ģimenes prakses pielāgot regulējumam, kas nav paredzēts viņu interešu aizstāvībai. Ceturtajā un piektajā nodaļā ar empīrisku piemēru palīdzību atklāju, ka ģimenes izveidošanu garantē valsts institūciju veiktās performatīvās darbības un personu līdzdalība tajās, uzsveru, ka valsts neatkarības atjaunošanas procesā nozīmīga loma bija radniecības saitēm, iekļaujot vai izslēdzot cilvēkus no valstij piederīgā pilsoņu kopuma, demonstrēju ģimenes saišu nozīmi pilsonības ārpuskārtas iegūšanas procesā, kā arī izceļu tautas ataudzes sasaistīšanu ar raizēm par valsts pastāvēšanu nākotnē.

Manu pētnieces pozīciju, pirmkārt, nosaka jurista izglītība, kas iemācīja noteiktus principus, kā arī specifisku valodu un attieksmi kādā uztveru apkārtējo pasauli un it īpaši tiesību normas. Otrkārt, esmu strādājusi Finanšu ministrijā, tādējādi, iepazīstot valsts pārvalde sistēmu no iekšpuses, esmu kā eksperts piedalījies arī Saeimas komisiju darbā. Treškārt, es nāku no šķirtas ģimenes, arī pašai ir šķirtas laulības pieredze, apkārt man ir neskaitāmi piemēri, kas liecina, ka nenukleāra ģimene, ap ko ir veidots ģimenes tiesiskais regulējums Latvijā, realitātē iespējams ir izņēmums. Man tuvā ģimenes lokā ir vairāki homoseksuāli orientēti cilvēki, kurus aizstāvēt, uzstāju uz ikviena cilvēka brīvību, man ir nesaprotama vēlme caur tiesību aktu ietvaru regulēt cilvēku privātās dzīves izvēles. Papildus manu pieredzi un uzskatu kopumu veido būsana mātei trim bērniem, tas ietekmē manu lomu attiecību tīklos, kas mani saista ar cilvēkiem un valsti.

Darba nosaukuma *“Ir jāuzmanās ar termiņiem”*: *ģimenes konstruēšana Saeimas komisijās* pirmo daļu veido Saeimas komisijas sēdē noklausīs apgalvojums: *ir jāuzmanās ar termiņiem*, ko izmantoju kā vēstījumu ne tikai, lai uzsvērtu, ka darbs ekspertiem Saeimā jāpaveic atbildīgi realizējot uzticēto varu lemt citu vārdā, bet arī lai norādītu uz (ne)paredzamo valsts ietekmi uz indivīdu ikdienas ģimenes praksēm, savukārt nosaukuma otrā daļa *ģimenes konstruēšana Saeimas komisijās*, pirmkārt, atklāj daļu no lauka, kurā ieguvu datus pētījumam, otrkārt, ilustrē apgalvojumu, ka ģimene ir vairāk valsts konstruēts sociāls fenomēns un mazāk kas tāds, kas notiek pat no sevis, var lietot arī metaforu – dabisks – mazāk dabisks fenomēns.

1. LAUKS UN METODES

1.1. Kur es visu uzzināju?

Pētījuma kopējo dizainu nozīmīgi ietekmēja Covid 19 pandēmija, kad tikšanās ar līdzcilvēkiem un mobilitāte uz laiku tika liegta. Tie bija neparasti apstākļi, kādos jārod iespēja datus iegūt, neizejot no mājām; jauna veida fenomens – antropoloģija no mājām (*anthropology from home*) (Góralaska 2020). Iedvesmojoties no saviem docētājiem (Žabicka un Sedlenieks 2023), par pētījuma lauku izvēlējos Saeimas komisiju sēdes, kuru norise ir fiksēta audioierakstos, kas, izmantojot digitālās tehnoloģijas, ir pieejami neizejot no mājām. Saeimas komisiju sēdēs tiesību normu izstrādē līdzdarbojas daudzveidīgs iesaistīto personu loks, tas nodrošina viedokļu dažādību un sniedz ieskatu plašā problēmu lokā, kas atspoguļo arī sabiedrības aktuālās norises. Šajā nodaļā atklāju, ar kādiem izaicinājumiem sastapos, lai no Saeimā radīto un digitāli apkopoto materiālu daudzveidīgā klāsta, noklausītos un atlasītu sev interesējošos datus. Demonstrēju izvēlētajās pētniecības metodes, kā arī aprakstu personīgos izaicinājumus, ar kuriem sastapos pētījuma laukā.

1.1.1. Lauks un tā atrašana

Studiju noslēgumā, kad bija jāizvēlas pētījuma virziens, tēma un vieta, notika neiedomājama – pasaule apstājās Covid-19 pandēmijas dēļ, valstu robežas tika slēgtas un tikšanās ar cilvēkiem aizliegta. Man tas bija lielas vilšanās un apjukuma laiks, jo liedza realizēt visaugstāk novērtēto antropoloģisko tradīciju lauka darbā doties ārpus Latvijas. Antropologi Akhils Gupta (*Akhil Gupta*) un Džeims Fergusons (*James Ferguson*) norāda, ka vienīgais nozīmīgākais faktors, kas kādu pētījumu kvalificē kā antropoloģisku un nošķir no citām saistītajām disciplīnām, piemēram, vēstures, socioloģijas, politiskas zinātnes, reliģijas studijām un it īpaši kultūras studijām, ir tas, cik lielā mērā pētījumu veido laukā (*in the field*) gūtā pieredze. Viņi lauku uztver kā noteiktu vietu, kur mājo “cita” kultūra vai sabiedrība, gaidot, kad to novēros un aprakstīs, izmantojot īpašo antropoloģijas metodi – līdzdalīgo novērojumu (Gupta un Ferguson 1997, 1–2). Autori īpaši uzsver antropoloģijas kā salīdzinošās zinātnes nozīmi, sakot:

“[...] mūsu atšķirība no citiem akadēmisko institūciju speciālistiem ir konstruēta ne tikai pamatojoties uz premisu, ka esam atšķirību speciālisti, bet arī uz konkrētu metodiku šīs atšķirības atklāšanai un izprašanai. Tādējādi lauka darbs palīdz mums definēt antropoloģiju kā disciplīnu divās nozīmēs – tas konstruē iespēju telpu un vienlaicīgi velk līnijas, kas ierobežo telpu.” (Gupta un Ferguson 1997, 2)

Šai bija jābūt manai lielajai pieredzei ciešā saskarsmē un mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem, citā sabiedrībā, bet tā vietā es paliku attālinātajām studijām iekārtotā istabas stūrī,

datora priekšā, ērtā krēslā. Ironiski, ka cerīga satraukuma un iztēlotā lielā notikuma – arhetipiska (tiek lietots arī apzīmējums fetišs (Góral ska 2020, 51)) lauka darba, kam bija jāklūst par nozīmīgo pārejas rituālu ceļā uz pilntiesīgu antropologa statusu (Crane un Angrosino 1974, v), vietā, ļoti iespējams, praktizēju disciplīnas ietvaros nievāto “klubkrēslu antropoloģiju” (*armchair anthropology*), turklāt, pētījumu veicu “mājās” (*anthropology at home*), kas, kā norāda Gupta un Fergusons, pēc vispārējiem priekšstatiem ir vieta, kur mājā kultūra, kas līdzinās zināmajai (*cultural sameness*), jo atšķirība atrodama “ārpusē” (Gupta un Ferguson 1997, 32).

Šādos apstākļos, kad no manis neatkarīgu apstākļu dēļ nedrīkstēju tieši mijiedarboties ar cilvēkiem, bija jārod jēgpilna iespēja veikt antropoloģisku pētījumu. Digitālā etnogrāfija uz laiku kļuva par vienīgo veidu, kā apiet pandēmijas ierobežojumus (Góral ska 2020, 46). Pētījuma lauka meklējumos sekoju savu docētāju – Klāva Sedlenieka un Annas Žabickas iemītajās pēdās – viņu pētījumam par radniecības terminu lietojumu Saeimas deputātu diskusijās. Kā norāda autori, deputāti paši pārstāv plašus sabiedrības slāņus un viņu uzskatiem, vērtībām un izteikumiem ir pievērsta uzmanība, Saeimā veidotais diskurss ir daudzšķautņains un pat strīdīgs (Žabicka un Sedlenieks 2023). Atšķirībā no saviem docētājiem, kuri pētīja Saeimas korpusa plenārsēžu materiālu, es pievērsos Saeimas komisiju darba materiāliem.

No pieredzes, kas gūta kā Finanšu ministrijas juristei, piedaloties tiesību aktu izstrādē, es zināju cik nozīmīgas diskusijas ir tieši Saeimas komisijās. Saeimas komisijās, atšķirībā no Saeimas sēdēm, kurās piedalās tikai deputāti, diskusijas norit starp ministriju pārstāvjiem, nozaru ekspertiem un lietpratējiem, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, pašvaldību u.c. pārstāvjiem un attiecīgās Saeimas komisijas deputātiem¹, kas kopā veido platformu, kur satiekas un tiek izvērtēti daudzveidīgi un nereti arī savstarpēji konfliktējoši viedokļi.

Klausoties Saeimas komisiju sēžu audioierakstus, es biju pasīva (no)klausītāja, nenotika mijiedarbība starp mani un Saeimas komisijas sēžu dalībniekiem. Arī tad, ja Saeimas komisiju sēdēs es kā pētniece būtu piedalījies klātienē, man nebūtu bijusi iespēja iesaistīties notiekošajā, paužot savu attieksmi vai uzdodot jautājumus. Saeimas komisijas sēdēs runāt ir tiesīgas tikai uzaicinātās personas, lūdzot un saņemot komisijas vadītāja atļauju izteikties. Jāpiebilst, ka pandēmijas apstākļos manis noklausītās Saeimas komisiju sēdes lielākoties norisinājās attālināti, mazinoties pandēmijas riskiem, atsevišķās sēdēs daļa deputātu piedalījās klātienē, bet lielais vairākums un arī visi eksperti – attālināti.

¹ Deputātu darbs Saeimā ir organizēts komisijās, komisijas sēdes protokolē un atbilstoši Saeimas kartības rullī noteiktajam komisiju sēdes ieraksta arī audioformātā. Deputāts vienā un tajā pašā laikā var būt ne vairāk kā divu pastāvīgo komisiju loceklis un triju apakškomisiju loceklis. Visu 13. Saeimas komisiju uzskaitījumu lūdzu skatīt 1. pielikumā.

Digitālais lauks, no kura ieguvu datus, ir bez skaidrām robežām, plūstošs un nepārtraukti turpinās, tas māca pētnieku būt radošam, meklēt jaunas stratēģijas un atklāt veidus kā mācīties no paša kļūdām (Góral ska 2020, 47). Apjaušot, cik apjomīgu datu kopumu veido Saeimas komisiju darba materiāli, kurus ik nedēļu papildina jauni dati, nolēmu sašaurināt datu atlasī – visprecīzāk robežas novelk laika rāmis (Góral ska 2020, 50). Par laika atskaites sākumu izvēlējos nākamo dienu pēc Satversmes tiesas sprieduma, ar kuru tiesa Saeimai uzdeva izveidot regulējumu, kas aizsargātu arī viendzimuma pāru veidotu ģimeni, un kas izraisīja plašu rezonansi un diskusijas sabiedrībā, spēkā stāšanās, t.i 2020. gada 13. novembri, bet par nosacīto beigu punktu noteicu 13.Saeimas pilnvaru termiņa pēdējo dienu – 2022. gada 1. novembri. Tomēr arvien turpinu sekot aktuālajiem, ar ģimenes diskursu saistītajiem notikumiem arī 2023. gada nogalē, kad nākamā, 14. Saeima, izpildot Satversmes tiesas spriedumu, veica grozījumus atsevišķos likumos un iedibināja jaunu tiesību institūtu – partnerību, kas atļauj juridiski nostiprināt divu pilngadīgu personu, tajā skaitā viendzimuma pāru, attiecības un paredz šādām attiecībām noteiktu sociālo un ekonomisko aizsardzību.

Mans pētījuma lauks ir lielāks par tikai digitāli fiksētajiem Saeimas komisiju sēžu datiem. Atbalsis no Saeimas notikumiem caurstrāvo visu sabiedrību un refleksijas par norisēm atspoguļojas presē, sociālos tīklos, kaimiņu un draugu sarunās.

1.1.2. Iekļūšana laukā

Vadoties no manas nelielās pieredzes antropoloģisko pētījumu veikšanā, biju cerējusi, ka iekļūšana laukā būs vienkārša, jo visi dati jau fiksēti un atkārtoti pieejami nemainīgā kvalitātē. Fiziska iekļūšana laukā (nokļūšana kādā vietā) man nebija nepieciešama, jo pētniecības lauks tehniski bija pieejams jebkurā vietā un laikā.

Ja vien manā rīcībā atradās viedierīce ar interneta pieslēgumu, varēju ievietot savu lauku kabatā un paņemt to līdzi (Góral ska 2020, 50). Šāda neierobežota piekļuve izpētes laukam no vienas puses var šķist priekšrocība, bet jāatzīst, ka drīz aptvēru šīs priekšrocības lielāko trūkumu – mani nepārtraukti pavadīja apjausma, ka laukā iespējams vēl arvien ir pētījumam ļoti noderīgi, bet “neiegūti” dati. Šī apjausma, kuru pavada vēlme arvien turpināt iegūt papildus datus, liedza man apstāties un pievērsties datu analīzei. Rakstiskie materiāli, audioieraksti un videoieraksti², kuros fiksēts Saeimas komisiju darbs, ir apjomīgs un viena

² Turpmāk lietošu atsauci tikai uz audioierakstiem, jo lai gan atsevišķu Saeimas komisiju darbības nodrošināšanai ir pieejamas video ierakstīšanas iespējas un arhīvā ir iespējams piekļūt video failiem, papildus noderīgu informāciju no video failiem, savam pētījumam es neguvu. Covid19 pandēmijas laikā Saeimas komisiju sēdes lielākoties tika organizēti attālināti caur digitālajām saziņas platformām. Saeimas komisiju sēžu dalībnieki visbiežāk sanāksmēs piedalījās neieslēdzot videokameru, nereti arī runājot to neieslēdzot. Vizuālu ieskatu 2021.gada 8.decembra Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas sēdē sniedz divi ekrānuzņēmumi no video faila, lūdzu skatīt 2.pielikumu.

cilvēka mērogam praktiski neizsmeļams datu kopums arī tad, ja pētījumu norobežo konkrētā laika posmā.

Iesākumā, balstoties manās juridiskās zināšanās, biju iecerējusi atlasīt atbilstošos datus izvēloties Saeimas komisijās skatītos likumprojektus saturiski un tad klausīties tiem veltītās diskusijas komisiju sēdēs. Šādu ieceri izjauca nejauši atklājumi. Sākot padziļinātu izpēti, pirmkārt, konstatēju, ka pēc satura atlasītajos likumprojektos tomēr netiek diskutēts par ģimeni nekādā kontekstā. Otrkārt, Saeimas komisiju sēžu dalībnieki diskusijās piemin ģimeni arī tad, ja konkrētais likumprojekts saturiski ar to nav saistīts. To uzzināju brīdī, kad iepazīstot pētījuma lauku, noklausījos tā brīža jaunāko Saeimas Juridiskās komisijas sēdes audioierakstu, kurā man par lielu izbrīnu sēžu dalībnieki pieminēja ģimeni. Pēc šī ieraksta noklausīšanās, izpētīju, ka izskatāmā likumprojekta tekstā vai citos rakstiskajos dokumentos, kas ievietoti likumprojekta kartītē³, ģimene netiek pieminēta, taču diskusijās tā tika minēta. Šādi nejauši atradumi mani mulšināja un radīja šaubas par izvēlēto datu atlases metožu piemērotību.

Aptuveni mēnesi biju mēģinājusi saviem spēkiem atrast pieeju datu atlasei, man neveicās. Es redzēju, ka dati ir, tie ir pieejami, to ir daudz, bet kā atrast man derīgo? Lai iemācītos pārvaldīt publiski pieejamos Saeimas darba materiālus, vērsos pēc palīdzības pie paziņām Saeimā. Turpmāk datu atlasei izmantoju Saeimas mājas lapā pieejamo Likumdošanas datu bāzi, kuras meklēšanas rīkā (skatīt 4.pielikumā) devu uzdevumu visos tekstos noteiktā laika posmā meklēt vārda sakni – *ģimen*. Šādi apkopotā veidā datu bāzē tika identificēti dokumenti, kuros ir minēts mani interesējošais vārds, tie aptver gan likumprojektus un likumprojektu anotācijas, gan deputātu, ekspertu un sociālo partneru rakstveida lūgumus, priekšlikumus, skaidrojumus un atzinumus, gan Saeimas sēžu stenogrammas. Izpētei izmantoju ne tikai atbalstīto likumprojektu gala versijas, bet arī priekšlikumus un darba versijas, kas tika noraidītas, jo likumprojektu izvērtēšana un noraidīšana liecina par noteiktā laikā pastāvējušiem viedokļiem (Osipova 2020a, 32–33).

No rakstiskajiem avotiem apkopāju vārdus, kas tiek lietoti savienojumā ar jēdzienu ģimene, tādējādi saturiski iegūstot pārskatu par iespējami plašiem kontekstiem kādos Saeimas komisiju darbā tiek spriests par ģimeni. Vārdu savienojumu lietojumus grupēju pēc to nojēgas (lūdzu skatīt 5.pielikumu):

1. savienojumā ar citiem vārdiem – ģimenes valsts pabalsts, ģimenes ārsts, ģimenes loceklis, ģimenes uzņēmums;
2. sinonīmi – mājsaimniecība, tuvinieki, personas, partneri, partnerattiecības;

³ Terminu “likumprojekta kartīte” lieto mana Saeimas informante Justīne, likumprojekta kartītes paraugu lūdzu skatīt 3.pielikumā.

3. atsevišķi – kā ģimene, bet visbiežāk kopā ar epitētiem – kupla, nepilna, jauna, šķirta.

Likumprojektu datu bāzē dokumenti tiek organizēti ap noteiktu likumprojektu. Atverot likumprojekta kartīti (3.pielikums) caur to iespējams piekļūt atsevišķiem dokumentiem, kas ir sagrupēti pa tēmām un atbaltosi likumprojekta lasījumiem Saeimas sēdēs. Tālāk bija nepieciešams no jauna atvērt katru pievienoto dokumentu un meklēt tajā manuāli, aktivizējot meklēšanas rīku, kurā meklēšanai jau konkrētajā dokumentā atkārtoti ievadīju vārda sakni *ģimen*. Procesu sarežģīja apstākļi, ka audioierakstos nav iespējams meklēt informāciju pēc atslēgas vārdiem. Lai piekļūtu man derīgam audioieraksta saturam, sākotnēji informāciju un datus atlasīju no rakstiskajiem avotiem, tad veicu to saturisko analīzi un izvēlējos jau konkrētas sēdes, kuras varētu būt noderīgi klausīties pētījuma ietvaros. Bet arī šāda pieeja ne vienmēr deva cerēto rezultātu. Nereti likumprojekti, kuru izskatīšanā paredzēju potenciālu iespēju diskusijām, tika pieņemti bez papildus publiskām diskusijām, notika slēgtās sēdēs, kuru materiāli nav pieejami, vai tika noraidīti pat neuzsākot to detalizētu apspriešanu. Kopumā diemžēl jāatzīst, ka Saeimas Likumdošanas datu bāze nav ērts rīks pētniecības veikšanai vairāku iemeslu dēļ:

1. Daļa dokumentu datu bāzē ievietoti formātā, kas neatbalsta meklēšanas funkciju tajos. Šajā gadījumā dokumentu izlasīju viss kopumā un ja tajā nebija minēts vārds ģimene, tad lasīšanai patērēti laiku izšķiedu velti, turklāt vienmēr pastāv iespēja, ka meklēto nejauši nepamanīju.

2. Meklēšana bija neprecīza, jo ne vienmēr sapratu kāpēc datu bāzē atlasīts konkrētais likumprojekts, jo tālāk dokumentos, kas apkopoti likumprojekta kartītē, pieminētu vārdu ģimene neatradu.

3. Komisiju sēžu audioieraksti nav atrodami caur datu bāzi, piekļuvei tiem izmantoju Saeimas notikumu kalendāru. Lielākoties Saeimas komisiju sēžu datumi nav norādīti likumprojekta kartītē, tos iespējams uzzināt atverot atsevišķu sadaļu Saeimas interneta vietnē. Noskaidrojot mani interesējošās sēdes datumu, devos uz Saeimas notikumu kalendāru, kurā savukārt atradu komisijas darba dienas kārtībā iekļauto jautājumu loku un piekļuvi audioierakstiem.

1.1.3. Sēžu dalībnieki

Ievērojot izstrādātas procedūras, Saeimas komisiju sēdēs līdzdarbojas Saeimas deputāti un dažādu ministriju pārstāvji, nozaru eksperti un lietpratēji, nevalstisko organizāciju pārstāvji, pašvaldību pārstāvji. Klausoties Saeimas komisiju sēžu noris, es ieraugu konkrētas valsts performēšanas prakses, kuras izpilda sēžu dalībnieki, konstruējot savstarpējās attiecības. Sēžu norise atklāj dažādas hierarhijas, kā arī uzsver pozīcijas un dažādo spēka

samēru, kas aktoriem piemīt laukā. Novērojumi liecina arī par izplūdušo robežu starp ekspertu publisko lomu Saeimā un viņu privāto dzīvi, atklājot, ka valsts īstenošanas prakses nav tikai formālas un birokratizētas darbības. Pievērsu uzmanību arī tam kā sēžu dalībnieki konstruē savu kompetenci un lomu likumdošanas procesā. Deputāti runās bieži uzsver, ka nevienam nav tiesības iejaukties Saeimas kompetencē. Šis ir nozīmīgs princips, kuru atspoguļo arī citi sēžu dalībnieki, izceļot Saeimas īpašo lomu, piemēram, Diasporas konsultatīvās padomes priekšsēdētāja vietnieks Miks Muižarājs norāda:

“[...] protams tas ir Saeimas kompetencē un politisks jautājums, kas ir saistīts ar visiem šiem te viendzimuma attiecību jautājumiem, bet no Diasporas konsultatīvās padomes puses mēs skatāmies tīri kas ir mehānismi kā veicināt reemigrāciju.” (AIKNK 15.02.2022. sēdes audioieraksts)

Šī ir atsauce uz varas līdzsvara un balansa mehānismu, kas ir iedarināts valsts varas realizēšanas mehānismā un ir daļa no valsts īstenošanas procedūras, kurā katram tās dalībniekam ir piešķirtas noteiktas tiesības un pienākumi.

Atbilstoši procedūrai ikvienu sēdi uzsāk komisijas vadītājs, pārbauda deputātu klātesamību un kvorumu⁴, nosaucot katra komisijas sastāva esošā deputāta vārdu un uzvārdu. Deputāts atsaucas, ja ir klātesošs. Līdzīgā veidā netiek pārbaudīta ekspertu un citu personu klātesamība. Sēdes norises laikā, ja tiek uzrunāts kāds no klātesošajiem deputātiem vai sēdes vadītājs informē, ka deputātam tiek dota atļauja izteikties, tas notiek paziņojot konkrētā deputāta vārdu un uzvārdu, vai, ja gaisotne sēdes laikā ir kļuvusi neformālāka (parasti ap sēdes vidu vai nobeigumā), atsevišķi deputāti viens otru uzrunā vārdā. Savukārt eksperti un citi klātesošie tiek uzrunāti nosaucot tos pēc pārstāvētajām institūcijām. Piemēram, sēdes vadītājs uzrunā Tieslietu ministrijas pārstāvi sakot: *lūgšu Tieslietu ministriju komentēt šo priekšlikumu*, līdzīgi arī lūdzu *Juridisko biroju izteikties*. Uzrunātais eksperts atbildot arī uzsver savu pārstāvēto institūciju sakot, piemēram: *Finanšu ministrija atbalsta priekšlikumu*. Ierastā prakse mainās, piemēram, ja Tieslietu ministriju pārstāv parlamentārā sekretāre, tad komisijas vadītājs var teikt *lūdzu vārds Kronbergas kundzei*. Zināmā mēra tas apgrūtina sekošanu līdz komisijas darbam, ja klausītājam nav pazīstami visu klātesošo vārdi, amati un institūcijas. Ikdienas darbā izpildvaras institūciju viedokli aizstāv vai pauž zemākā līmeņa darbinieki, tikai īpašos nozīmīgos gadījumos (kad, tiek ieviests līdz tam nebijis regulējums vai priekšlikums ir izsaucis neviennozīmīgu reakciju sabiedrībā – tā tas bija, piemēram, izskatot *likumprojektu Dzīvesbiedru likums*) komisijas sēdē likumprojektu prezentē augstākā ranga ierēdņi vai pirms augstākā ranga ierēdņiem uzrunu deputātiem saka ministrs.

Komisijas sēžu dalībnieki izmanto īpašu valodu jeb politiskās runas kodus, kas lemšanu un rīcību depersonalizē, demonstrējot, ka lēmumi un risinājumi nav atkarīgi no

⁴ Tikai tad, ja komisijai ir kvorums, tā ir lemtspējīga.

runātāja personiskās pozīcijas (Kruks un Skulte 2016, 52). Sergejs Kruks un Ilva Skulte norāda, ka brīžos, kad sarūk uzticēšanās politiķiem, lemšanas procesā tiek iesaistīti cilvēki ar atbilstīgu profesionālu kompetenci, bet rezultātā politiķi tādējādi attālinās no sociālās realitātes, zaudē tiešumu un spēju reaģēt uz aktuālām norisēm (ibid.).

Interesanti izcelt, ka izpildvaras pārstāvjiem, kas piedalās Saeimas komisiju darbā, nav uzdevums paust savu personīgo viedokli vai nostāju, viņu darba uzdevums ir aizstāvēt ministrijas vai iestādes pozīciju tādējādi caur savu rīcību īstenojot valsti. Personīgi esmu pieredzējusi situācijas, kad darba uzdevuma veikšanai jānoliek malā manas vērtības un to vietā jāaizstāv ministrijas pozīcija, kas ir pretrunā ar manu pārlicību. Šī ir ļoti īpatnēja un reizēm smaga pozīcija. Valsts konstruēšanā no eksperta sagaida spēju distancēties no viņa personiskā viedokļa, izslēgt savu personību un koncentrēties uz iestādes mērķiem. Turklāt Valsts pārvaldes iekārtas likums, kura nolūks *ir nodrošināt demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi* (2.pants) sniedz visnotaļ stingru ietvaru amatpersonu rīcībai, proti, saskaņā ar tajā noteiktajiem principiem *valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu* (mans izcēlums, 10.panta ceturtā daļa).

Tomēr nereti, dzirdamas personiskās pieredzes refleksijas, kas veido daļu no argumentiem, piemēram:

“Kā divu bērnu tēvs, šķīries gan jāatzīst [...] Kā cilvēks ar kaut kādu dzīves pieredzi varu pateikt [...]” (deputāts Aldis Gobzems, JK 27.04.2022. sēdes audioieraksts)

Vai arī Aizsardzības ministrijas parlamentārā sekretāre Baiba Bļodniece atsaucoties uz savu personisko pieredzi saka:

“Savukārt tas, kas mani mazlietiņ biedē no personiskā viedokļa, no personiskās pieredzes es ziņu, ka bērni... nu tur var būt problēma ar to, kā definēt, ka viņi dzīvo tai māsasaimniecībā, jo bērni mēdz dzīvot arī pie bijušajiem laulātajiem, un līdz ar to tad var sanākt maza diskusija [...]” (SDLK 14.12.2021. sēdes audioieraksts)

Atbilstoši procedūrai, Saeimas komisijas dalībnieki darbu uzsāk pēc likumprojekta izskatīšanas Saeimas 1.lasījumā⁵, kurā lemj par projekta nodošanu komisijām, nosakot atbildīgo komisiju. Par likumprojekta nodošanu komisijai deputāti lemj balsojot, ja balsu pietiek, likumprojekts tālāk tiek skatīts komisijā. Ja balsu nepietiek likumprojekts ir noraidīts un darbs pie tā nenotiek. Saeimas sēdē likumprojekta 2.lasījumā vispirms runā ziņotājs, kurš pārstāv Saeimas komisiju, kurai tika nodots likumprojekts. Ziņotājs iepazīstina ar likumprojekta būtību un arī sniedz īsi ieskatu norisēs, kas raksturo komisijas darbu sakot, piemēram, *likumprojekts komisijā tika atbalstīts vienbalsīgi vai notika asas diskusijas*.

⁵ Parastā kārtībā likumprojekta pieņemšanai Saeimā kopā sarīko trīs lasījumus.

1.1.4. Informanti

Vairāki informanti, kurus personīgi pazinu pirms pētījuma uzsākšanas, strādā Saeimā dažādās struktūrvienībās, esmu viņus apvienojusi viena tēlā ar pseidonīmu *mana Saeimas informante Justīne*⁶. Saeimas informante Justīnei ne tikai iemācīja man efektīvi strādāt ar Saeimas Likumdošanas datu bāzi, bet kļuva arī par vērtīgu neformālas informācijas avotu Saeimas aizkulisēs. Liela daļa no Saeimas darba ir publiski redzams un dzirdams ikvienam interesentam, taču daļa Saeimas norišu arvien paliek plašākai publikai nezināmas. Justīne man varēja izskaidrot, piemēram, kāpēc bez rezultātiem ir apstājusies kāda likumdošanas iniciatīva, vai kāpēc publiski nav pieejami materiāli, kas saistīti ar man ieinteresējošiem jautājumiem. Ar Justīnes palīdzību esmu guvusi ieskatu arī neformālajās noskaņās un attieksmēs, kas valda Saeimas namā.

Kāds strādāju ministrijā (izpildvara) man likās nesaprotami, kāpēc tieši ministrijas ir tās vietas, kur lielākoties tiek rakstīti visi Saeimā iesniegtie likumprojekti⁷, ja likumdevējs Latvijā ir tieši Saeima. Kad apspriedām likumdošanas procedūru un norādīju uz šo, manuprāt, neviennozīmīgi vērtējamo situāciju, Justīnes atbilde mani pārsteidza: *Tas ir MK [Ministru kabineta] darbs un labāk šādi nekā likumus nes [iesniegšanai izskatīšanā Saeimā] deputāti, kas tos sazin kur dabūjuši*. Atbilde pavēsta, ka likumdošanas procesā pastāv draudi vai riski, ētiskas dabas izaicinājumi un Saeimas darbinieki reizēm izsaka aizdomas par motīviem – kā labā un interesēs strādā Saeimā ievēlētie deputāti. Justīnes ieskatā lielāka uzticamība ir tiem likumprojektiem, kurus izstrādājuši ierēdņi, jo viņu darbu reglamentē likumi, bet argumenti ir publiski izsekojami caur darba grupām un saskaņošanas sanāksmēm (process, kurā notiek likumprojekta sagatavošana izskatīšanai Ministru kabinetā).

Pētījuma noslēgumā, 2023. gada novembrī, veicu divas intervijas. Abus ekspertus uzrunāju ar Saeimas informantes Justīnes palīdzību. Klātienē intervijā izjautāju kustības “Dzīvesbiedri” vadītāju Kasparu Zālīti un attālināti Saeimas deputātu, kurš pārstāv politisko spēku “Jaunā Vienotība” un vēlējās palikt anonīms.

1.2. Metodes

Mana pētījuma galvenā metode ir novērojums, kuras lielākā priekšrocība ir tā, ka viss sēžu dalībnieku sacītais ir fiksēts audioformātā un runātāji nespēj vēlāk mainīt ierakstīto

⁶ Pseidonīms izvēlēts saistībā ar manu iepriekšējo izglītību, esmu juriste, un arī tādēļ, ka tiesību normas tiek darinātas Saeimā. Viens no tiesību pamatprincipiem ir taisnīgums, no latīņu valodas *justicia* tiek tulkots kā taisnīgums.

⁷ Pārskatā, kas publicēts Saeimas interneta vietnē redzams, ka 13. Saeimas pilnvaru laikā izskatīšanai parlamenta komisijās tika nodots 1291 likumprojekts, no tiem 951 bija iesniedzis Ministru kabinets, 185 – Saeimas komisijas, 150 – Saeimas deputāti, bet 5 likumdošanas iniciatīvas iesniedzis Valsts prezidents (Latvijas Republikas Saeima 2022).

saturu (Bernard 2006, 448), ne runātā intonāciju un kontekstu. Es ilgstoši klausījos atlasītos Saeimas komisiju sēžu audioierakstus, transkribēju sēžu dalībnieku sacīto saistībā ar ģimenes tiesisko regulējumu vai radniecības izpratni, tādējādi fiksējot ģimenes konstruēšanu. Šīs metodes lielākais mīnus ir mijiedarbības trūkums ar sēžu dalībniekiem, sēžu norises brīdī nevarēju uzdot precizējošus jautājumus. Tomēr pētījuma noslēgumā, kad eksperta lomā izvaicāju Saeimas deputātu, man šāda iespēja radās.

Satura analīzi es izmantoju, lai sākotnēji noteiktu jomas, kurās Saeimā vispārīgi tiek runāts par ģimeni, kā arī identificēju kā ģimene tiek kategorizētas (4.pielikums). Papildus veicu dažādu dokumentu, tiesību aktu, publisko interviju un ierakstu satura analīzi.

Pētījumā ikdienas prakšu līmeni pārstāv mana pieredze, apzinot, ka tas neatspoguļo visu realitātes krāšņumu, kas rodama citās pieredzēs. Savu personīgo pieredzi izmantoju, pirmkārt, lai domātu par izvēlētajiem analītiskajiem jēdzieniem, otrkārt, lai demonstrētu kādas sekas un ietekme ikdienas dzīves pieredzēs ir Saeimā konstruētajam ģimenes tvērumam, bet, treškārt, lai reprezentētu vienu no daudziem iespējamajiem ģimenes modeļiem. Etnogrāfiskas izpētes darbs daudzos veidos sasaucas un atspoguļo to kā mēs iemācamies par lietām ikdienas dzīvē (O'Reilly 2005, 178–179), bet spēja pārvarēt ikdienas priekšstatus par patību un sociālo dzīvi (Reed-Danahay 1997, 2–5), ļauj personīgo pieredzi iestarpināt plašākā sociālā kontekstā. Bet atklāt savu pieredzi ģimenes kontekstā, nozīmē atklāt arī manu tuvāko cilvēku pieredzi, ir izaicinājums to izdarīt pietiekami izsmelši, vienlaicīgi cenšoties viņus pasargāt no publicitātes.

Pētniecības nolūkā 2022.gada nogalē izveidoju lietotāja kontu sociālā vietnē *Twitter*, cerībā iegūt plašāku pārskatu pār sabiedrībā cirkulējošiem radniecības naratīviem; *Twitter* lietotāji, reaģējot uz notikumiem Saeimā, veidoja diskusijas un izteica aicinājumus. Piemēram, kustība “Dzīvesbiedri” (@dzivesbiedri), cīņā par homoseksuālu cilvēku tiesībām 20232. gada 27.oktobrī aicina sekotājus parakstīt atbalsta vēstuli Tieslietu ministrijas izstrādātajam dzīvesbiedru regulējumam. Pēc dzīvesbiedru regulējuma pieņemšanas biedrība “Asociācija Ģimene” (@asocgimene), 2023.gada 9. decembrī aicina atbalstītājus parakstīties pret dzīvesbiedru regulējumu un tiesību normās stiprināt konservatīvās vērtībās balstītu uzskatu par nukleāru ģimeni.

1.attēls. Ekrānuzņēmumi ar kustības “Dzīvesbiedri” un biedrības “Asociācija Ģimene” aicinājum sekotājiem sociālā vietnē Twitter

Šādi vēlējos izlīdzsvarot klasiskā līdzdalīgā novērojama iztrūkumu un pieklūt cilvēku viedokļiem, kā arī iegūt *papildus acis* pētījuma lauka pārlūkošanai. Iesaistījos diskusijās ar citiem *Twitter* lietotājiem un centos izmantot ikvienu iespēju, lai iztaujātu līdzcilvēkus par dažādiem radniecības jautājumiem. Digitālais lauks prasa laiku (Góralaska 2020, 49), man tas bija par īsu, lai nostiptinātu savu identitāti un citi lietotāji vēlētos ar mani aktīvi mijiedarboties. Ir grūtāk likt nesatiktiem cilvēkiem rūpēties par jūsu pētījumiem, pat ja tie ir “zinātnes labā” (ibid.). Vīlos cerībā, ka izmantojot *Twitter* man būs plašas iespējas diskusijām, ieraksts, kurā aicinu dalīties ar ģimenes definīciju, aizvien nav guvis atsaucību, lai gan pagājis gads kopš tā publicēšanas un to aplūkojuši 174 lietotāji.

Atsevišķus savus ierakstus *Twitter* kontā veidoju kā dienasgrāmatas ierakstus, piezīmes un ideju aizmetņus. Pieredzēju arī *Twitter* negatīvo pusi – klaju naidīgumu un pat draudus, kā arī tiku iekļauta virtuālajos sarakstos ar dažādiem nicinošiem nosaukumiem, piemēram, *Liberasti*, *Latvijas vate*.

Paralēli augstāk minētajām aktivitātēm veidoju nosacītu digitālo dienasgrāmatu, kurā ieraksti ir veikti gandrīz trīs gadu garumā. Ikdienā, lasot ziņas vai jebkuru citu informāciju internetā, atsevišķā mapē saglabāju ekrānuzņēmumus, kas atspoguļo manu izpētes lauku, tādu ir simtiem. Viedtālruni izmantoju arī fotogrāfēšanai, ja apkārtējā vidē pamanīju, ko savai tēmai atbilstošu, piemēram, *Šlesera autobusi*, kas kultivē dabiskās ģimenes naratīvu:

2.attēls. Reklāma “Par dabisku ģimenei” uz starppilsētu autobusa, autores 2022.gada 17.maijā uzņemta fotogrāfija Rīgā, Spilves ielā

2023. gada novembrī, veicu divas intervijas. Abām intervijām, ņemot vērā intervējamo specializāciju noteiktās tēmās un sfērā, bija sagatavojusi pārrunājamo tēmu sarakstu un dažus atvērtā tipa jautājumus. Interviju nolūks bija iegūt padziļinātu izpratni un pārbaudīt manas idejas. Saeimas deputātu izvaicāju par specifiskām juridiskām niansēm ģimenes konstruēšanā, bet intervijā ar kustības “Dzīvesbiedri” vadītāju Kasparu Zālīti guvu apliecinājumu saviem pieņēmumiem, bet tā man nesniedza papildus perspektīvas lauka izpratnei.

Šie informācijas avoti kopā ar piezīmēm ļāva man aptvert ģimenes polemiku Latvijā, kas saistās ar ģimeni Latvijā arī tad, ja iegūtās konkrētās perspektīvas šajā darbā tālāk neattīstu.

1.3. Tuvojoties es attālinos

Esmu pazaudējusi to neapdomīgo drosmi, kas man pirms antropoloģijas studiju uzsākšanas ļāva nešaubīgi un stingrās robežās definēt radniecību un valsti, šobrīd šo abu jēdzienu tvērumu izjūtu līdzvērtīgi kā pieredzot miglu, jo ciešāk vēlos pietuvoties to apjēgsmei, jo aizvien tie no manis atkāpjas un paliek neaizsniedzami. Nepamet sajūta par stingrā un stabilā pamata, uz kuru līdz šim biju būvējusi savus priekšstatus, zušanu.

Izvēlētais pētījuma temats ir izaicinošs tieši tāpēc, ka ir tik ļoti iesaistīts ikdienā. Liels izaicinājums ir atrast citu skata punktu, atraut no sevis un savām vērtībām. Karena Oreilija (*Karen O'Reilly*) norāda uz nepieciešamību kļūt par svešinieku mēģinājumos distancēt sevi no savas kultūras (O'Reilly 2005, 96).

Vairākos riņķos veicot iegūto datu izpēti, biju iedomājusies, ka daudz ko esmu sapratusi, man ir gatava tēze, esmu visu izdomājusi, man ir plāns, tomēr tā izradījās ilūzija. Oreilija norāda, ka etnogrāfiskās izpētes skaistums slēpjas tajā, ka jo vairāk tu uzzini, jo vairāk jautājumi rodas, bet uzdodot vairāk jautājumus, uzzina vairāk lietas, ka aizved pētījumu citos virzienos. Atslēga slēpjas elastīgā pieejā un spējā uzticēties procesam (O'Reilly 2005, 181). Tomēr viņa arī brīdina, ka viegli ir pazaudēt kontroli pār to, ko vēlies uzzināt, nevar aizplūst pārāk daudz virzienos (O'Reilly 2005, 183). Tieši tas bija noticis ar mani.

Izjutu arī epistemoloģiskas šaubas, vai spēju uzticēties tam, ka caur sevi kā instrumentu izlaižot pētniecības laukā iegūtos datus, es varu radīt pietiekami kvalitatīvas zināšanas un vai mana intelektuālā jauda analizēt un secināt ir pietiekama. Marsels Moss (*Marcel Mauss*, 1872 – 1950) apgalvo, ka cilvēka ķermenis ir viņa pirmais un dabiskākais instruments, kuru viņš piemēro apkārtnei un šajā procesā nozīme ir visa viņa izglītība, visa sabiedrība, kurai viņš pieder, kā arī vietai, kuru viņš tajā ieņem (Mauss 1973, 75–76). Es noteikti nezinu visus par šo tēmu un neesmu izpētījusi visu, mani paralizē apjausma, ka varbūt kaut kur, kāda autora darbā ir atziņas, kas ļautu ieraudzīt, ka kļūdos un dodos nepareizajā virzienā.

2. RADNIECĪBA UN ĢIMENE

Šajā nodaļā esmu apkopojusi īsu radniecības teoriju vēsturi, izceļot tos autorus, kuru idejas veidojušas tradīciju Rietumu sabiedrībās radniecību konstruēt pretnostatot to valstij. Šo teoriju ietvarā antropologi ilgstoši nepievērsās radniecības un valsts mijiedarbības izpētei, kļūdaini uzskatot, ka radniecība ir nošķirama un pētāma atsevišķi no politikas jomas un valsts.

Radniecības teorijas apliecina, ka radniecība cilvēku dzīvēs ir nevis pats par sevi no dabas likumiem izrietošs process, bet gan cilvēku rūpīgi veidota sociāla konstrukcija, kuras iedzīvināšanu un uzturēšanu garantē valsts institūciju veidots tiesisks ietvars un prakses. Izskaidroju arī, ka pamatojoties uz pieņēmumiem par modernu sabiedrību un valsti, radniecība tika reducēta līdz nukleārai ģimenei – ar to saprotot sievu, vīru un viņu kopīgos bērnus.

2.1. Īsa radniecības vēsture antropoloģijā

Dženeta Karstena (*Jennet Carsten*) atzīst, ka ir gandrīz neiedomājami iztēloties kāda būtu antropoloģija bez radniecības (*kinship*) izpētes, tā Ziemeļamerikas, Eiropas un Britu skolās ir bijusi disciplīnas sirdī jau vairāk kā gadsimtu – no Morgana, Dirkema, Riversa, Maļinovska, Redklifa-Brauna, Fortes, Levī-Strosa līdz Šneideram, ikviens no lielajiem antropoloģijas teorētiķiem ir atstājis savu nospiedumu radniecības izpētē (Carsten 2000a, 2). Līdz ar radniecības izpēti antropoloģija ir iezīmējusies kā patstāvīga zinātnes disciplīna, bet radniecība – kā viena no lielajām tās nozarēm. Tā vienmēr ir bijusi būtisks pētniecības lauks, lai gan izpratne par dažādiem sociālās dzīves aspektiem, kas sasaista cilvēkus fenomenā, kura apzīmēšanai lieto terminu radniecība, laika gaitā ir pārmainījusies. Veids un pieņēmumi caur kuriem sākotnēji tika pētīta radniecība, noteica to, ka radniecība kā fenomens ilgstoši tika pētīta eksotiskās sabiedrībās un, kas mana pētījuma kontekstā ir īpaši nozīmīgi, pretnostatot to valstij. Šādu pamatnostādņu definētā pētniecības laukā nemaz nebija telpa, kurā uzdot jautājumu vai un kāda nozīme un ietekme modernās sabiedrībās ir mijiedarbībai starp radniecība un valsti, jo savstarpēja ietekme kā atsevišķs un nozīmīgs koncepts bija neiespējams. Nensija Levīna (*Nancy E. Levine*) norāda, ka klasiskās radniecības studiju problemātika bija saistīta ar augstu nepieciešamību pēc tehniskām zināšanām kā pārvaldīt abstraktas teorijas, kuru galvenais interešu objekts bija sistēmas un struktūras, integrācija un stabilitāte, grupas un grupu attiecības, ko zinātnieki konceptualizēja caur alianses un izcelsmes paradigmām (Levine 2008, 376).

Pieņemts par radniecības izpētes sākotni uzskatīt Lūisa Henrija Morgana (*Lewis Henry Morgan*, 1818 – 1881) intelektuālo veikumu, sarakstot nozīmīgo darbu par radniecības

sistēmām⁸, kas atspoguļo viņa laikmeta garam aktuālās evolucionisma idejas un bioloģijā balstītās radniecības izpratnes. Vēsturnieks un antropologs Tomas Trautmans (*Thomas R. Trautmann*) norāda, ka Morgana pētījuma izdošana notiek nozīmīgā dekādē⁹, kurā spontāni, bet viens otram līdzās norit divi intelektuāli pavērsieni, kas ietekmēja pieņēmumus par cilvēku – tā ir radniecības izgudrošanas dekāde un vienlaicīgi dekāde, kurā 1860. gadā atrastās cilvēku fosilijas izpēte atbrīvoja cilvēka izcelšanās mītu no Bībelē balstītās laika hronoloģijas tradīcijas (Trautmann 1987, 3). Lai gan radniecība mūs ieskauj kā gaiss, ko elpojam, tā ir visapkārt, bet mēs to nevaram redzēt, pirms tā netiek atklāta, saka Trautmans, un norāda, ka radniecības atklāšanu paveica Morgans caur kulturāli citiem (*cultural other*) (ibid.).

Saskaņā ar Morgana priekšstatiem, caur attiecību sistēmām ir saglabātas un pasaudzētas dažas no vecākajām liecībām par apjēgsmi un pieredzi, kas raksturo cilvēci, un tās no cilvēces eksistences pirmsākumiem uz zemes tiek nodotas lejup (*down*) caur asiņu kanāliem (*the channels of the blood*), liecinot arī par noteiktām un progresīvām izmaiņām, kuru laikā cilvēce ir attālinājusies no barbarisma laikmetiem (Morgan 1871, vi). Morgana ieskatā formālā sistēma tuvāko asinsradnieku sarindošana noteiktās izcelsmes līnijās, kas veikta, izmantojot izstrādātas metodes vienu radnieku nošķiršanai no citiem, kā arī spēja noteikt radniecības tuvību, ir uzskatāma par vienu no agrākajiem cilvēces aktiem, kas demonstrē saprātu (Morgan 1871, 10).

Morganu izbrīna paša atklājums, ka nozīmīgā fiziskā attālumā dzīvojoši un dažādās nesaistītās valodās runājoši Amerikas pamatiedzīvotāji – irokēzi (*Iroquois*) un odžibvi (*Ojibwa*) indiāņi, izmantojot Morgana lietoto terminu – paši izgudrojuši – unikālu un neparasta rakstura, ikdienā lietotu attiecību sistēmu, kuru Morgans raksturo kā novitāti un pilnīgi atšķirīgu tai, kas mums ir pazīstama, kā arī tādu, kas ir sarežģīta; viņš turklāt atzīst, ka nav pamata uzskatīt, ka spontāni būtu izgudrotas vienlīdzīgas sistēmas vai tās būtu savstarpēji aizgūtas (Morgan 1871, 3). Šāda apjausma mudināja Morganu paplašināt pētījuma ģeogrāfiskās robežas un nonākt pie ambiciozā mērķa iekļaut pētījumā visu cilvēci kā vienotu ģimeni (*the entire human family*) tik aptveroši, cik vien iespējams, un šim nolūkam viņš izveidoja vienota dizaina formu, kuru izsūtīja un lūdza aizpildīt dažādiem ar viņa mītnes zemi saistītiem oficiāliem valdības, organizāciju un misiju pārstāvjiem visā pasaulē. Reflektējot par pētījuma metodoloģiju un sastaptajām grūtībām, Morgans norāda, ka nozīmīgs šķērslis ir

⁸ Lewis Henry Morgan *Systems of consanguinity and affinity of the human family*.

⁹ Autors atsaucas uz pieciem darbiem, kuriem bija nozīme publiskajā radniecības diskursā – Johann Jakob Bachofen's *Das Mutterrecht* (1861), Henry Sumner Maine's *Ancient law* (1861), Numa Denis Fustel de Coulanges' *The Ancient City* (1864), John Ferguson Mc Leannan's *Primitive marriage* (1865) un Lewis Henry Morgan *Systems of consanguinity and affinity of the human family* (1871) (Trautmann 1987, 3).

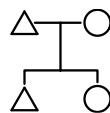
valodas prasmes un konkrētās personas, kas aizpilda sagatavoto formu, pašas uztvere un izpratne par attiecību raksturu (Morgan 1871, 6), bet tas nav liedzis uzskatīt, ka ir izdevies iegūt āriešu ģimenes sistēmu (*the system of the Aryan family*).

Pabeidzot par Morgana veikumu, vēl tikai jāmin, ka viņš radniecības sistēmu caur bioloģisku skatījumu būtībā konceptualizē kā ģeoloģisko režģi:

“Ap katru cilvēku ir loks vai radniecības grupa, kuras centrā ir šī persona – Ego, no kuras tiek aprēķināta attiecību pakāpe un pie kā atgriežas pašas attiecības. Vīrs viņa ir viņa tēvs un māte un viņu augšupējie, zem viņa ir viņa bērni un viņu pēcnācēji; kamēr abās pusēs atrodas viņa brāļi un māsas un viņu pēcnācēji, un viņa tēva un mātes brāļi un māsas un viņu pēcnācēji, kā arī daudz lielāks skaits blakus radnieku, kas cēlušies no kopējiem senčiem, vēl attālāki.” (Morgan 1871, 10)

Pēc Morgana antropologi pamazām uzkrāja arvien vairāk etnogrāfiskos datus no pārsvarā eksotiskām vietām pasaulē, tādējādi ļaujot veikt arvien dažādo radniecību sistēmu interpretāciju, vienlaicīgi specifiskā veidā nostiprinot uzskatus par radniecības nozīmi un vietu, ko pamatu pamatos ietekmēja salīdzinājums un analīze, kas veikta par mērauklu izvēloties rietumniecisko radniecības izpratni.

Radniecības izpētes pamatā bija teorijas un debates par tās organizāciju un personas iedarību un piederību kādai noteiktai grupai, kas tālāk ietekmēja, piemēram, apmaiņu ar sievietēm, dzīvesvietas izvēli, dāvanu došanu un ekonomisko aktivitāti, mantošanu vai pienākumu pēctecību utt. No šī laika izcelsmes izskaidrošanai joprojām plaši pielieto grafisko ietērpumu – režģi, kurā attēlo cilvēku saites ar vertikālu vai horizontālo līniju, bet ar “Δ” simbolu apzīmē vīrieti, savukārt ar “o” – sievieti.

4.attēls. Ģeoloģiskais režģis

Lietojot ģeoloģiskos apzīmējumus pētnieki modelēja vairākas savstarpēji saistītas paaudzes pa tēva, mātes vai abām līnijām, sakārtojot un iztulkojot izpētītās atšķirības noteiktās kultūras ietvarā.

Ideju par radniecību kā sociālu fenomenu tālāk attīstīja sociologs Emīls Dirķems (*David Émile Durkheim*). Viņš pamatā interesējās par saitēm, kas savieno gan individu un sabiedrību, gan indivīdus savstarpēji, dažādu grupu savstarpējā integrācijā apcerot solidaritāti, kuru viņš iedala divās lielās grupās – mehāniskā un organiskā. Mehāniskās sabiedrībās indivīdi ir tieši sasaistīti ar sabiedrību kā nenodalāmi no kolektīvā kopuma, kur radnieku grupa ir dominantā sociālā institūcija, bet sociālos noteikumus un prakses vada reliģiskas pārliecības, savukārt organiskās sabiedrībās indivīdi ir primāri sasaistīti tiešā veidā viens ar otru, tie paļaujas viens uz otra individuālajām prasmēm, sociālās attiecības regulē abpusēja

vienoššanās jeb līgums nevis sentiments vai pienākums, tādējādi nozīme ir atsevišķam indivīdam nevis radniecībai (Giddens 1971, 129–130).

Tradīciju radniecību *Rietumu* sabiedrībās pētīt atrauti no politikas jomas iedibināja Edgara E. Evansa-Pričarda (*Edgar Evan Evans-Pritchard*) un Maera Fortesa (*Meyer Fortes*) darbs *Āfrikas politiskās sistēmas*, kura ievadā Alfreds Redklifs-Brauns (*Alfred Radcliffe-Brown*) apgalvo, ka lai veiktu salīdzināšanu jēgpilnā veidā, cilvēku sabiedrību daudzās formas ir nepieciešams reducēt līdz kaut kādai kārtībai, ko iespējams klasificēt, bet tā kā divās sabiedrībās var atrast ko kopīgu vienā laukā, bet atšķirīgu citā, tad sabiedrību salīdzināmais aspekts ir jāmeklē ar atsauci uz, piemēram, ekonomisko sistēmu, politisko sistēmu vai radniecības sistēmu, nenoliedzot, ka šīs sistēmas ir cieši atkarīgas viena no otras (Radcliffe-Brown 1950, xi–xii). Pamatojoties uz šiem apsvērumiem Evanss-Pričards un Maers Fortess sabiedrības Āfrikā aprakstīja, klasificējot un pretnostatot tās divās lielās grupās. Vienu grupu pārstāv sabiedrības, kurās iespējams novērtē centralizētas varas, administratīvās iestādes un juridiskās institūcijas, tādā kā pārvaldes izpratnē, un šajās sabiedrībās bagātību sadale, privilēģijas un statuss cieši sasaucas ar varas un autoritātes sadali, šīs no pārvaldības viedokļa, viņuprāt, būtu saucamas par primitīvam valstīm (*primitive states*), kuru politisko struktūru nosaka administratīvi organizatoriskais ietvars. Otru grupu pārstāv sabiedrības, kurās trūkst centralizēta vara iepriekš norādītā izpratnē, un kurās nav krasa nošķiruma starp statusu un bagātībām, tāpēc tās būtu dēvējamas par bezvalstu sabiedrībām (*stateless societies*), to politisko sistēmu ietvaru rada koordinācija starp radniecību un politiskām struktūrām (Fortes un Evans-Pritchard 1950, 5–7). Viena no svarīgākajām atšķirībām šo grupu starpā ir nozīme, kāda tiek piešķirta radniecības attiecībām politiskajā struktūrā. Autori norāda, ka abās grupās radniecības saitēm ir svarīga loma indivīdu dzīvēs, bet sekundāra nozīme politiskajās sistēmās, izņēmums ir vienīgi starp ngvato (*Ngwato*), kuru politiskās sistēmas musturu var pielīdzināt modernām nācijvalstīm, un kur radniecības saites kalpo tikai, lai nostiprinātu jau caur administratīvajām organizācijām nodibinātās saites. Šāda tipa sabiedrībās valsts nekad nav radniecības sistēma, valsti organizē pēc pilnīgi citiem principiem (Fortes un Evans-Pritchard 1950, 6). Strukturāl funkcionālisma tradīcijās minētie autori cerēja noskaidrot kā sabiedrības veido un uztur sociālo kārtību un atklāt universālos, būtiskos raksturus, kas atrodami visām cilvēku sabiedrībām pagātnē, tagadnē un nākotnē (Radcliffe-Brown 1950, xi).

Antropologa Kloda Levī-Strosa (*Claude Levi-Strauss 1908 – 2009*) idejas un pētījumi daudzējādā ziņā atšķīrās no kolēģu veikuma. Viņa radniecības redzējums ir cieši sasaistīts ar atziņām par kultūras nozīmi sabiedrībās, ko viņš skatīja caur incesta aizliegumu, kas viņaprāt ir robežšķirtne starp cilvēku un dzīvnieku pasauli jeb starp kultūru un dabu. Karstena norāda,

ka viņa nozīmīgākais ilgtermiņa devums radniecības izpētē ir uzmanības novirzīšana no izcelsmes attiecībām uz laulību attiecībām (Carsten 2004, 14).

Nākamā nozīmīgā ietekme radniecības izpētē piedēvējama 1968.gadā izdotajam Deivida Šneidera darbam “Amerikāņu radniecība: kultūras pieredzes stāsts” (*American Kinship: A Cultural Account*), kas izaicināja tā laika aktuālās radniecības teorijas kā arī izpētes metodes, un iezīmējas par pagrieziena punktu radniecības izpētē – no radniecības strukturālas un funkcionālas izpratnes virzoties tuvāk radniecības simbolisma un nozīmes izpratnei, ko piešķir paši pētāmie cilvēki noteiktas kultūras ietvaros, nevis pētnieks, kas viņus uzlūko. Amerikāņu radniecība, saka Šneiders, ir piemērs radniecības sistēmai, kas atrodama modernās rietumu sabiedrībās un tā nozīmīgi atšķiras no citāda veida radniecības sistēmām, kuras atrodamas citviet pasaulē (Schneider 1980, vii). Šneidera darbs izceļas ar to, ka tas ir mēģinājums paskatīties uz sevi no malas, t.i. pētīt savu kultūru un darīt to savās mājās un kā lielāko priekšrocību pētījuma ietveros viņš min to, ka Amerikā ir iespējams studēt radniecību ļoti pietuvināti un tīrā formā, ar to īpaši izceļot, ka nemodernās un nerietumu sabiedrībās radniecība ir apslēpta zem ekonomikas, politikas vai reliģijas slāņiem un citiem elementiem (Schneider 1980, viii). Šeit acīm redzami parādās stingrais priekšstats par radniecības nodalīšanu arī no valsts, kas ir svarīgi *Rietumu* radniecības izpratnē, un kas radniecību atļauj apjaust “tiešā un neaizklātā” veidā.

Lasīt Šneidera darbu ir mulsinoša pieredze, jo tajā lietotā valodas konstrukcija mani kā lasītāju it kā atsvešina no tēmas, kuru es tik labi izprotu, kā arī ar kuru velku paralēles savā ikdienā un kuru, jāatzīst lielākoties atpazīstu caur bioloģiskiem naratīviem – mulsinoši redzēt kā pašsaprotami dzīves fakti atklājas kā kultūras principi (Schneider 1980, 31). Šneiders raksta no distancētas pozīcijas – it kā viņam nekas nebūtu zināms par pētāmo sabiedrību, tā it kā viņš pētītu kaut ko “eksotisku” stereotipiskā antropoloģiskā tradīcijā, darba ievadā viņš to īpaši piemin, sakot “mēs esam pamatiedzīvotāji” (*we are the natives*) (ibid.).

Lauka darbu Šneiders veic Čikāgā, pētot kā vairāku kopienu – itāļu, īru, ebreju – locekļi definē savas kultūras nozīmes un simbolus, atklājot viņu pasaules skatījumu radniecības jomā. Šneiders pamatojoties uz pētījumu apgalvo, radniecības izpratne ir konstruēta no divām kultūrā iedarinātām kārtībām – dabas un likuma. Runājot par pirmo, amerikāņi izmanto “asiņu” metaforu un tās kvalificējošās pazīmes starp radiniekiem ir kopīga dabiskā jeb bioģenētiskā viela (dabas kārtība), piemēram, attiecības starp māti un bērnu. Runājot par otro, amerikāņi izmanto tādus izteicienus kā “attiecības” un “mīlestība” un šādā nozīmē radiniekus savieno cilvēku radītās ieražas, tradīcijas, kārtības un rīcības kodekss (likuma kārtība), piemēram, vīra un sievas attiecības, kas balstās mīlestībā un kurās tiek radīti jauni radinieki, kas ar vecākiem būs jau saistīti caur asins saitēm (Schneider 1980, 25–27).

Tātad radniecībai ir bioloģiskais un sociālais aspekts, kur nozīmīga loma ir arī simboliem, kas ļauj precīzāk apjaust radniecības fenomenu. Pirmkārt, kulturālais simbols, kas veido ģimeni, ir dzimumakts, caur kuru sieva un vīrs pauž viens otram mīlestību un kas definē viņu radniecības attiecības noteiktā veidā, otrkārt, bioloģiskā sasaiste starp cilvēkiem tiek lietota kā simbols, lai definētu un nošķirtu radniecību no citām kultūras izpausmēm (Schneider 1980, 30–31), treškārt, simbolu piemērošanu nenosaka tikai bioģenētiskā realitāte, arī tos, kurus nesaista bioloģiskās saites var atzīt par radiem un otrādāk. Šādā veidā bioloģiskie naratīvi izaicinoši atklājas kā kultūras vienības un jau vēlāk Šneiders atzīst, ka vēl aizvien cilvēku prātos ir dominanta ideja, ka kultūra un arī zināšanas ir nevis izdomātas, bet caur dabas faktiem atklātas un tieši atspoguļo dabu.

Šneiders arī atkārtoti naratīvu par radniecības un valsts mijiedarbības vispārīgo raksturu Rietumu sabiedrībās, apgalvojot, ka:

“amerikāņu radniecības un ģimenes prakse nav traucējušas ekonomiskai attīstībai, kā tas ir citās valstīs, kā arī nav kavējušas brīva darba tirgus darbību vai politiskās birokrātijas attīstību, kas balstās uz nopelniem un kompetenci, nevis uz iedzimtām un nepotiskām tiesībām.” (Schneider 1980, 15)

Tādējādi pēc būtības Šneiders atkārtoti, pirmkārt, Dirkema teoriju, kas visas sabiedrības kategorizē pēc to piesaistes vai pretēji atteikšanās no radniecībai kā organizējošā spēka, otrkārt, nepārvar Evansa-Pričarda un Fortesa iedibināto pieņēmumu par “modernajām” valstīm, kuras pētot autori izdzēs (McKinnon un Cannell 2013) radniecības formējošo spēku politikas strukturēšanā.

Pagājušā gadsimta 70-tos gados antropologi arvien vairāk aptvēra, ka radniecības izpēte kā nozare ir iestrēgusi. Rodnijs Nīdams (*Rodney Needham*) attiecībā uz radniecības izpēti rakstīja:

“Pašreizējā teorētiskā nostāja ir nenoteikta un mulsinoša, ir maz skaidru norāžu par to, kādu turpmāko attīstību mēs varam sagaidīt vai kāda tā būtu jāveicina. [...] Acīmredzot pēc tik ilga laika un tik apjomīgas lauka izpētes mums ir vajadzīgi ne tikai fakti. Šķiet, ka kaut kas fundamentālāks ir kļuvis aplams.” (Needham 1971, 2)

Tāpat viņš norāda, ka nekādu pienesumu nedod tas, ka divas dažādas un būtiski atšķirīgas sabiedrības ir iespējams aprakstīt ar vienādiem līdzekļiem. Galu beigās viņš atzīst, ka vārdam *radniecība* nav nozīme (*term kinship had no meaning*) un nepastāv tāda lieta kā radniecība, līdz ar to arī nevar pastāvēt radniecības teorija (ibid.).

Sekojošās dekādēs interese par radniecības antropoloģisku izpēti aprakstītās kritikas ietekmē mazinājās. Antropologi pievērsās citu jomu izpētei, piemēram, feminismam, dzimumam un dzimtei, seksualitātei, valstij u.c., kas līdz ar to piedzīvo izrāvienu un kalpoja kā nepieciešamie pakāpeniskie soļi, lai vēlāk atgrieztos pie radniecības izpētes jaunā kvalitātē.

Karstena izceļ, ka šajā laikā, ko iezīmē Nīdama radniecības kritika un arī Šneidera vēlākās idejas, novirzīšanās no radniecības izpētes notika lielāku pārmaiņu ietvarā, kas atbalsojās visā antropoloģijā kā disciplīnā, kur notika virzība no struktūras uz praksi un no prakses uz diskursu, bet lielāka vērība tika piešķirta dzimtes studijām (Carsten 2000a, 2). Kā norāda Sūzena Makkinona (*Susan McKinnon*) un Fenela Kanela (*Fenella Cannell*), tas ne tikai ļāva pievērsties dzimtes un radniecības kulturālai izpratnei, bez uzspiestās Rietumu analītiskās tradīcijas nodalīt dažādas sfēras, bet arī ļāva pamanīt, ka zināšanas, kas balstītas tradīcijā nodalīt dažādas jomas, pašas par sevi ir īpatnējas kultūras sistēmas (McKinnon un Cannell 2013, 14).

Turpmāk uzsvars no mājsaimniecībām kā izpētes objektu pārvirzās uz savstarpējo attiecību saišu izpēti, kas atļauj izpratni par radniecību attīstīt neievērojot nošķirumu starp dažādām antropoloģijas jomām, piemēram, politiku, ekonomiku vai reliģiju.

Notikušo pavērsienu iezīmē arī jaunas terminoloģijas meklējumi, to izraisa nepieciešamība pārvarēt iepriekšējo analītisko konceptu, kas darbojas kā radniecības teorijas vārtu sargi veidoto realitāti. Piemēram, Karstena skaidro, ka viņa terminu *tuvniecība* (*relatedness*) piesardzīgi lieto *radniecība* (*kinship*) vietā, lai virzītos prom no dominējošās analītiskās opozīcijas starp bioloģisko un sociālo, kas lielāko tiesu veido pamatu radniecības antropoloģiskai izpētei, tādējādi izvairoties no pieņēmumiem par radniecības iesakņotību bioloģijā (Carsten 2000a, 4). Antropologs Maršāls Sālins (*Marshall Sahlins*) piedāvā termini *esamības savstarpīgums* (*mutuality of being*) sakot, ka tas veido intersubjektīvu līdzdalību kopumu, kurā tas, ko dara vai izcieš viena persona, tādā pašā mērā notiek ar otru personu (Sahlins 2011, 10 un 2). Šādā kontekstā radniecība tiek skatīta ietvarā, kur cilvēkus sasaista attiecības, kuru nozīme veidojas savstarpējā mijiedarbībā neatkarīgi no abstraktām kategorijām un priekšstatiem par radniecības attiecību vietu politikā, reliģijā, ekonomikā u.tml. tiek pētīta radniecības būtība kā attiecības, ko veido cilvēki.

Radniecības izpratni nozīmīgi ietekmēja arī tehnoloģiskā attīstība, piemēram, mākslīgās apaugļošanas tehnoloģijas izaicina pieņēmumus par tēvu, māti un saiti, kas vieno bērnus ar vecākiem, bet plašāk izaicina bioloģijas jeb “dabas” centrālo lomu radniecības izpratnē (Carsten 2004, 21).

Visas augstāk aprakstītās izmaiņas un pavērsieni, ir radījuši intelektuālo telpu, kurā antropologi sliecas savienot radniecību un valsti, piemēram, Maikls Lambeks (*Michael Lambek*) apgalvo, ka radniecība ir daļa no valsts un tā arī nozīmē valsti, jo ir dziļi iesakņota darbību, kas veido valsti, pašos pamatos, piemēram, pilsonības piešķiršanā, dzimšanas un miršanas apliecību izsniegšanā, aplikot mājsaimniecības ar nodokļus un kas jo svarīgāk – radot veidus un autorizējot līdzekļus ar kuru palīdzību personas viena otrai kļūst par

vecākiem, pēcnācējiem, laulātajiem u.tml. (Lambek 2013, 257). Šīs īpašās kartības un darbības, kurās iesaistās valsts ietekmējot radniecību, Lambeks apzīmē ar terminu *radniecības akti* (Lambek 2013, 247).

2.2. Radniecības un ģimenes nošķiršana

Domājot un rakstot par radniecību arī man nākas pārslēgties starp diviem jēdzieniem – radniecība un ģimene un pievērst uzmanību kā tos lieto citi autori un arī es pati. Pamatoti var rasties jautājumi – vai un kāpēc radniecība un ģimene tiek apskatīta kopā vai atšķirti un kāda tam ir nozīme. Nošķiruma pamatā ir pieņēmums par to, ka “modernās” sabiedrībās vairāk runā par ģimeni, bet radniecība attiecās uz antropoloģiskajiem “citiem” eksotiskās sabiedrībās ārpus rietumu pasaules. Tomēr svarīgi ir norādīt, ka ģimene ir radniecības sistēmas produkts, nevis to veidojoša vienība (Lambek 2013, 244).

Kā minēju iepriekš, radniecības teorijas tika attīstītas, veidojot krasu nošķirumu starp eiropisko radniecības izpratnes modeli un pārējo pasauli. Identiskā veidā ir veidots ģimenes naratīvs. Dirkems norāda uz nepieciešamību skaidrot pagātni un izpētīt primitīvākās ģimenes formas, ne tikai lai apmierinātu ziņkārī, bet galvenokārt lai pamazām nonāktu pie mūsu, t.i. Eiropas ģimenes skaidrojuma mūsdienās [Dirkema laikā] (citēts pēc Lamanna 2002, 41). 19. gadsimta otrajā pusē, kad nostiprinājās teorijas par sociālo institūciju evolucionāru attīstību, misionāru, tirgotāju, valdības pārstāvju kā arī ceļotāju novērotās un aprakstītas Āfrikas, Okeānijas, Āzijas, Amerikas pamatiedzīvotāju eksotiskās seksuālās, laulību, radniecības struktūras un prakses kalpoja, lai integrētu un ievietotu šos atšķirīgos novērojumus pārliecinošā naratīvā, kura noslēgumā un virsotnē atrodas eiropiešu laulātā ģimene (*conjugal family*) (Lamanna 2002, 40). Tātad ģimene ir modernitātes apliecinājums, iespēja indivīdam realizēt savus personiskos mērķus ar racionālu izvēli palīdzību, kurpretim plašāka radniecība tika uzlūkota kā kaut kas teju vai neeksistējošs, kas tāds bez analītiskas nozīmes.

Marija Anna Lamanna (*Mary Ann Lamanna*) norāda, ka Dirkeima ģimenes sistēmas izpratne paredz par tās kodolu uzskatīt laulāto pāri – vīru un sievu, kuri ir pastāvīgie ģimenes locekļi, jo ilgtermiņā bērni jebkurā gadījumā atstāts mājas un kā pieaugušie dibinās savas no vecākiem neatkarīgas ģimenes, tāpēc bērni ģimenē veido sekundāru apakšsistēmu pret precēto pāri, t.i. vecākiem (Lamanna 2002, 85). Salīdzinājumam jānorāda, ka apmēram pus gadsimtu vēlāk Šneiders norāda uz tieši pretējo, sakot, ka amerikāņu radniecībā laulāts pāris bez bērniem neveido ģimeni, ģimeni neveido arī kāds no vecākiem ar bērniem, bez otra vecāka, ģimenes kulturālā vienība sastāv no vīra un sievas, kas ir tēvs un māte viņu bērnam vai bērniem (Schneider 1980, 33).

Pēc Dirkema ieskatiem ģimenes sistēmā sekundāro zonu ap centrā esošo precēto pāri ieņem citi radi un, atbilstoši viņa evolucionārai ģimenes sistēmas izpratnei, tās ir paliekas no agrākām ģimenes formām, bet klans-ģimene, kas agrākos attīstības posmos aizņēma ārējo zonu radniecībā, vairs neeksistē modernajā ģimenes izpratnē (Lamanna 2002, 88).

Dirkema idejas mana pētījuma kontekstā ir nozīmīgas, jo viņa izpratnē modernā laulātā ģimene nevarētu “piedzimt” no iepriekšējām ģimeņu formām “bez jauna faktora – valsts intervences” (citēts pēc Lamanna 2002, 93). Dirkema priekšstats valsts ir būtisks spēks, kas kalpo kā svira, lai nošķirtu laulāto ģimeni no plašāka radnieku kopuma, tādējādi arī demonstrējot valsts lomu modernajā pasaulē – spēcināt individualitāti (Lamanna 2002, 93). Kā norāda Lamana, Dirkems pievērsa lielu uzmanību ģimenes regulējumam tiesību aktos un norādīja uz lomu, ko likumi spēlēja nosakot sociālās normas, tādējādi spēcinot vai vājinot dažādas ģimenes formas (Lamanna 2002, 73).

Džeks Gudijs (*Jack Goody*) arī saskata *modernās* nācijvalsts lomu mazas nukleārās ģimenes nošķiršanās no plašāka radniecības loka. Dažāda veida iepriekš nepieredzētas brīvības, iespējas un izglītības pieejamība, vieglās rūpniecības industrijas attīstība, patērētāju sabiedrības rašanās, politiskās izmaiņas un dažādas sociālās liberālās kustības, radīja pieprasījumu pēc strādājošām sievietēm un sievietēm, bet ekonomiskās un sekulārās idejas pārveidoja ģimenes dzīves kontūras, kur savu nozīmību zaudēja baznīca (Goody 2000, 171). Viņaprāt, galvenās bija tiesiskās izmaiņas, kas paredzēja tiesības šķirt laulību, tas radīja situācijas, kurās īpašumu sadalīja starp bijušajiem laulātajiem, iepriekš īpašumu nodošana ģimenes ietvaros tika saistīta tikai ar laulību vai nāvi (Goody 2000, 162). Nozīme bija arī ekonomiskām un darba organizācijas izmaiņām, kas mazināja ģimenes dzīves atkarību no materiālā nodrošinājuma, ko sniedza māsaimniecība. Nodarbinātība kļuva par būtisku pamatu ģimenes stabilitātei. Tā kā samazinājās laulības sniegtā drošība, strādājoša sieviete kļuva par normu, bet vientuļajiem vecākiem iespēju izdzīvot sniedza valsts atbalsts (Goody 2000, 157 un 161). Gudijs apgalvo, ka modernitātes disukrsa ietveros nukleārā ģimene nav izrādījusies ģimenes attīstības gala punkts. Vientuļā vecāka ģimene vai atkārtota laulība veido postmoderno ģimeni kā citādu “nukleāro ģimeni”, tādējādi kapitālismam ir bijusi radikāla ietekme uz ģimenes praksēm – tagad ģimenes ir vēl vairāk izkliedētas, vēl mazākas un pat fragmentētas (Goody 2000, 168).

Modernitātes diskursā ģimeni iespējams uzlūkot kā nozīmīgu simbolu vai izdzīvotās pieredzes epicentru, kā empīriski pieredzamu konceptu, savukārt radniecība ir daudz plašāka, ne privāta un ne publiska, latentā kā struktūra, modelis, analītisks koncepts antropoloģijas disciplīnā (Lambek 2013, 243).

Antropoloģija radniecības izpētē ir izgājusi vairākus posmus, kuros radniecības konstruēšanu un pētniecību ietekmēja sociālo zinātņu teorijas, kuras vairāk sliecās abstrakti modelēt vai izteikt pieņēmumus par iedomāto lietu kārtību, nevis pievērsās cilvēku izdzīvotajām pieredzēm un nozīmēm, kas caurvij ikdienu lokālos kontekstos. Aprakstīto teoriju autori kļūdījās pretnostatot radniecību valstij un apgalvojot, ka radniecības kā lielā organizējošā spēkā loma politikā ir zudusi. Šobrīd antropologi arvien vairāk radniecību uzlūko kā sociālās attiecības, kas ir neatdalāmas no politikas un valsts īstenošanas. Šis ir izejas punkts arī maniem centieniem pētījuma ietvaros noslēdzošajā nodaļā attēlot ģimenes un valsts mijiedarbību un savstarpēji formējošo spēku.

3. ĢIMENE LATVIJĀ

Šajā nodaļā izpētu ģimenes jēdziena etimoloģiju, kas caur valodu atklāj, ka ģimene, ar to saprotot nukleāro ģimeni, Latvijā ir salīdzinoši nesens fenomens, ko radīja sociālās izmaiņas pēc dzimtbūšanas atcelšanas un uzvārdu došanas zemniekiem. Tas pierāda, ka sabiedrībā izplatītais naratīvs, par nukleārās ģimenes senumu un nepieciešamību to sargāt kā tradicionālu, gadu simtos veidotu vērtību, ir maldīgs. Izpratne par ģimeni, kā to aprakstīju iepriekšējā nodaļā, vienmēr ir bijusi mainīga arī Latvijā. To apliecina arī pēc valsts neatkarīgas atgūšanas veiktie ģimenes pētījumi, kuros sniedzu īsu ieskatu šajā nodaļā. Lielākoties visu veikto ģimenes pētījumu problemātika saistīta ar pieņemumu, ka no valsts pārvaldes puses vēlamā ģimenes forma ir laulība, tādējādi problematizējot tās ikdienas kopdzīves prakses, kas neiekļaujas ideālā par “tradicionālo ģimeni”.

Atklāju arī plašākus kontekstus kādos par ģimeni tiek domāts Saeimā. Rādu kā ģimene tiek konstruēta tiesību aktos, uzsverot, ka pretēji pieņemumam, par skaidri ietvertu ģimenes regulējumu tiesību normās, kuru vajag aizsargāt un nemainīt, nostiprinātās definīcijas ir izplūdušas. Parādu kāda īpaša nozīme ģimenes konstruēšanas procesā ir tiesu spriedumiem, bet nodaļu nobeidzu ar refleksiju par savu ģimenes un radniecības izpratni.

3.1. Stenders, Alunāns un lietuvieši

Virnojot kaislībām ap ģimenes regulējumu, publisko diskusiju laikā gan Saeimā, gan dažādās digitālās saziņas platformās nereti tiek uzturētus naratīvs par ģimeni kā atspoguļojumu tām latviešu tautas tradīcijām, kas pastāvējušas gadu simtos, un kurām pievienotas tautai nozīmīgas kristīgās baznīcas mācības, tādējādi konstruējot “tradicionālo ģimeni” kā vienu no atsaucē punktiem pamatvērtībām, ko iemieso nacionālā valsts. Šis naratīvs ir noformulēts 2014.gadā Satversmei pievienotajā preambulā nostiprinātajās normās, saskaņā ar kurām vēsturiski, cauru gadsimtiem un kopš seniem laikiem nukleārā ģimene ir jāuzlūko kā latviešu tradīcija:

“1918.gada 18.novembrī proklamētā Latvijas valsts ir izveidota, apvienojot **latviešu vēsturiskās zemes** [...], lai garantētu **latviešu nācījas**, tās valodas un kultūras **pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem** [...]. Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā **kopš senlaikiem** veido latviešu un lībiešu **tradīcijas**, latviskā **dzīvesziņa**, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un **kristīgās vērtības** [...] un **ģimene** ir saliedētas sabiedrības pamats [mani izcēlumi].”

Interesanta ir jēdziena *ģimene* etimoloģija, kuras sakarā jāizceļ, ka *ģimene* nav vis latviešu valodas pamatvārds, bet gan salīdzinoši nesens, un kā norāda valodniece M.Brence, apzināts aizguvums no lietuviešu valodas (Brence 1965, 60), proti, latviskots lietuviešu vārds

“*giminēs*” ar kuru lietuviešu valodā apzīmē radus jeb dzimtu. Lietuviešu valodā, lai apzīmētu ģimeni lieto vārdu “*šeima*”, kas būtu ekvivalents latviešu valodas vārdam “saime”.

Pieejamā informācija ļauj nojaust, ka jēdziena “ģimene” ieviešana izrietēja no nepieciešamības precīzāk apzīmētu jaunu sociālo realitāti, kas radusies pārveidojoties senāk izplatītam kopdzīves modelim. Latviešu valodnieks Konstantīns Karulis (1915-1997) norāda, ka termina “ģimene” lietojums latviešu valodā nostabilizējās 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā, aizstājot ģermānismu “*familija*” (Karulis 1992, 332). Uz nepieciešamību aizstāt ģermānismu norāda arī Brence, paskaidrojot, ka *jēdziens “ģimene” literārajā valodā ieviests tāpēc, ka, izņemot no vāciešiem patapināto «famīlija», latviešu valodā nebija cita vārda, kas apzīmētu tēvu, māti un bērnus — visus kopā.* (Brence 1965, 60)

Ir iespējams norādīt samērā precīzu laika nogriezni, kurā notikušās sociālās izmaiņas atspoguļojās arī ikdienas valodā starp tās lietotājiem, tādējādi ļaujot ieraudzīt pavērsienu, kas noticis radniecības izpratnē Latvijā un ir iekapsulēts valodā. Apgaismības laikmeta vācu izcelsmes Sēlpils un Sunākstes mācītāja, rakstnieka un valodnieka Gotharda Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*, 1714-1796) sastādītajā un 1789.gadā izdotajā grāmatā *Latviešu leksikons* 2.daļā *Vācu-latviešu vārdi un nosaukumi* ir norādīts vācu vārda *familie* tulkojums latviešu valodā – cilts, (suga) bērni, saime. Tātad var salīdzinoši ticami apgalvot, ka starp latviešiem 18. gadsimta beigās vienība, ko veido vīrs un sieva, kas ir tēvs un māte viņu bērniem, atsevišķi no plašāk radu kopuma nepastāv.

230	Fall	Fam
	fallende Eucht, krihtama ligga, waina, sehriga, (indiwa.E.)	ten, rohkas falizzis etc. Deewu luhgt.
	fallens und stürzens gehen, krisdams, puldams, brisdu brasdu eet.	falticht, krohkains, krunkains, falze, pinne, falzen, pinneht.
	fallē, ja.	Familie , zilts, (fugga) behrni, saime.
	fallē es sich zutrage, ja gadahs, ja gadditohs.	von großer, no leelas zilts.
	falsch, wiltigs, krahpigs, (walscheks) ohne falsch, bes wiltus, no	Fanaticus, Deewaredtis. L. fanatischen Dingen nachgehen, prawefchōs eet.

5.attēls. Šķirklis “Familie – cilts, (suga) bērni, saime” Stendera vārdnīcā (Stender 1789, 230)

Sekojoš Karuļa sniegtajai norādei, par Jura Alunāna (1832-1864) ierosinājumu noteiktā fenomena apzīmēšanai izmantot vārda formu *dzimene*, kura tomēr valodā neieviesās (Karulis 1992, 332), manu uzmanību piesaistīja Alunāna rakstītais par kalpu dzīvi un jēdziena “saime” lietojums. Iespējams, ka Alunāna 19.gadsimta vidū rakstītais, par grūtībām ar ko sastopas saime un norāde uz sekām, ko izraisīja 19.gadsimta sākumā notikusī zemnieku brīvīlāšana Kurzemes un Vidzemes guberņās, un ko autoram visticamāk bija iespēja nepastarpināti piedzīvot, liecina, ka jēdziens *saime* ir ticis lietots, nevis (tikai) lai apzīmētu cilvēku kopumu, kuru saista radnieciskas saites, bet galvenokārt, lai vienkopus nosauktu

cilvēkus, kuru darbs tika kopīgi organizēts kādā ekonomiskā vienībā – muižā vai saimniecībā. Līdz ar to visai droši varu teikt, ka saime primāri ir ekonomikas nevis radniecības termins:

“Tagad, kur gandrīz pa visu Kurzemi un arī dažās vietās Vidzemē visa pastāvīga būšana pavisam pārgrozījusies, tagad, kur saimnieki, no klaudas atsvabināti, sāk par nomniekiem uz savu roku dzīvot, tagad, kur muižas savus laukus **vairs neapstrādā ar darbiniekiem, bet ar puīšiem**, ko uz veselu gadu sader, - tagad allaž un daudzkārt dzird žēlojamies, ka **saime** jo dienas jo vairāk paliekot nepaklausīga, stūrgalvīga, kūtra, nebēdīga, biedīga u. t. jpr. Saimnieki sūdzas, ka **gājējus** muižās ļoti izlutinot un no darba atradinot [...] Turpretī muižu nomnieki citu meldīju dzied. Tie saka, ka gājēji neesot mājās nekādu mācību dabūjuši, esot lieli pretinieki un dumpinieki, tā ka ar tiem esot liels pūliņš, kamēr tos par tādiem ļaudīm iegroza, ar kuriem daudz maz var cauri tikt. Bet abu sūdzēšanās - ir saimnieku, ir muižu nomnieku - to izrāda, ka ar **saimi** jo dienas jo sliktāki paliekot. [...] Tāpēc saku, kamēr par **saimi** vairāk negādās, tamēr arī nevar cerēt ar laiku labākus **gājējus** dabūt.” (Alunāns b. g.)

Attiecībā uz jēdzienu ciltis Karulis norāda, ka tas apzīmē cilvēku kopumu, ko saista radniecība, jeb kā viņš precīzē dzimšana, un tam ir saistība ar darbības vārdu celties tādā nozīmē kā rasties vai dzimt (Karulis 1992, 175). Līdz ar to var pieņemt, ka jēdziens ciltis ir radniecības termins. Tomēr interesanti, ka kopsakarībā ar citiem šķirkļiem, kas attiecas uz radniecības apzīmēšanu, un ko Stenders ievietojis savā vārdnīcā, piemēram, sieva, vīrs, bērns, tēvs, māte, brālis, māsa, vedības, vedekla, rads, radnieks, radniece, jēdziens *familie* tiek tulkots arī kā saime, kurā uzsvars, manuprāt, ir uz ekonomisko aktivitāti. Trešais Stendera lietotais sinonīms *familie* šķirklī ir suga, ko viņš aizņēmis no 18. gadsimtā vācu izcelsmes Vidzemes teologa un valodnieka Jākoba Langes (*Jacob(us) Lange, 1711 – 1777*) sastādītās vārdnīcas, kas pēc Karuļa domām ir aizgūvums no lībiešu valodas *sug* ar nozīmi *radnieks*, *radniecība*, *veids* vai arī aizgūvums no igauņu valodas *sugu* ar nozīmi dzimums, ciltis (Karulis 1992, 954).

Vēsturniece Vija Stikāne norāda, ka likumīga laulība, ar to saprotot laulību, kas noslēgta ievērojot baznīcas rituālus, Livonijā viduslaikos un agrajos jaunajos laikos bija īpaši nozīmīga pilsētnieku vidū, bet no 14. gs. vidus etniskā piederība un piedzimšana likumīgā laulībā kļuva par kritēriju segregācijai starp vācu un nevācu pilsētniekiem. Savukārt 14.–16. gadsimtā attiecībā uz lauku iedzīvotājiem avotos minēti nosodāmi paradumi saistībā ar nepastāvīgām laulībām, baznīcas rituāliem neatbilstošām precībām, apbedīšanu senās pagāniskās vietās, kur guldīti radi un senči (Stikāne 2023, 78). Tāpēc apgalvot, ka ģimene kāda tā tiek šauri saprasta un nostiprināta Satversmē šobrīd – nukleārā ģimene – Latvijā ir pastāvējusi kopš seniem laikiem, ir maldinoši.

3.2. Līdzšinējo ģimenes (radniecības) pētījumu problemātika Latvijā

Izdošanai sagatavotajā rakstu krājuma *Radniecība un valsts īstenošana mūsdienā Latvijā* ievadā Sedlenieks norāda, ka *Latvijas etnogrāfi radniecībai ir pievērsuši uzmanību fragmentāri un tikai kā vēstures liecībai* (Sedlenieks 2023, 2) tāpēc nepieciešams *aizpildīt zināšanu robu* (ibid.). Viņš arī pamatoti norāda, ka veiktie pētījumi lielākoties pievēršas šauri ģimenes izpētei, atstājot novārtā plašāku radniecības kontekstu. Šajā apakšnodaļā sniedzu ieskatu ģimenei veltītajos pētījumos, vispirms aplūkojot vienu Padomju laika pētījumu, kas uzsver nozīmi, ko autors vēlas piedēvēt starp paaudžu attiecībām bērnu audzināšanā, tad pievērsos pētījumiem, kuriem ir bijusi nozīme ģimenes politikas veidošanā pēc neatkarības atgūšanas.

Interesantu pētījumu bažās par “iedzīvotāju dabiskā pieauguma apstākumu” (Andersons 1979, 2), par ģimeni Latvijā Padomju laikos¹⁰ ir veicis Latvijas PSR nomenklatūras darbinieks Imants Andersons. Pētījuma rezultāti ir apkopoti 1979.gadā izdotajā grāmatā “Trešais bērns”. Līdztekus analīzei par pirmā, otrā un trešā bērna ienākšanu ģimenē un faktoriem, kas varētu veicināt tādu ģimenes plānošanas procesu, kas “atbilst sabiedrības interesēm”, Andersons aktualizē attiecības starp paaudzēm, norādot uz notikušajām sociālām pārmaiņām sabiedrībā un dzīves veidā, kas arvien aktuālāku padara “vecmāmiņu un vectētiņu problēmu”, proti:

“par maz ir vecmāmiņu un vectētiņu, kuri palīdz kopt un audzināt mazbērnus. **Vispārpieņemts ir uzskats, ka mūsdienā vecmāmiņai nepiestāvēt mazbērnu aprūpēšana, ka tas esot jauno vecāku pienākums.** Šādas attieksmes rezultātā **sairst dabiskā paaudžu saikne**, un pirmām kārtām no tā cieš bērni.” (mani izcēlumi Andersons 1979, 19)

Šeit atklājas, ka par dabiskām tiek uzskatīta vairāku paaudžu kopīgas rūpes par bērnu audzināšanu, bet tas ir rīcības musturs, kas pamazām izzūd. Andersons norāda, lai novērstu tendenci, ka vecākā paaudze izvairās vai tiek izolēta no rūpēm par mazbērniem:

“jāpalīdz ģimenēm pārvarēt domstarpības par to, kurai paaudzei jāaudzina bērni. Šādi strīdi parasti ir neauglīgi, tie laupa ģimenei daudz iespēju garīgi un fiziski veselu bērnu audzināšana.”

(Andersons 1979, 19–20)

No šiem diviem citātiem iespējams secināt, ka Andersona ieskatā ģimene apvieno trīs secīgas paaudzes, kuru uzdevumam jābūt audzināt bērnus kopīgi. Andersons deklaratīvi piemin arī vectēvus, tomēr galvenās audzinātājas ir sievietes – šeit pienākums palīdzēt gulstas uz vecmātēm, bet citur pētījumā, lai gan tiek pieminēti tēvi un ģimene kopumā, galvenā bērna audzinātāja un aprūpētāja ir māte, turklāt strādājošai sievietei – mātei jāspēj savienot abas slodzes – darbu un mātes pienākumu un tur sabiedrībai jāpalīdz (Andersons 1979, 27–28).

¹⁰ Par citiem Padomju laikā veiktajiem pētījumiem “Evolucionisma un F. Engelsa materiālisma ēnā – padomju etnogrāfu devums” ieskatu sniedz antropologi Agita Lūse un Klāvs Sedlenieks minētā karstu krājuma 2.nodaļā - Pētījumi par radniecību Latvijā 20.gadsimtā.

Andersona paustais ir tiešs avots no Padomju laikiem pārņemtajiem morālajiem priekšstatiem un gaidām attiecībā uz ģimeni, kas joprojām ir dzīvi daļā Latvijas sabiedrībā un tiek aktualizēti kā politiskie mērķi. Piemēram, ģimenēs, kurās ir tikai viens bērns, biežāk uzaug egoistiski bērni (8), otrā bērna vēlēšana piedzimšana noved pie tā, ka jaunākais kļūst par ģimenes luteklīti un arī izaug par egoistu (13), ģimene, pierodot pie noteikta dzīves līmeņa un dzīves veida, negrib vairs atteikties no ierastajām ērtībām bērnu dēļ, tas ir pretdabiski (28), jāpanāk mātes prestiža pienācīgu novērtēšanu, sevišķi attiecībā uz sievietēm, kuras jau aprūpē trīs un vairāk bērnus (28), pilnasinīga ģimene ir ar diviem vai trīs bērniem (29).

Pēc neatkarības atgūšanas par ģimeni Latvijā ir veikti vairāki pētījumi, kuru nosaukumi (lūdzu skatīt 6.pielikumu) vien liecina, ka ģimene pārsvarā tiek aplūkota caur iepriekš definētu problēmu prizmu, spilgtākais piemērs ir 2015.gada *Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku*. Pētījumos, izmantojot pārsvarā kvantitatīvās pētniecības metodes, ir analizēta cilvēku attieksme pret ģimeni un izzināta kāda vērtība tai tiek piešķirta. Pētnieku redzes lokā tādējādi nenonāk un netiek apzināta indivīdu izdzīvotā dažādā pieredze, īpaši tad, ja nav reģistrēta laulība. Turklāt pētījumu dizains ir konstruēts izejot no pamatpieņēmuma, ka laulība ir pamats ģimene izveidošanai vai vēlāmais un sagaidāmais rezultāts. Pārskatot pētījumus, redzams, ka ikvienā no tiem tiek secināts, ka sabiedrībā ir notikusi vērtību maiņa un laulība vairs nav populārākā ģimenes organizēšanas forma. Cilvēki arvien vairāk izvēlas neregistrētu kopdzīvi.

Apskatot definētos pētījumu mērķus, ieraugāms pētījuma pasūtītāja (visbiežāk valsts pārvaldes iestāde) uzstādītais fokuss, kas ģimeni konceptualizē un ierauga ciešā sasaistē ar laulību. Laulība valsts pārvaldē tiek uzsvēta kā nepieciešamība, kas par katru cenu ir jāveicina vai jānotur, piemēram, 2005.gada pētījuma “Laulību šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošo faktoru izpēte” mērķis ir “noskaidrot laulību šķiršanas un laulību noturības veicinošos sociālos, ekonomiskos un psiholoģiskos faktorus, to saistību ar dzimstību Latvijā” (Berga u. c. 2005, 3). Autori sper soli tālāk un ģimenes-laulību tandēmu sasaista ar dzimstības rādītājiem, sakot, ka zemais dzimstības līmenis, augstais šķirto laulību procents un citi statistikas rādītāji, kas raksturo ģimenes kā sociāla institūta stabilitāti, Latvijā pēdējo desmit gadu laikā vērtējami kā kritiski. Tendenci samazināties reģistrēto laulību skaitam vai šķirto laulību skaita pieaugumu, autori apzīmē kā simptomus sabiedrības veselībai, kas liecina par sociālu, ekonomisku, bioloģisku, vēsturisku un arī psiholoģisku izaicinājumu mijiedarbību, kuru risināšana uzlabos demogrāfisko situāciju (Berga u. c. 2005, 2). Pētnieki konstatējuši viņuprāt nesakritību starp aptaujāto cilvēku deklarētajām vērtībām, ka ģimene un bērni ieņem vienu no pirmajām vietām individuālajā vērtību skalā, un reālo demogrāfisko situāciju valstī (ibid.).

Juriste un tiesību vēsturniece Sanita Osipova norāda, ka reaģējot uz pētījumiem, kuros īpaši tika aktualizēta problemātika par negatīvu dabisko iedzīvotāju pieaugumu, Saeima nolēma stiprināt laulību institūtu un mazināt laulību šķiršanas gadījumus, ieviešot laulāto samierināšanas institūtu un jēdzienu “izirusi laulība”, lai apzīmētu gadījumus, kad laulība *de jure* pastāv, bet *de facto* vairs nepastāv (Osipova 2020b, 151). Bez samierināšanās laika noteikšanas, laulību varēja šķirt, ja tā bija izirusi, kas nozīmēja, ka laulātie nedzīvo kopā vismaz trīs gadus. Bērna tiesības izaugt pilnā ģimenē bija svarīgākas par laulāto brīvību šķirt laulību. Osipova izsaka viedokli, ka šķirto laulību skaits patiešām īslaicīgi samazinājās, taču faktiskās sekas bija tādas, ka cilvēki uzsāka jaunas attiecības, oficiāli neizbeidzot spēkā esošās, bet jaunie pāri, redzot grūtības izšķirties, izvēlējās kopdzīvi bez laulību noslēgšanas (Osipova 2020b, 152).

Paralēli neveiksmīgajiem mēģinājumiem apgrūtināt laulību šķiršanu, Saeima 2005.gadā Satversmē nostiprināja laulību konstitucionālu aizsardzību, nosakot, ka laulība ir savienība starp vīrieti un sievieti.

Desmit gadus vēlāk, 2015.gada “Pētījums par laulības neregistrēšanas problemātiku” atklāj mērķi:

“apzināt laulības neregistrēšanas iemeslus, identificēt ar laulības neregistrēšanu saistītus riskus ikdienas dzīvē un no tiem izrietošos tiesiskā regulējuma problēmjautājumus, novērtēt to izplatības biežumu un ietekmi uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti.” (Putniņa u. c. 2015, 7)

Šajā pētījumā ģimenes veidošana neregistrējot laulību tiek konceptualizēta kā tāda, kas izraisa riskus dzīves kvalitātei gan partneriem, gan ar šīm attiecībām saistītiem bērniem (Putniņa u. c. 2015, 9). Cita starpā pētījuma autori izmanto kvalitatīvās pētniecības metodes un pāru intervijās noskaidro, ka notikusi vērtību maiņa, un būtiskākais attiecību ietvars ir to kvalitāte, ar to saprotot savstarpēju mīlestību un cieņu, nevis oficiālo attiecību statusu, neprecēti pāri sevi sauc par ģimenēm (Putniņa u. c. 2015, 35). Pētnieki ir arī atklājuši, ka “kopumā laulību problemātikas iztirzāšanā vērojama plaša starp pāru iekšējo savu attiecību dinamikas traktējumu un ideālu priekšstatu par laulībām” (Putniņa u. c. 2015, 64).

Uz kopējā fona atšķiras pētījums – analītiskais ziņojums – “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018”, kas objektīvi un bezkaislīgi konstatē sociālo realitāti bez emocionāla vai saturiska uzslāņojuma. Saturiski atšķirīgs ir arī pētījums “Tētis uz 13%”, kurā secināts, ka tēvu dzīvi pēc šķiršanās ietekmē it kā pašsaprotami un paaudzēs pārmantoti uzskati un rīcības modeļi, kas kļūst par apgrūtinājumiem viņu turpmākajā saskarē ar bērniem (Sedlenieks, Saulītis un Rolle 2017).

Augstāk aprakstītiem pētījumiem ir nozīme pieņemumu veidošanā par ģimeni, un tie ne vien ietekmē un caur atkārtotu reprezentāciju pastiprina jau publiski cirkulējošos ģimenes

naratīvus, ar atsevišķiem izņēmumiem neveidojot jaunus, bet arī formē valsts iestāžu rīcību ģimenes politikas plānošanas procesā, konstruējot ģimenes ietvaru. Pētījumu veikšana lielākoties ir saistīta ar valsts iestāžu pasūtījumu sabiedrības izpētei, iespējams tāpēc pētījumos pārsvarā šauri tiek skatīta ģimene sasaistē ar laulību institūtu. Valsts iestādes fokusējas uz cilvēku kopdzīves praksēm caur tiesību aktos nostiprināto tvērumu, kas primāri ir pielāgots nukleāras ģimenes izpratnei, nepievēršoties citām ikdienas kopdzīves praksēm, tādējādi uzturot un turpinot *Rietumu* radniecības ideju.

3.3. Ģimene Saeimā

Šīs apakšnodaļas mērķis ir primāri atklāt Saeimas Likumdošanas datu bāzē iegūtos meklēšanas rezultātus, ko grupēju trīs daļās, leksēmai *ģimene* laika nogrieznī, ko noteicu pētījuma veikšanai, un aplūkot tos kopsakarībā ar Saeimas komisiju sēdēs runāto par ģimeni. Apakšnodaļas noslēgumā esmu centusies daļēji atklāt arī to sociālo realitāti, kas paliek ārpus Saeimas redzes loka, un skaidrojusi veidu kādā tas manuprāt notiek.

Pirmā lielā grupa, ir jēdziena *ģimene* tiešs konteksts. Jēdziens *ģimene* visbiežāk tiek lietots kopā ar dažādiem epitetiem – kupla, nepilna, jauna, trūcīga, daudzbērnu utt. vai kā apzīmējums lietām ar ko ģimenes sastopas ikdienā – ģimenes budžets, ģimenes saistības, ģimenes attiecības, ģimenes vērtības, ģimenes loceklis, ģimenes konflikts, ģimeniska vide (izvērstu sarakstu 5.pielikumā). Aplūkojot iegūtos rezultātus redzams, ka Saeimas komisijas sēžu dalībnieki kategorizē ģimenes, nosakot to atbalstam dažādas prioritātes. Vislielāko uzmanību un rūpes caur dažādiem valsts atbalsta mehānismiem saņem trūcīga daudzbērnu ģimene, bet pārējās ģimenes – pēc bērnu skaita un ievērojot principu, jo *parastāks* bērns, iepretim bērnam studentam vai bērnam ar invaliditāti, vai adoptētam bērnam u.tml., jo mazākas valsts gādība tiek piemērota ģimenēm.

Atkarībā no laulības esamības ģimenes tiek kategorizētas un apzīmētas kā pilnas, nepilnas, šķirtas, viena vecāka ģimenes. Atsevišķi Saeimas komisiju sēžu dalībnieki uzskata laulību par vienīgo veidu kā valsts iestādes var uzzināt par attiecībām un nodibinātu ģimeni:

“[...] ja tās [attiecības] ir nostiprinātas laulībā, **tas ir vienīgais veids kā mēs varam objektīvi konstatēt** ar attiecīgām tiesiskajām sekām, tad šī ģimene ir apliecinājusi, ka mēs šos bērnus audzinām kopīgi.” (Demogrāfisko lietu centra vadītājs Imants Parādnieks, SDLK 14.12.2021. sēdes audioieraksts)

Politikas zinātnieks Džeims Skots (*James C. Scott*) argumentē, ka valsts pārvaldē nenotiek fenomenu rūpīga novērošana, kartēšana un detalizēta aprakstīšana, tā vietā tiek veidots statisks, standartizēts un universāls režģis, kas pārveido populāciju, apkārtni (*space*) un tās raksturu noslēgtā sakārtotā sistēmā bez liekiem pārsteigumiem un veidā, kādā tā var tikt labāk apjausta un kontrolēta no valsts puses (Scott 1998, 82). Ģimenes jēdziena sasaistīšana

ar laulību institūtu ir veids kā ieviest pārraugāmu kārtību. Citiem vārdiem sakot laulība jeb ieraksts civilstāvokļa aktu reģistrā ir veids kādā tiek vienkāršota, piemēram, valsts atbalsta sniegšana ģimenei – ir ieraksts reģistrā, ir ģimene un atbalsts un otrādi – nav ieraksts reģistrā, nav ģimenes un nav valsts atbalsta.

Atsevišķa apzīmējumu grupa raksturo ģimeni kā kaut ko bīstamu, kur ir sastopama vardarbība un emocionāla spriedze, kas jānovērš, ģimenē rodas kaitējums, no kura ģimenes locekļi ir jānošķir. Vienlaicīgi ģimene pati par sevi atsevišķu komisijas sēžu dalībnieku ieskatā arī ir apdraudēta, ir jāizstāv noteikta ar dabiskumu un īstumu sasaistīta ģimenes forma, kurā galvenā vērība jāvelta bērniem:

“gribētu atgādināt, ka laulības institūts Latvijas likumdošanā nepastāv vienkārši tāpēc, ka tas vēsturiski ir bijis tur ierakstīts un ka mēs kā tradīciju to turpinām. Galvenais iemesls šim institūtam ir **bērnu dabīgo tiesību aizstāvība**, bērnu tiesības saukt par viņa **īstajiem vecākiem** un vecāku pienākumiem pret bērnu, stiprināšana.” (NVO pārstāve Agnese Irbe, JK 01.03.2022. sēdes audioieraksts).

Līdzīgu naratīvu atkārtoti deputātes Jūlijas Stepaņenko priekšlikumi likumprojektam Nr. 1380/Lp13 *Civilās savienības likums*, ierosinot likumā ar ģimenes stiprināšanu noteikt:

“mērķtiecīga darbība ar nolūku izveidot tiesiskus, sociālus, ekonomiskus un citus apstākļus, kuri iedrošinātu personas radīt, cienīt un saglabāt dabisku ģimeni, kā sabiedrības pamatvērtību un vislabvēlīgāko vidi bērna augšanai, attīstībai un izglītībai.”

Minētā ģimenes forma tiek saukta arī par tradicionālu un tā tiek pretnostatīta netradicionālai ģimenei, ar kuru lielākoties tiek saprasts homoseksuālu pāru veidotās ģimenes, bet kā atsevišķs ģimeņu paveids nošķirts – nepilnās ģimenes. Filozofs Mišels Fuko (*Michel Foucault*, 1926-1984) norāda, ka cilvēku darbības vai pretdarbības ir saistītas ar domāšanas veidu, kuru ietekmē tradīcijas (Fuko 1995, 15). Tradicionālo ģimenes diskursu daļa Saeimas komisiju dalībnieki cieši sasaista ar nacionālo pašapziņu un tradīcijām, kas izturējušas laika pārbaudi, viņi izceļ tradicionālās ģimenes senumu un nozīmi kā pamatvērtību, kas veido šo valsti un kā tas nostiprināts Satversmes preambulā.

Otro grupu veido, jēdziena *ģimene* iespējamie sinonīmi – *mājsaimniecība*, *tuvinieki*, *personas*, *kas dzīvo vienā mājsaimniecībā*, *partneri*, *partnerattiecības* u.tml., kas reizēm tiek lietoti, lai izvairītos situācijās, kad komisiju sēžu dalībnieki diskutē par etnogrāfisko daudzveidību ārpus nukleārās ģimenes tvēruma. Piemēram, likumprojekta 949/Lp13 *Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā* anotācijā skaidrots, ka vienlaicīgi ar saturiskajiem grozījumiem tiek veikti arī tehniski un redakcionāla rakstura precizējumi, cita starpā aizstājot vārdus *ģimene (persona)* ar vārdu *mājsaimniecība*. Jēdziena *mājsaimniecība* lietojums ir politiski ērtāks vai neitrālāks, jo lietojot to jēdziena *ģimenes*

vietā, nav jāiesaistās strīdīgās vai neērtās diskusijās par ģimenes definīciju. Šādu praksi izvairīties no strīdiem, atklāj Saeimas komisiju diskusijas:

“Ja grib iekļaut personas, kas ir teiksim viendzimumu partneris, **kas ir tas strīdus objekts**, ko visgrūtāk juridiski šobrīd ir iekļaut tā precīzi, tā iemesla dēļ, ka nav nekādas definīcijas vai regulējums izstrādāts. Tas kā to citreiz dara, tas kā likums vispār aptver personas, kuras ir attiecībās, bet nu viendzimuma pāri tā saucamie, tas ir ar to, ka paredz tik plašu definīciju, ka tajā definīcijā ietilptu gandrīz pilnīgi kas, un tas ir tuvāk Čakšas piedāvātajam priekšlikumam, kurā paredz **mājsaimniecībā** esošās personas [..], kuras ir viendzimuma pāri un kurām vispār **laulība nebūtu iespējama**.” (Saeimas juridiskā biroja pārstāvis Mārtiņš Birģelis, 2021.gada 14.decembra SDLK sēdes audioieraksts)

Citāts atklāj ne vien veidu kā Saeimas komisijas sēžu dalībnieki apspriež iespēju lietot jēdziena *ģimene* vietā sinonīmus, bet arī nosauc citādas ģimenes par strīdus objektiem, tādējādi netieši norādot uz to nevēlamību.

Trešā grupa liecina, ka Saeimas redzes lokā, ir citu jomu regulējumi, kas nav saistīti ar ģimenes tvēruma tiešu konstruēšanu, bet pakārtoti saistās un izriet no veida kādā tiesību sistēma ir veidota ap ģimeni. Piemēram, valstij jārada regulējums īpašiem ar ģimeni saistīti speciālistiem – ģimenes ārstiem, kas izsniedz izziņu, kura kalpo kā kvalificējošs kritērijs valsts atbalsta saņemšanai, vai kuru darbs īpašajos pandēmijas apstākļos ir tik nozīmīgs, ka tiek papildus atalgots. Likumprojekta 672/Lp13 *Grozījumi Pacientu tiesību likumā* anotācijā lasāms, ka lai saņemtu sociālos pakalpojumus, sociālajā dienestā ir jāiesniedz ģimenes ārsta izziņa par veselības stāvokli. Savukārt Likumprojektā 933/Lp13 *Grozījumi Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likumā* atrunāts atļautais papildus piemaksas apmērs 100% no mēnešalgas ģimenes ārstu praksēm par darbu paaugstināta riska un slodzes apstākļos. Cits piemērs ir Likumprojekta 893/Lp13 *Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā* anotācija, kurā es uzzinu, ka termins *uzņēmums* ietver sevī arī ģimenes uzņēmumus, kas ir īpaša uzņēmējdarbības forma, bet Likumprojektā 925/Lp13 *Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā* paredzēta 500 eiro vienreizēja piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta ārkārtas situācijas laikā u.tml. Šie piemēri liecina, ka ap ģimeni ir uzbūvēta liela daļa citu tiesību regulējumi, kas pastarpināti valsts pārvaldes iestādēm palīdz īstenot to veidoto politiku.

Augstāk aprakstītos datus, ko ieguvu Saeimas Likumdošanas datu bāzē meklējot leksēmu *ģimene*, es neieraugu tās ģimenes ikdienas prakses, kuras dažādu iemeslu dēļ Saeimā netiek pamanītas, varbūt aiz neuzmanības vai nezināšanas, bet iespējams kaut kad nākotnē radīsies iespēja diskutēt par tām. Šie ir jautājumi, kas Saeimā visbiežāk nonāk caur kādu aktīvu nevalstisko organizāciju, izmantojot sabiedrības iesaistei, piemēram, digitālo platformu www.manabalss.lv. No Saeimas Likumdošanas datu bāzē iegūtajiem rezultātiem es neieraugu arī tās ar ģimeni saistītās prakses vai jautājumus, kas apzināti tiek mēģinātas izslēgt no sēžu

dalībnieku diskusijām. Pirmkārt tie ir jautājumi, kurus sēžu dalībnieki kategorizē kā cilvēku privāto dzīvi, kurā nesaskata savu kompetenci. Visai bieži arī apspriežot kādu jautājumu diskusijas notiek līdz brīdim, kad kāds no sēžu dalībniekiem aizrāda, ka minētais jautājums attiecas uz privāto dzīvi, kurā valsts it kā neiejaucas, kā to demonstrē deputāta sacītais:

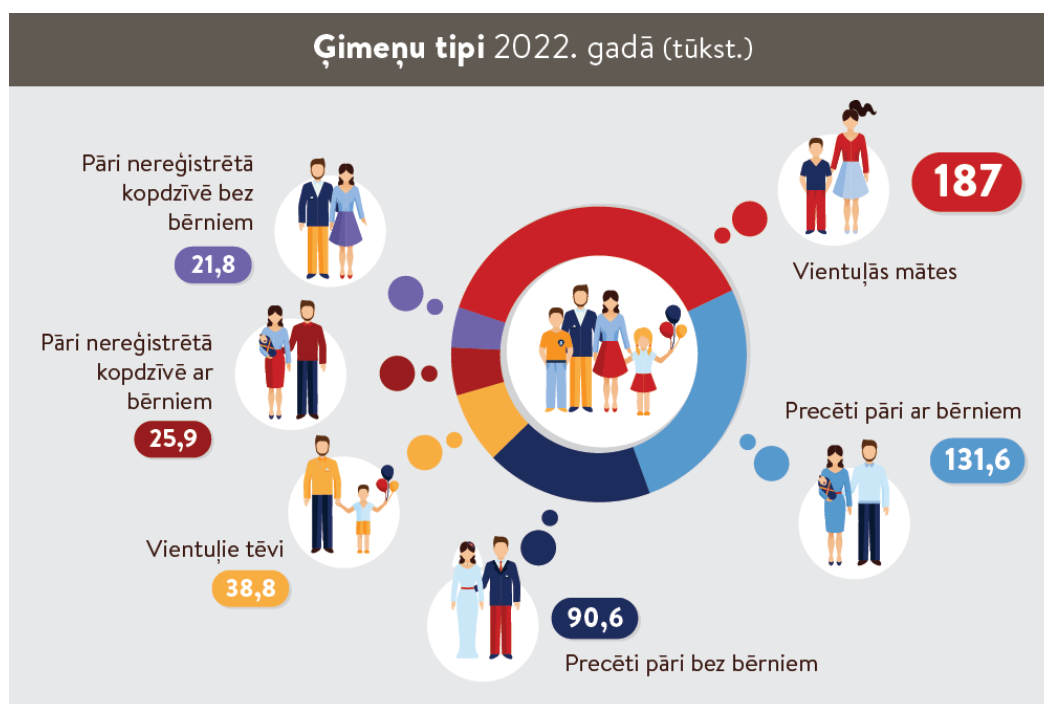
“Es gribētu uzsvērt, ka faktiskās ģimenes un kopdzīves nav izšķirošais, es teiktu ka diemžēl mēs nevaram izkontrolēt visas jomas un tas mums arī nav jādara kā valstij, tas ko es arī vienmēr uzsveru, **valstij**, vismaz pēc konservatīvo ideoloģijas, **pēc iespējas mazāk ir jāiejaucas privātpersonu attiecībās.**” (Komisijas vadītājs Juris Rancāns, AIKNK 15.02.2022. sēdes audioieraksts)

Šī robeža ne vienmēr ir skaidri novilkta, drīzāk to nosaka konkrēto sēžu dalībnieku personīgā izjūta, kura kādā brīdī kalpo kā svira, lai apstādinātu diskusijas.

Otrkārt, tie ir ar ģimeni saistītie jautājumi, no kuriem atsevišķu viedokļu pārstāvji apzināti cenšas izvairīties vai darīt visu iespējamo, lai jautājums nenokļūtu Saeimā vai, ja jautājums nokļuvis Saeimā, tad birokrātisko procedūru ietvaros cenšas apstādinātu tā turpmāku izskatīšanu. Nesenie piemēri šādiem centieniem saistās ar tā saukās *Stambulas konvencijas* ratifikāciju un *Partnerattiecību regulējumu*, kas atklāj cik nozīmīgi ir Saeimā pārstāvēto politisko partiju ietvaros plānot un ievēlētiem deputātiem stratēģiski izvēlēties dalību kādā no Saeimas komisijā, jo tieši komisijās konkrētie jautājumi vai nu tiek apstādināti, vai sagatavoti diskusijām un izlemšanai – kļūs tie par likumiem vai nekļūs un tieši kāds būs šo likumu saturs. Jautājumu iekļūšana vai neiekļūšana sēžu dalībnieku diskusijās kalpo par pamatu, lai veidotu ietvaru un principus lēcai caur kuru Saeimā konstruē ģimeni. Piemēram, tiesību aktos ir atrunāta konkrēta metodika kādā tiek vākti, apkopoti, publiskotu un vissvarīgāk – kuri dati statistikas apkopojumos par ģimeni nonāk valsts un plašāk arī sabiedrības rīcībā. Uzskatāms piemērs ir LV portālā¹¹ publicētā infografika (Kalniņa 2023), kas veidota pamatojoties uz *sausiem* (ibid.) Centrālās statistikas pārvaldes datiem. Infografika attēlo sešus ģimenes tipus Latvijā, kuru pamats ir tiesību aktos nostiprinātais nukleārās ģimenes redzējums. Šo zemāk redzamo ģimeņu tipu attēlojumu publikācijas autore komentē kā *izbrīnu raisošus skaitļus un kritērijus, pēc kādiem katrs no mums ir ierindots vienā vai otrā statistikas grupā*, minot, ka *dzīve ne vienmēr likuma normās ietērpjama* (ibid.). Antropoloģe Mērija Dagleša (*Mary Douglas*) norāda, ka sistemātiskas sakārtošanas un klasifikācijas blakusprodukts ir netīrumi jeb nekārtība ar to saprotot kaut ko, kas neatrodas savā vietā un tādējādi tiek noraidīts kā neatbilstošs (Douglas 1970, 48). Publikācijas turpinājumā Zaida

¹¹ LV portālā norādīts, ka tas ir daļa no oficiālā izdevēja “Latvijas Vēstneša” uzturētās valsts, pilsoniskās un tiesiskās informācijas platformas, tā uzdevums ir īstenot Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 14. pantā noteikto pienākumu veicināt sabiedrības izpratni par normatīvajos aktos noteiktajām privātpersonu tiesībām un pienākumiem, kā arī nodrošināt valsts oficiālās informācijas sniegšanu.

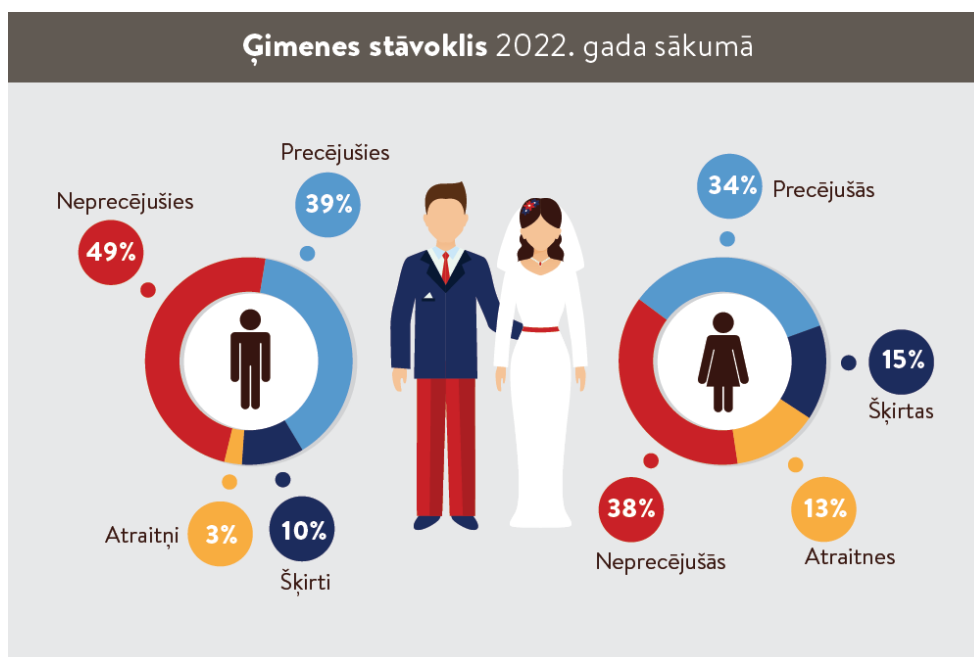
Kalniņa apraksta veiktās intervijas ar vairākām ģimenēm, kuras iekļaujas šajos *sausajos* ģimenes tipos un arī citas ģimenes, kuras neiekļaujas.

6.attēls. Infografika “Ģimenes tipi 2022. gadā”, avots: LVportāls

Citas ģimenes ir tās, kuras izjūt disonansi cenšoties ievietoties Saeimā uzkonstruētajā nukleārās ģimenes rāmī, kas nav radīts domājot par citādo ģimeņu vajadzībām un izaicinājumiem ikdienā. Antropologs Deivids Grēbers (*David Graeber*) runājot par dažāda veida regulējumiem, apzīmē tos kā noteiktas pakāpes utopijas tādā nozīmē, ka to nojēgums un mērķis ir abstrakts ideāls, kura standarts cilvēkiem reālajās dzīvēs ir neaizsniedzams (Graeber 2015a, 26–27). No šo citādo ģimeņu locekļiem, neskatoties uz viņu citādumu, tāpat kā no jebkura cita pilsoņa tiek sagaidīta pakļautība valsts varai kā daļa no mijiedarbības, kas iekļaujas plašākā rīcības musturā un kalpo valsts performancei jeb valsts darbināšanai un iedzīvināšanai.

Arī vīrietis un sieviete no valsts pārvaldes skata punkta tiek kategorizēti caur nukleārās ģimenes redzējumu. Pilngadību sasniegušo pieaugušo iekļauj statistikā, konstruējot viņam īpašu kategoriju neprecējies, ko veido pieņēmums par ģimenes sasaistīšanu ar laulībām un nepieciešamība veicināt tautas ataudzi, ko atsevišķi aplūkošu vēlāk.

7.attēls. Ikonografika “Ģimenes stāvoklis 2022. gada sākumā”, avots: LVportāls

Grēbers apgalvo, ka spēka drauds ir tas, kas ikdienas dzīvē indivīdiem uzspiež valsts pārvaldes radītus bezpersoniskus likumus un regulējumus (Graeber 2015a, 32). Ģimenes sfērā tas nav fiziskais spēks, ko izmanto valsts pārvalde. Šis spēks ir paslēpts zem tādiem Saeimas komisijās lietotiem izteicieniem, kā palīdzība daudz bērnu ģimenei, trūcīgai ģimenei, nepilnai ģimenei vai atbalsts ģimenēm ar bērniem, un praksēm, kas tiesību aktu ietvaros definē, ko atzīst par ģimenes locekli un ko nē, un arī aiz terminiem, ar kuriem jābūt uzmanīgiem, jo tiem ir nozīme konstruējot ģimenes tvērumu, kas vēlāk, pēc ietveršanas likumos un stāšanās spēkā, ietekmēs un veidos ikviena indivīda ikdienu:

“Ja jūs tagad jautājat vai mēs bijām domājuši ietvert arī tur **vecākus** un **mazbērnus**, kas arī ir iespējams, tad – nē, nebijām domājuši. Mēs bijām domājuši **ģimeni**, teiksim, tā es pat nevaru saprast [saminstinās] ... ir jāuzmanās ar terminiem¹², tādā šaurākā nozīmē, respektīvi **vecākus** un **bērnus** mēs bijām domājuši, nu vai ja, ja [saminstinās]..., ja ir bērni. [...] Bet tas ir Saeimas komisijas jautājums – kuru jūs izvēlētos ceļu iet [...] ka tā ir **pirmā pakape** un **dzīvesbiedrs**, nu jebkurā gadījumā, ka tie nav noteikti **mammas**, **tēti**, vai arī **mazbērni** [...] mērķis tomēr ir atjaunot **ģimeni**.” (Aizsardzības ministrijas parlamentārā sekretāre Baiba Bļodniece, SDLK 14.12.2021. sēdes audioieraksts)

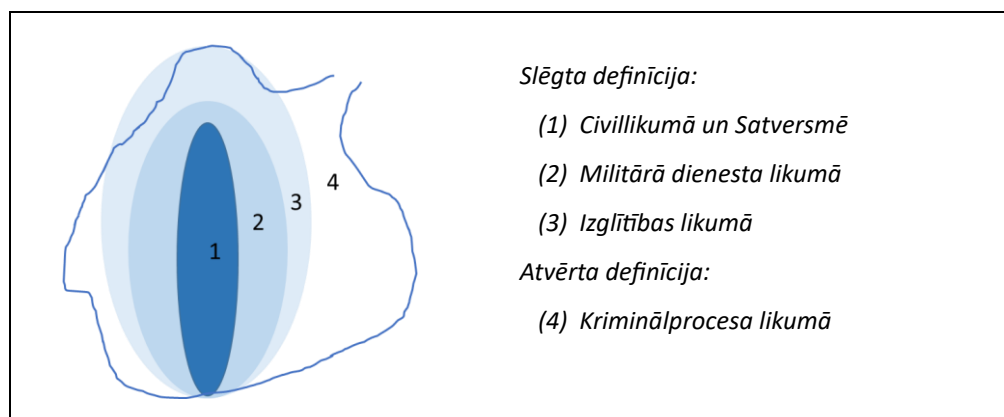
Šis citāts atklāj ģimenes tvēruma modelēšanu, rādot kādas dažādas alternatīvas ir iespējamās ietvert regulējumā, turklāt citāts atklāj arī sēžu dalībnieku šaubas par piedāvāto priekšlikumu un arī samulsumu par dažādām iespējām, taču visnozīmīgāk, tas demonstrē ģimenes konstruēšanu kā apzinātu valsts rīcību un ietekmi uz radniecību.

3.4. Ģimene tiesību aktu tvērumā

¹² Šis izteiciens ir izmantots maģistra darba nosaukumā.

Var maldīgi šķist, ka spēkā esošais tiesību normu regulējums ir precīzs, savstarpēji saskaņots un ņemot vērā atsevišķu deputātu izteikto pretestību, kas tiek vērsta pret jebkādu izmaiņu veikšanai, lai paplašinātu vai mainītu ģimenes jēdziena saturu, arī tāds, kas saturiski vienādi un nepārprotami caurvij visu tiesību sistēmu. Tomēr spēkā esošās tiesību normas realitāte arī ir ar dažādu tvērumu, līdz ar to nav iespējams viennozīmīgi atbildēt uz jautājumu kas Latvijā tiek saprasts ar ģimeni. Šī sadaļa ir balstīta datos, kas iegūti veicot likumu tekstu saturisko analīzi un to nolūks ir demonstrēt, kādā veidā tiesību normu tvērums Latvijā ir uzbūvēts ap un skatoties caur nukleārās ģimenes lēcu. Analīze atklāj dažādos kontekstus kādos iespējams domāt par ģimeni un uzskaitījums noteikti nav izsmelts.

Jēdziens ģimene Latvijas tiesību aktos ir lietots gan šaurā nozīmē – nukleārā ģimene, gan arī nostiprināts plašāks ģimenes tvērums, kura robežas reizēm arī ir izplūdušas. Dažreiz ģimenes jēdziena tvērums tiesību aktos tiek precizēts ar konkrētu uzskaitījumu (slēgta definīcija), bet citreiz atstāts atvērts (atvērta definīcija), turklāt to var aizstāt citi jēdzieni, kas reizēm var būt lietoti kā sinonīmi, – tuvinieki, mājsaimniecība un šauri arī laulība. Domājot par jēdziena ģimene tvērumu iztēlē izmantoju sīpola metaforu.

8.attēls. Tiesību aktos nostiprinātā ģimenes jēdziena vizuāls attēlojums izmantojot sīpola metaforu

Sīpola centrā jeb kodolā (1) atrodas šauri definēta nukleārā ģimene, esmu saklausījusi, ka Saeimas komisiju sēdē tā ir nosaukta arī par mazo ģimeni, un to veido heteroseksuāls pāris un viņu bērni. Šis regulējums ir nostiprināts, piemēram, Civillikumā un Satversmē.

Civillikuma pirmā no kopumā četrām daļām ir veltīta ģimenes tiesībām. Ģimenes tiesību daļas pirmā nodaļa ir “Laulība”, otrā nodaļa “Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi”, kam seko trešā nodaļa “Radniecība un svainība”, bet noslēdzošā ceturrtā nodaļa ir “Aizbildnība un aizgādība”. Civillikuma 214.pantā, kas iekļauts nodaļā “Radniecība un svainība”, ir sniegta ģimenes definīcija, saskaņā ar kuru “pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder

laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā”. Nostiprinot šādu definīciju un sakārtojot ģimenes tiesību normas norādītajā secībā un kompozīcijā, laulības institūts ir cieši saistīts ar ģimenes jēdzienu šaurā izpratnē. Papildus jānorāda, ka Civillikuma 35.pantā ir noteikts aizliegums laulībām starp viena dzimuma personām. Minētajā nodaļā nav definēta ģimene plašākā nozīmē, tā vietā tiek definēta radniecība un tās noteikšana, tādējādi lasītājam, kurš nelasa citus tiesību aktus, var rasties nepatiess priekšstats, ka ģimene Latvijā ir nukleārā ģimene. Savukārt Satversmes 110.pantā noteikts, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Šeit jāakcentē, ka Satversmes 110.pantā tiek nošķirti jēdzieni laulība un ģimene. Pēc minētā panta konstrukcijas secināms, ka laulība un ģimene nav sinonīmi, kā tas norādīts arī Satversmes tiesas spriedumā.

Nākamo sīpola slāni ap tā kodolu veido ģimene, kuras uzskaitījums ir nedaudz paplašināts (2), to demonstrē Militārā dienesta likuma 55.pantā noteiktais, ka pēc karavīra nāves tā ģimene noteiktu laiku saglabā tiesības uzturēties dienesta dzīvojamā telpā un uzskaitīts, ka ģimene aptver laulāto, bērnus, vecākus.

Plašs (3) ģimenes locekļu uzskaitījums – laulātais, bērns, vecāks, vecvecāks, adoptētais vai adoptētais, brālis vai māsa sniegts Izglītības likuma 52.pantā nostiprinot pedagoga tiesības saņemt pabalstu sakarā ar ģimenes locekļa nāvi.

Atvērtas definīcijas piemērs (4) atrodams Kriminālprocesa likuma 97.¹ pantā, kas regulē cietušā pamattiesības kriminālprocesā, cita starpā paredzot, ka cietušajam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem **tuviniekiem**. Šā paša likuma 12.pants “Cilvēktiesību garantēšana” atklāj jēdziena tuvinieki tvērumu, proti, tuvinieki ir saderinātais, laulātais, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Šajā likumā sniegtais tuvinieku uzskaitījums daļēji pārklājas ar Izglītības likumā sniegto ģimenes locekļu uzskaitījumu, bet abi uzskaitījumi arī būtiski atšķiras.

Ir vēlī citi interesanti atvērtas definīcijas paraugi, piemēram, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma definētais **mājsaimniecības** tvērumu, saskaņā ar kuru mājsaimniecība tiek saprastas kā vairākas personas, kuras dzīvo vienā mājoklī un kopīgi sedz izdevumus, vai viena persona, kura saimnieko atsevišķi. Aplūkojot kopsakarā jēdzienu tuvinieki un mājsaimniecība tvērumu, secināms, ka tie daļēji pārklājas, taču noteikti nav identiski, bet var kalpot kā sinonīmi ģimenei. Savukārt jēdzieni ģimene, mājsaimniecība un tuvība tiek nosacīti savienoti Darba likuma ietvaros, kur, piemēram, 148.pantā un 153.pantā tiek lietots vārdu savienojums “cits tuvs ģimenes loceklis vai personu, kura dzīvo ar darbinieku vienā mājsaimniecībā”, šādā konstrukcijā izslēdzot iespēju šos jēdzienus uztvert kā sinonīmus.

Aprakstīto situāciju ietekmē 2023.gada 9.novembrī Saeimā pieņemtie grozījumi Notariāta likumā, nodibinot partnerības institūtu, ko iespējams attiecināt arī viendzimuma pāru veidotām ģimenēm, sniedzot tām minimālu tiesisko aizsardzību (kāpēc grozījumi šobrīd vēl nav stājušies, es izskaidroju nākamajā apakšnodaļā). Lai gan likuma grozījumos ir minēts vārdu salikums “ģimenes tiesiskās attiecības”, attiecībā uz partnerību tiek noteikts, ka:

“divas pilngadīgas fiziskās personas kopā personīgi ierodas pie zvērināta notāra un apliecina, ka tām ir tuvas personiskas attiecības, kopīga saimniecība un nolūks rūpēties par to, kā arī gādāt un atbalstīt vienai otru. **Partnerība nav pielīdzināma laulībai.**”

Ir redzama nepārprotama Saeimas vēlme ierobežot ģimenes jēdziena attiecināšanu uz ģimenēm, kas neiekļaujas šobrīd spēkā esošajā nukleārās ģimenes konstrukcijā, un nolūks lietot jēdzienu mājsaimniecība ģimenes vietā, tādējādi izvairoties (un iespējams iegūstot trūkstošās deputātu balsis likuma pieņemšanai) no strīdīgām diskusijām. Papildus robežu novilkšana starp “dabīgajām” un “nedabīgajām” ģimenēm tiek realizēta īpaši “pasargājot” laulību institūtu, jo saskaņā ar Civillikuma normām ir aizliegta laulība starp viena dzimuma personām. Interesanti kā Notariāta likumu grozījumu konstrukcija rada divdomīgu situāciju attiecībā uz ierobežojumiem arī viendzimuma personām veidot partnerību. Tā kā partnerība cita starpā tika argumentēta arī ar heteroseksuālu pāru nepieciešamība, tad partnerību neregistrē radinieku taisnā līnijā, brāļu, māsu, pusbrāļu un pusmāsu starpā, kas kopē Civillikumā ietvertos laulības noslēgšanas šķēršļus incesta aizlieguma un “dabiskās” vairošanās ietvarā, neskatoties uz to, ka fiziski pēcnācēju radīšana starp viena dzimuma cilvēkiem nav iespējama. Citētā Notariāta likuma norma nepaskaidro tuvu personisku attiecību tvērumu jeb precīzāk noklusē seksuālu attiecību esamību starp viena dzimuma personām, tādējādi sasaucoties ar Šneidera aprakstīto īpašo simbolisko dzimumakta nozīmi starp vīrieti un sievieti laulībā. Šis noklusējums saskaņā ar Fuko kontrolē seksa brīvo apriti diskursā, noslēpjot vārdus, kuri to padara pārāk jūtami klātesošu, seksa savaldīšanu reducējot līdz valodas līmenim (Fuko 2000, 15).

3.5. Ģimene tiesu nolēmumos

Valsts tāpat kā radniecības nepastāv pati par sevi, ir nepieciešamas mērķtiecīgas darbības, noteiktu prakšu iedzīvināšana, varas konstruēšanas un realizēšanai jeb valsts performēšana tās eksistencei. Fuko apgalvo, ka:

“vara ir parādība, kura cirkulē, tai ir ķēdes reakcija. Tā neatrodas vienā noteiktā vietā, nekoncentrējas vienās rokās, tā nepieder kā īpašums vai bagātība. Vara funkcionē, darbojas tīklveidīgi, un tās tīklos indivīdi ne tikai riņķo, bet vienlaicīgi pakļaujas un pielieto varu, tie nav vienīgi nekustīgi mērķi, tie vienmēr ir vienotājelementi. Citiem vārdiem sakot, vara īstenojas caur indivīdiem un nevis tiek pret viņiem pielietota. Indivīds nestāv iepretim varai, viņš ir pirmā varas izpausme.” (Fuko 1995b, 44)

Vienu no ietekmīgākajiem varas tīkliem Latvijā veido mijiedarbība starp neatkarīgu likumdevēju, neatkarīgu izpildvaru un neatkarīgu tiesu varu, kas no vienas puses ir savstarpēji uzturoša un papildinoša sistēma, vienlaicīgi iespējama arī cīņa un konkurence varas atzaru starpā, kuras norisi regulē un iedzīvina varas līdzsvara un mehānism. Novienkāršojot – likumdevēja uzdevums ir radīt tiesisko regulējumu, izpildvarai ir noteikts uzdevums nodrošināt tiesiskā regulējuma iedzīvināšanu, bet tiesu vara izšķir konfliktus un uztur tiesisko kārtību. Tiesību sistēmā nostiprinātais varas līdzsvara princips paredz, ka nevienam no varas atzariem nav absolūta iespēja rīkoties neatkarīgi no citiem varas atzariem, tādējādi caur varas sadalīšanu un noteiktas kompetences piešķiršanu, kas cita starpā paredz arī likumīgu ietekmi uz citiem varas atzariem, tiek nodrošināta nosacīta uzraudzība, paškontrolē un balanss varas centrā.

Taisot spriedumus, ārpus esošā ģimenes regulējuma tvēruma, tiesneši ir iedarbinājuši šo varas līdzsvara mehānismu. Tiesneši nepiekrītot Saeimas deputātu nostājai ģimenes konstruēšanā, izmantoja tiesības iejaukties likumdevēja darbā, viņi, pirmkārt, deva uzdevumu deputātiem labot spēkā esošo regulējumu, otrkārt, līdz labojumu veikšanai, pieņem nolēmumus, kas jau šobrīd labo viņuprāt netaisno situāciju viendzimuma pāru ģimenes tiesību jomā, ar tiesas nolēmumiem konstatējot juridisku faktu – ģimeni starp prasības iesniedzējiem. Tiesu sistēmas darbība ir konstruēta tā, ka darbību – tiesas spriešanu, tiesneši uzsāk tikai pēc atbilstoša lūguma saņemšanas, tādēļ personas, kas veido viendzimuma pāru ģimenes, ir aktīvi aģenti varas līdzsvara un balansa mehānisma iedarbināšanā un valsts performēšanā.

2020.gada 12.novembrī Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā Nr.2019-33-01 *Par Darba likuma 155.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam*, kas izsauca pretrunīgu reakciju gan Saeimā, gan sabiedrībā. Spriedums ir nozīmīgs ar to, ka Satversmes tiesa uzdod likumdevējam veikt izmaiņas tiesību sistēmā un līdz ar to spriedums būtu uzskatāms par pagrieziena punktu turpmākajam Saeimas darbam. Problēmas būtību kodolīgi noformulējusi Osipova:

“likumdevējam no Satversmes 110.panta pirmā teikuma kopsakarā ar cilvēka cieņas principu izriet pozitīvs pienākums nodrošināt ikvienas ģimenes, arī viendzimuma partneru ģimenes, juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību, bet likumdevējs šo pienākumu nav izpildījis.” (Osipova 2021)

Aprakstot esošo situāciju, kad likumīgi nav iespējams veidot ģimeni starp viena dzimuma personām, spriedumā ir teikts, ka valsts neredz viendzimuma pāru ģimenes.

Spriedums aktualizēja publiskas diskusijas par vēlamu un dažu ieskatā *pareizo* (arī dabisko un tradicionālo) ģimenes formu un definīcijas nostiprināšanu Satversmē. Viena no pretreakcijām Satversmes tiesas spriedumam bija deputātu priekšlikums grozīt Satversmes 110.pantu¹³, izsakot to šādā redakcijā:

“Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, kas balstīta laulībā, asinsradniecībā vai adopcijā, vecāku un bērna tiesības, ieskaitot tiesības augt ģimenē, kuras pamatu veido māte (sieviete) un tēvs (vīrietis). Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

Kā redzams priekšlikums paredz vēl vairāk nostiprināt nukleārās ģimenes izpratni un sasaistīt to tieši ar laulības jēdzienu. Šādā veidā daļa deputāti mēģināja Satversmes tiesas sprieduma izpildi interpretēt tādējādi, ka nepieciešams Satversmē precīzāk nostiprināt laulību un ģimenes tvērumu, kas pēc deputāta Iesalnieka vārdiem atspoguļo “*sociālo realitāti*” un “*Latvijas sabiedrībā vispārēji akceptētu izpratni par to, kas ir ģimene*” un “*kuras pamatu veido māte un tēvs – sieviete un vīrietis*” (deputāts Jānis Iesalnieks, 14.0.2021. Saeimas sēdes stenogramma). Interesanti, ka šeit ģimenes pamatu veido laulāts pāris, bet bērniem ir sekundāra nozīme, līdzīgi kā to pauda Dirkems. Presē atspoguļots izvērsts Nacionālās apvienības arguments minot vērtības:

“kas gadu simtiem mūsu tautai un tās kultūrai bijušas īpaši tuvas un pat svētas. Viena no šīm vērtībām ir arī izpratne par ģimeni, kuras pamatu veido tēvs un māte - vīrietis un sieviete -, un viņu bērni.” (TVNET 2021)

Citātā minētā nukleārā ģimene, kas gadu simtiem pastāvējusi kā vērtība ir mīts, jo kā rakstīju iepriekš, 19. gadsimta vidū *mūsu tautai* pat nebija vēl vārda, kurā nosaukt šo sociālo parādību.

Pēc būtības šāds priekšlikums nevis izpilda Satversmes tiesas spriedumu, bet tieši pretēji attālinās no dotā uzdevuma saturiskas izpildes, turklāt Saeimas sēdes debatēs deputāts Iesalnieks pauž uzskatu, ka “*Satversmes tiesa ir pārkāpusi savas likumā noteiktās pilnvaras*” un atgādina, ka atbilstoši varas dalīšanas principam likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kuras uzdevums ir skaidrot “*likumdevēja patieso gribu*” un, ja nepieciešams, tad to padarīt

¹³ Salīdzināšanai, šobrīd spēkā esošā Satversmes 110.panta redakcija nosaka: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

“maksimāli skaidru un nepārprotamu, lai izvairītos no jebkādiem turpmākiem pārpratumiem normu piemērošanā” (Jānis Iesalnieks, 14.0.2021. Saeimas sēdes stenogramma).

Augstāk minētais deputātu priekšlikums grozījumiem Satversmes 110.pantā ir palicis bez tālākas virzības un diskusijām 13.Saeimā. Pēc manas Saeimas informantes Justīnes sniegtajām ziņām 13.Saeimas pilnvaru laikā priekšlikums netika tālāk virzīts, jo tam pietrūka deputātu atbalsta, proti, starp Saeimas deputātiem tika veikta neformāla aptauja, kuras rezultāts atklāja, ka priekšlikuma iestrādāšanai Satversmē pietrūks nepieciešamo balsu skaits. Tas liecina, ka starp deputātiem ir gan tādi, kas atbalsta nukleārās ģimenes konstrukciju, gan arī tādi, kas ģimeni konstruētu ārpus šaurā nukleārās ģimenes rāmja, radot konkurences situāciju arī viena varas atzara ietvaros.

Neskatoties uz atsevišķu deputātu pret darbību un arī neievērojot atsevišķu sabiedrības locekļu neapmierinātību, Satversmes tiesas spriedums guva atbalstu tiesu varas sistēmā – Senāts 2021. gadā 10. decembrī, atsaucoties uz Satversmes tiesas spriedumu, pieņēma spriedumu, nosakot, ka *“[līdz brīdim, kad likumdevējs būs izveidojis atbilstošu tiesisko regulējumu, šāds spriedums, ar kuru ir konstatēts, ka konkrētu personu attiecības ir atzīstamas par ģimenes attiecībām Satversmes 110.panta izpratnē, arī aizstās valsts īstenotu šo attiecību reģistrāciju”* (sprieduma 23.apsvēruma). Tādējādi redzot, ka nav izdevies ar Satversmes tiesas spriedumu ievirzīt Saeimas darbu vēlamā gultnē, tiesu varas pārstāvji turpina izlīdzsvarot likumdevēja varu, līdz šim brīdim¹⁴ jau 50 viendzimuma pāru ģimenes panākušas savu kopdzīves atzīšanu tiesas ceļā un vēl vairākas prasības ir iesniegtas izskatīšanai tiesā.

Lai gan Saeima 2023. gada 9. novembrī, ar likumu nodibināja partnerības institūtu, šobrīd 34 opozīcijas deputāti, iedarbinot varas līdzsvara mehānismu, ir panākuši likumprojekta spēkā stāšanās atlikšanu, atbilstoši procedūrā nododot to parakstu vākšanai. Ja divu mēnešu laikā izdosies savākt vismaz desmito¹⁵ daļu vēlētāju parakstu, tas būs jānodod tautas nobalsošanai, ja neizdosies – likums, izbeidzoties parakstu vākšanas termiņam, stāsies spēkā. Kā man ekspertu intervijā norādīja Kaspars Zālītis, pēc 24 gadus ilgušām cīņām viendzimuma pāru veidotās ģimenes valstij beidzot kļūs redzamas.

3.6. Refleksija par manu ģimeni un manu radniecību

Lai iegūtu pārskatu par ģimeni Latvijā vēl no citas perspektīvas, šajā apakšnodaļā sniegšu savu refleksiju par radniecības izpratni, kuras pamatā ir apvienotas vairākas idejas,

¹⁴ 2023.gada decembris.

¹⁵ Pēc Centrālās vēlēšanu komisijas sniegtajām ziņām no 7.decembra līdz 26.decembra plkst.16 parakstījušies 16 170 vēlētāji jeb 10,5% no nepieciešamā skaita, lai ierosinātu tautas nobalsošanu līdz 2024.gada 5.janvārim jāsavāc vismaz 154 241 vēlētāja paraksts.

kas gan nosaka manu vietu plašākā radu lokā, gan veido manu identitāti jeb noteiktus cilvēkus iekļauj vai izslēdz no to cilvēku kopuma, kas definē manu ģimeni, kuras robežas laika ritumā ir mainīgas.

Manā uztverē radniecības saites tuvāko ģimenes locekļu starpā veido bioloģijā balstītie pieņēmumi par koplietotām substancēm (*shared substances*), kur izšķiroša nozīme ir zināšanām kurš cilvēks no kura ir izcēlies. Tomēr veids kādā ikdienā es domāju par ģimeni pārsniedz tās šaurās robežas, kurās tiek definēta nukleārā ģimene, mana ģimenes izpratne ir mainīga un atkarīga ne tikai no manis, bet arī mijiedarbības ar citiem cilvēkiem, piemēram vīru(-iem). Turklāt esošās bioloģiskās radniecības saites es neiztulkoju tikai hronoloģiski, tās sajauc un pārgroza manu vecvecāku paaudzē risinājušies notikumi, kas pārkārto paaudzes un tām piederīgo indivīdu savstarpējo uztveri. Attiecības ar attālākiem radiem vairāk nosaka tādi sociālo saišu ietekmējošie faktori kā fiziskais atstatums, tikšanās biežums, rūpes un kopā pavadītais laiks, kas ietekmē saišu tuvību un pārmaina personisko attiecību distanci. Attiecību tuvību ietekmē arī laiks, kad saites sāktas veidot un stiprināt. Manā pieredzē tās saites, kas veidotas jau no bērnības ir dziļākas un noturīgākas par vēlākos dzīves posmos aizsāktajām.

Pirms antropoloģijas studiju uzsākšanas ilgu laiku es nešaubīgi varēju definēt kas ir radniecība (un arī valsts). Man tie bija normatīvi jēdzieni, kuru robežas tiesību aktos ir skaidri definētas, bet to saturu piepildīja iemācītais jurisprudences studijās. Darbā ministrijā gūtās pieredzes ietekmē, īpaši tiesību aktu izstrādē, kur viens no sagaidāmajiem rezultātiem ir tiesību normu skaidrība un noteiktība, arī ikdienā domāju kategorijās, kuru robežas nav nemitīgi mainīgas un nenovēršami izplūdušas. Lai gan zināju, ka visas dzīves situācijas nevar aprakstīt tiesību normās, nebiju īpašu uzmanību veltījusi tai daudzveidības izpratnei, kas neiekļāvās valstī izstrādātajā regulējuma rāmī, jo manā uztverē tiesību normas bija universālas un ar dažādiem tiesību normu interpretācijas paņēmieniem jebkurai situācijai piemērojamas.

Intervijā, kas bija daļa no uzņemšanas procesa antropoloģijas studijās, kā motivāciju studiju novirziena izvēlei es minēju apstākli, ka vismaz piecpadsmit gadu apmierinošas atbildes uz jautājumiem varēju rast ar jurisprudences palīdzību. Tas tā bija līdz brīdim, kad arvien biežāk sāku ievērot atšķirību starp tiesisko regulējumu un gan manu, gan līdzcilvēku dzīvoto pieredzi.

Nozīmīgs pagrieziens manā realitātes izpratnē bija kļūšana par māti. Tas cita starpā man radīja jauna veida identitāti, iepriekš nepieredzētas tiesiskās attiecības ar dažādām valsts iestādēm un to uzturētajiem tiesību institūtiem. Mani izvēlētie attiecību modeļi ģimenes veidošanā nesaskanēja ar tiesību normās nostiprinātajiem institucionālajiem ietvariem, kādos valsts iestādes *tulkoja* manus dzīves musturus. Uz savas ādas tiešā veidā izjutu iespaidu, ko uz personu privāto dzīvi atstāj Saeimā paveiktais ģimenes konstruēšanas darbs.

Manām individuālajām izvēlēm ir maza nozīme. Jo tālāk manas izvēles ir no tiesību aktos noteiktā nukleārās ģimenes standarta jeb ideāla, jo mazāk atļaujas mani ir un vairāk birokrātisku darbību nepieciešamas, lai pielāgotu ģimeni tiesību normu tvērumam. Turklāt manas brīvības, piemēram, valsts uzturētajos reģistros nostiprināt manu radniecības izpratni par to, kuram vīrietim ir jābūt manu bērnu tēvam, ir strikti ierobežotas (lūdzu skatīt plašāku pieredzes izklāstu arī šī darba 4.1.apakšnodaļā *Māti atzīst, bet par tēvu uzskata*). Lambeks norāda, ka modernās valstis fiksē cilvēku identitātes un padara tā grūti maināmas, cilvēkam ideālā gadījumā jābūt precīzi nodalāmam no citiem, ir jābūt vienam vārdam, vienai tautībai, vienam vecāku pārim, vienam laulātajam vai partnerim, brīvība paredz tiesības vēlēties, izglītoties, iegūt profesiju un mīlēt, bet ne identitāti, valsts pieprasa skaidrību un ekskluzivitāti, tādējādi modernās radniecības atribūts ir birokrātiskā precizitāte un noturība (Lambek 2013, 245). Tiesību normās nostiprinātā ģimenes institūta konstrukcija neatbilst manai izdzīvotajai pieredzei, tajā skaitā manai oficiāli trīs reiz mainītai identitātei, kas noticis mainot uzvārdu saistībā ar laulību noslēgšanu un laulību šķiršanu. Man nav tikai viena identitāte, es esmu meita saviem vecākiem, sieva vīram, māte bērniem, māsa brāļiem, bijusī sieva pirmajam vīram utt.

Pašreizējā dzīves posmā, sakot mana ģimene es, galvenokārt, domāju par saviem trim bērniem, kuru esmu dzemdējusi un audzinu. Uzreiz līdzās maniem bērniem ģimene ir mans vīrs un šeit viss kļūst sarežģītāk. Man ir arī bijušais vīrs, abu vecāko bērnu bioloģiskais tēvs, kuru šobrīd neuzskatu par savu ģimenes locekli, bet kurš tāds bija agrāk pirms šķīrāties. Interesanti, ka tiesību aktos nostiprinātā radniecības konstrukcija pieļauj, ka mani ir divi bērnu tēvi, taču noliedz iespēju vienlaicīgi būt divu vīru sievai.

Zināpmaiņas vietnē *WhatsApp* grupā “Ģimene” man ir iekļauti abi mani bioloģiskie brāļi un brālēns no tēta puses, kurš ir tuvāks nekā otrs brālēns no mammas puses. Mani vecāki ir šķīrušies, mums visiem trim – man un abiem brāļiem ir lieliskas attiecības ar mammu, kura ir precējusies otrreiz ar vīrieti, kurš vēlas tikt saukts par tēvu. Es un mani brāļi viņu nesaucam par tēvu, tas mums šķiet nedabiski, pirmkārt, tāpēc, ka viņš ir anglis, otrkārt, tāpēc, ka mamma viņu aprecēja tad, kad bijām jau pieauguši, turklāt mums ir savs tētis, kur mūs audzināja un ar kuru es un viens no brāļiem joprojām esam ģimene. Otrs brālis strīda dēļ attiecības ar tēti ir pārtraucis, bet arī viņš mammas vīru nesauc par tēvu. Interesanti, ka tiesību aktos nostiprinātā ģimenes konstrukcija pieļauj situāciju, ka var rasties bijušais vīrs/sieva, bet nav iespējams kļūt par bijušo dēlu vai tēvu, vecāki ar bērniem vienmēr paliek saistīti caur asinssaitēm, kas kalpo kā simbols radniecībā.

Manā bērībā man bija ļoti nozīmīgas un ciešas attiecības ar manu krustmāti, kura ir mana tēta bioloģiskā māsa, viņu vienmēr esmu izjutusi kā savu otro mammu, viņa man sniedz

lielu atbalstu brīdī, kad mani vecāki šķīrās. Krustmāte ir mana tuvākā brālēna mamma, iespējams tāpēc šo brālēnu kategorizēju vairāk kā brāli, arī tāpēc, ka kopā pavadījām vasaras brīvlaikus pie vecmāmiņas laukos. Mans krusttēvs, kurš nav iepriekš minētās krustmātes vīrs, patiesībā ir mans otrās pakāpes brālēns, bet viņu es kategorizēju kā onkuli. Mana vecmāmiņa, kura ir tēta mamma, aprecēja atraidni ar bērnu, tāpēc manam tētim un viņa mātai (manai krustmātei) ir pusmāsa. Mans krusttēvs ir šīs pusmāšas dēls, bet viņa dēlus, kuri ir mani vienaudži, kategorizēju kā brālēnus. Interesants ir tēta atmiņu stāsts no viņa bērnības. Tētis, būtībā pēc radniecības tuvība, ir mana krusttēva onkulis un pie reizes arī jaunāks par krusttēvu, viņu attiecības dzīves garumā ir īstenotas līdzvērtīgi kā tās būtu starp brālēniem, bet bērnībā krusttēvs tēti ķircinot ir saucis par onkuli, par ko tētis ļoti apvainojies un raudājis – kas tad viņš par onkuli tik lielam puikam - draugam. Manas mammas brālis un viņa dēls, mans otrs brālēns, ir mana attālākā ģimene, viņus es satieku reti, tā tas bija arī bērnībā, lai gan no vienojošo asins saišu viedokļa viņu tuvības pakāpe ir līdzvērtīga tai, kas mani saista ar krutmāti-tēva masu un viņas dēlu-tuvo brālēnu.

Pārlasot augstāk uzrakstīto, pamanīju, ka neesmu nevienu vārdu minējusi par brāļu un brālēna(-u) sievām/dzīvesbiedrenēm, kas neapšaubāmi ir man tuvi cilvēki, bet neklasificējās manā izpratnē kā radnieki. Tas ļauj apjaust, ka manā radniecības izpratnē “asins ir biežākas par ūdeni”, arī tāpēc, ka manu bērnu krustvecāki ir mani brāļi un tuvais brālēns, bet es esmu krustmāte brāļu bērniem. Manu un brāļu personiskā pieredz liecina, ka krustvecāki, kuri vienlaicīgi ar mums ir saistīti ar asins saitēm, ir tuvāki un nepārtraukti klātesoši, pretstatā tiem mūsu krustvecākiem, kas kādā dzīves posmā bija mūsu vecāku draugi, bet tagad ir attālinājušies un sociālās saites pārtrūkušas.

Plašāka manu radnieku pieredze ir apkopota slēgtā vietnē internetā www.manacilts.lv. Tajā ir apkopots primāri mana tēta un krustmātes kopīgi ar vēl dažiem attālākiem radniekiem vairāku gadu garumā veikta ģeoloģiska pētījuma rezultāts, kura vizuālai attēlošanai ir nepieciešams trīsdesmit metrus garš un pusotra metra plats audekls (lūdzu skatīt attēlu zemāk), apverot desmit paaudzes. Tēta aptuvenās aplēses liecina, ka audeklā ir attēlotas apmēram 3400 personas. Radu rakstu vai Ciltskoka, kā to sauc tētis un krustmāte, veidošana veikta pēc mana tēta vārdiem – pareizi, t.i. sasaistot pamatā gan tēta tēva, gan nedaudz mātes radus (bilaterālā pēctecības sistēma). Nav izmantoti kādi vienoti un strikti principi, manā vērtējumā audekls ir ne tikai manu radnieku radniecības sistēmas izpratnes vizuāla reprezentācija, bet arī radnieku aizrautības un azarta atspoguļojums, cenšoties digitalizētajos vēsturiskajos avotos atrast pēc iespējas lielāku skaitu *radnieku*. Radu koks iesākas ar senāko tiešo asins radnieku no tēva puses –1724. gadā dzimušo Indriķi un viņa dēliem no Rāceņu mājām (no šejienes mans dzimtais uzvārds – Rācene) Vaidavas muižā un galvenokārt tiek

zīmēts pa tēva līniju (patrilineārā pēctecības sistēma), izsekojot dzimtas uzvārdu. Turklāt pirms uzvārdu došanas Latvijā nevar runāt par radniecību *Rietumu* izpratnē, pirms tam latvieši drīzāk bijām etnogrāfiskie *citi*, jo nebija radīta moderna valsts ar visām tās institūcijām, kuras nepieciešamas radniecības aktu īstenošanai.

9.attēls. Ciltskoks uz audekla, avots: www.manacilts.lv

Slēgtajā interneta vietnē mani radinieki ir noformulējuši sava darba mērķi un izpratni, par veidu kādā ir saistīti visi arhīvu ierakstos atrastie un Ciltskokā attēlotie cilvēki, kurus kopā viņi apzīmē vienā vārdā – dzimta:

“Dzimta ir kā koks ar saknēm, stumbru, zariem un lapām. Saknes – tie ir mūsu senči, stumbrs esam mēs; zari un lapas – mūsu bērni un mazbērni. Kur koks ņem spēku? No saknēm, no senčiem, tāpēc mūsu pienākums ir apzināt dzimtas vēsturi, tradīcijas, dzīvesstāstus un nodot šīs vērtības mūsu bērniem un mazbērniem.” (www.manacilts.lv)

Šeit aprakstītais radniecības izpratnes veids un idejas manā izpratnē daļēji atbilst Civillikumā nostiprinātajai radniecības attiecību izpratnei saskaņā ar kuru par radniecību sauc divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību, kuras tuvumu noteic pēc līnijām un pakāpēm. No radu loka principā ir izslēgtas gandrīz visas sievietes, jo uzvārdi tiek mantoti pa tēva līniju. Zīmējot Ciltskoku radniecība caur shematisko vienkāršojumu tiek attēlota, ignorējot nobīdes no normatīvās izpratnes un neaptverot ikdienas dzīves faktisko daudzveidību. Piemēram, mana vectēva ārlaulības bērni Ciltskokā ir iezīmēti kā bioloģiski izcēlušies no citu personu laulības, lai gan plašākā radnieku lokā stāsts, par laulātā tēva

neauglību un atļauju sievai veidot intīmas attiecības ar kaimiņu-manu vectēvu pēcnācēju radīšanas nolūkā, ir atklāti zināms.

4. ĢIMENE UN VALSTS

“Apsveicu jūs ar ģimenes dzimšanu!”

(Daina Padece, 2022.gada 18.janvārī)

Šie mums ar vīru Kasparu veltītie dzimtsarakstu nodaļas vadītājas apsveikuma vārdi laulības ceremonijas noslēgumā mani patiesi apstulbināja. Maģistra darba rakstīšanas laikā tika reģistrētas manas otrā laulība. Svarīgāks par laulības reģistrācijas ir fakts, ka laika skaitīšana manas otrās ģimenes kontekstā nekādā veidā neatbilst tam oficiālajam ietvaram kādā valsts institūcijas pārstāvji raugās uz manu ģimeni. Laulības reģistrēšanas brīdī mūsu dēlam Patrikam bija teju astoņi gadi, manā izpratnē ģimene ar šo vīrieti mūs vienoja vēl senāk, pat pirms bērna piedzimšanas. Dzimtsarakstu nodaļas vadītājas apsveikums mani šokēja, jo nebiju par saviem tuvākajiem cilvēkiem domājusi un runājusi nekā savādāk kā par ģimeni. Ar laulības reģistrāciju bija notikusi klasiska *Rietumu* radniecības īstenošana veidā kādā to paredz valsts radītais un uzturētais ietvars, kurā manām emocijām nav nozīmes.

Ja ģimenes rašanās brīdi nav iespējami precīzi fiksēt, tad laulību reģistrācijas brīdi iespējams precīzi noteikt līdz pat konkrētai stundai un minūtei, līdzīgi kā tas notiek arī fiksējot bērna dzimšanas brīdi, piemēram, man jaunākais dēls Patriks piedzima pulksten 9.09, tas ir ierakstīts arī viņa dzimšanas apliecībā. Iespējams tāpēc dzimtsarakstu nodaļas vadītāja lietoja dzimšanas metaforu, attiecinot to arī uz darbībām, kas fiksē laulības ieraksta izdarīšanas brīdi valsts uzturētajā reģistrā. Ar šo ierakstu mūsu attiecības oficiāli nonāca valsts institūciju pārstāvju redzes laukā, mēs kā ģimene piedzimām šai valstij, kļuvām pakļauti noteiktiem valstī radītiem regulējumiem, ieguvām valsts noteiktas tiesības un pienākumus. Lambeks apgalvo, ka visos svarīgajos radniecības aktos, kas vienlaicīgi ir arī tā saucamie dzīves krīzes rituāli, ir iesaistīta valsts un šie akti rada sekas attiecībā uz valsti, turklāt daudzi radniecības akti vienlaicīgi ir valsts akti (Lambek 2013, 251). Pamatojoties uz praktisko pieredzi jurista darbā, izprotu likumdevēja vēlmi sekot prezumpcijai, ka ģimenes pastāvēšana ir cieši un nesaraujami saistīti ar laulību, sasaistu to ar nepieciešamību radīt skaidras un vienlaicīgi ērti pielietojamas tiesību normas, kas vienlaicīgi nozīmē, ka tiesību normām jābūt tādām, ko iespējams efektīvi kontrolēt, nevis jurista žargonu lietojot “papīra tiesības” – neefektīvas tiesību normas, ka ir tik vērtas, cik papīrs uz kura tās uzrakstītas. Bez rituāl dzimtsarakstu nodaļā mēs neiegūtu tiesības būt par ģimeni valsts jeb tiesību izpratnē, nekļūstam par *Rietumeiropas ģimeni*, kā to, piemēram, raksturoja Šneiders. Dirckema ieskatos ģimene pastāv tikai tiktāl, ciktāl tā ir sociāla institūcija, vienlaikus juridiska un morāla, kas ir pakļauta apkārtējā kolektīva aizsardzībai (citēts pēc Lamanna 2002, 44).

Ģimenes pastāvēšana ir atkarīga no valsts institūciju veiktās performatīvās darbības un personu iekļaušanos jeb līdzdalības publiskajā performancē, kas *radniecību padara publisku*

(Lambek 2013, 245). Lambeks norāda, ka neskatoties uz valsts pārvaldes centieniem radniecību pieradināt, tā ir dzīves aspekts, ko nav iespējas pilnībā precīzi pakļaut regulējumam (Lambek 2013, 256). To apliecina arī Tieslietu ministrijas juristu-ekspertu skaidrotais:

“Ar šo modeli [kas ietverts Civilās savienības likumprojektā] var nodrošināt personas tiesības uz ģimenes dzīvi. Ģimenes dzīve un ģimenes jēdziens, kas ir ietverts šobrīd Civillikumā, ir divas atšķirīgas lietas. [...] ģimenes dzīve ir aizsardzības objekts, bet ģimene ir kā sociālais konstrukts. Tas nozīmē divu personu savstarpējās attiecības un tālāk viņu ģimenē dzīvojošu citu personu, lai tie būtu bērni vai citas personas, arī savstarpējās saiknes.” (Tieslietu ministrijas parlamentārā sekretāre Ilona Kronberga, JK 01.03.2022. sēdes audioieraksts)

Citātā, pirmkārt, interesanti, ka bērni ir kategorizēti kā citas personas, tātad jāsaprot, ka ģimeni veido laulāts pāris, kas īsti neatbilst Civillikumā noteiktajam, ka pie ģimenes pieder laulātie un viņu bērni. Otrkārt, minētā “ģimenes dzīve” ir tā sfēra, kur valsts pārvaldē definē kā privāto dzīvi un kurā neiejaucas, tās ir visas sociālās prakses, lēmumi un emocijas, kas veido privāto ģimenes izpratni un atrodas ārpus tiesību normu tvēruma. Citātā minētais *ģimenes jēdziens* vai *ģimene kā sociālais konstrukts* ir publiskā daļa, ģimenes valstiski regulētā daļa jeb tā ģimenes daļa, kura ir valsts pārvaldes iestāžu interešu objekts, kuras uzturēšanai un aizsardzībai ir izveidoti dažādi tiesību institūti, reģistri, iestādes, kas garantē ģimenes ieraudzīšana un padarīšanu par publisku faktu caur paziņošanu sabiedrībai. Esmu novērojusi, ka jēdzienu *ģimene* cilvēki (un arī es) pēc būtības attiecinām līdzvērtīgi uz divām atšķirīgām parādībām, vienlaicīgi nepamanot to paralēlu pastāvēšanu, ja kopdzīves prakses iekļaujas valsts pārvaldes uzkonstruētajā ģimenes rāmī.

Tiesību zinātnieks Edvīns Danovskis norāda, ka privāttiesisko attiecību konstatēšana ir atkarīga no tajās iesaistīto personu gribas, bet tā kā valsts pārvaldes iestāde nav šo attiecību dalībnieks, tā nevar objektīvi noskaidrot, vai un kādas attiecības pastāv starp citām personām, ja vien attiecības nav padarītas publiskas, piemēram, ar ierakstu reģistrā vai tiesas spriedumu (Danovskis 2015, 186). Šādā izpratnē, tikai pateicoties tiesību normām un tiesību sistēmai kopumā, kas nodrošina ģimenes publiskumu, ģimene vispār ir ģimene. Šī ir tiesību sistēmā paslēptā valsts vara un ietekme, var lietot arī terminu kompetence, ģimenes konstruēšanā Latvijā, kas iesākās ar tam laika progresīvu 1921. gada likumu “Par laulību”. Jaunais likums atļāva laulību noslēgt arī kā civilu savienību, valsts reliģisko rituālu aizstāja ar likumu, tādējādi radniecība kļuva par juridisko pienākumu kopumu (*legal obligations*) (Lambek 2013, 256). Iepriekš Latvijā laulību jautājumi bija baznīcas prerogatīva – reliģiska ceremonija ar konfesionāliem šķēršļiem, blakus citiem šķēršļiem, kas savā būtībā nav mainījušies, lai arī mainījusies to saturiskā forma, piemēram, aizliegums laulāties tuvu radnieku starpā. Lambeks norāda, ka laulība ir nozīmīgs radniecības akts, to iespējams pēc izvēles noslēgt baznīcā vai

ārpus baznīcas, pat bez radnieku klātbūtnes, bet modernitātes ietvaros laulība kā radniecības akts nav iespējama ārpus valsts autoritātes, valsts to ir pārņēmusi no baznīcas (Lambek 2013, 252).

4.1. Māti atzīst, bet par tēvu uzskata

Grēbers norāda, ka sociālo radījumu, t.i. cilvēku piedzimšana nav vairs bioloģisks notikums, tas ir valsts iestāžu pārvaldīts process, par kuru var domāt kā rituālu, kura laikā tiek radīti vai sakārtoti papīri, kas jaundzimušo izveido par personu, kas ievietos sociālās attiecībās ar tēvu, māti un citiem; jaundzimušajam ir vārds un dzīvesvieta, savukārt citiem pret viņu ir pienākumi, bet vēlāk noteiktu pienākumu izpilde tiks sagaidīta arī no viņa paša (Graeber 2015b, 50). Saskaņā ar Civillikumā nostiprināto radniecības konstrukciju, tikai māte ir *atzīta* (Civillikumā lietotais termins) pamatojoties uz bioloģiskiem pieņēmumiem, bet bērna tēva statuss ir nevis bioloģiski noteikts, bet gan juridiski *uzskatāms* (Civillikumā lietotais termins) un tas atkarīgs no dažādiem iespējamie attiecību modeļi, kas saista vīrieti ar sievieti, kura, pamatojoties uz bioloģiskiem pieņēmumiem, tiek atzīta par bērna māti. Līdz ar to bērna vecāki ir nevis bioloģiska kategorija, bet gan juridiska radniecības konstrukcija. Šo kārtību ilustrēšu caur savu personisko piemēru apakšnodaļas noslēgumā. Vispirms iedziļināšos procesā, kurā atbilstoši Civillikumam tiek konstruēts mātes un tēva tiesiskais statuss, kas notiek valsts iestādēm realizējot noteikta veida radniecības aktu – izsniedzot personas dzimšanas apliecību vienlaicīgi tiek konstruēti trīs cilvēku statusi. Pirmkārt, jaundzimušais kļūst par personu un pilsoni, otrkārt, noteikta sieviete tiek atzīta par jaundzimušā māti, bet noteiks vīrietis – par tēvu. Turklāt atzīšanai ir publisks raksturs, ko nodrošina ierakstu veikšana dzimtsarakstu reģistros, šādi atklājot tiešu valsts lomu un ietekmi radniecības veidošanā. Nekā citādi, kā vien likumā noteiktā ietvarā, attiecīgus ierakstus valsts iestādes publiskajos reģistros neveiks. Nav cita veida kā īstenot radniecību.

Šobrīd Latvijā spēkā esošajā radniecības konstruēšanas procesa pamatā ir aksioma, ka māte vienmēr zināma, jo jauns cilvēks burtiskā nozīmē iznāk no mātes miesām, ko fiksē ārsts dzemdību nodaļā nosakot precīzu dzimšanas brīdi līdz minūtei, tādēļ nekādu šaubu par šo dabas faktu nevarētu pastāvēt un tas tiks publiski nostiprināts reģistrā. Savukārt bērna tēva fiziska klātesamība dzemdību brīdī nav bioloģisks priekšnosacījums jauna cilvēka ienākšanai pasaulē un attiecīga ieraksta izdarīšanai publiskā reģistrā.

Ja atsaucoties uz minēto aksiomu bērna izcelšanās no sievietes nevar tikt apšaubīta, tad par bērna izcelšanos no konkrētā vīrieša var pastāvēt objektīvas šaubas, kuras tiek

novērstas izmantojot tiesisku konstrukciju.¹⁶ Proti, Civillikuma 146.pantā noteikt, ka par māti sieviete kļūst dzemdējot bērnu, bet par tēvu vīrietis saskaņā ar Civillikuma 146. un 154. pantu kļūst pamatojoties uz:

1. paternitātes pieņemumu,
2. paternitātes brīvprātīgu atzīšanu vai
3. paternitātes noteikšanu tiesas ceļā.

Tēva statuss tiek konstruēts caur bērna māti un liela nozīme ir citam tiesību institūtam – laulībai. Civillikumā 84.pantā noteiktais pienākums vīram un sievai būt savstarpēji uzticīgiem, skatot kopsakarā ar Civillikuma normām, kas regulē bērna izcelšanās noteikšanu, uzticība no morālas kategorijas kļūst par tiesisku.

Saskaņā ar paternitātes pieņemumu, ja sievietei bērns piedzimis laulību laikā, tad, precīzi citējot Civillikumu, *par bērna tēvu uzskatāms bērna mātes vīrs*. Izšķiroša nozīme netiek piešķirta bioloģiskam faktam (kas var gan sakrist, gan nesakrist ar juridisko konstrukciju), jo saskaņā ar Civillikuma normām *bērna izcelšanos no tēva apstiprina ieraksts laulību reģistrā*. Savukārt tā kā laulību var atzīt par neesošu, laulātie var izšķirties vai laulība var beigties ar vīra nāvi, tad paternitātes pieņemumu pilnā apjomā attiecina uz situāciju, kurā bērns piedzimis ne vēlāk kā 306.dienā pēc minēto apstākļu iestāšanās. Ievērojot noteiktu procedūru paternitātes pieņemumu var apstrīdēt gan tēvs, gan māte, atsevišķos gadījumos vīra vecāki un arī bērns pats pēc pilngadības sasniegšanas.

Saskaņā ar Civillikuma 155.pantu paternitātes brīvprātīga atzīšana notiek bērna mātei un tēva iesniedzot kopīgu iesniegumu dzimtsarakstu nodaļai vai ja bērna māte, bērna mātes vīrs vai bērna mātes bijušais vīrs un bērna bioloģiskais tēvs iesniedz kopīgu iesniegumu dzimtsarakstu nodaļā. Paternitātes atzīšanu var apstrīdēt un tiesa Civillikumā noteiktos apstākļos to var atzīt arī par spēkā neesošu. Bērnā pēc pilngadības sasniegšanas ir dotas tiesības tiesā apstrīdēt paternitātes atzīšanu.

Un, visbeidzot, kā to paredz Civillikuma 157. un 158.pants, paternitāti var noteikt tiesas ceļā, un šādu prasību var iesniegt bērna māte vai bērna aizbildnis, bērns pats pēc pilngadības sasniegšanas, kā arī persona, kas sevi uzskata par bērna bioloģisko tēvu. Izskatot lietu, tiesa ņems vērā jebkurus pierādījumus, ar kuriem iespējams pierādīt *bērna izcelšanos no konkrētas personas*, vai izslēgt šādu faktu. Ja, paternitāte noteikta, pamatojoties uz tiesas spriedumu, to apstrīdēt nevar. Tātad, nozīme lietas izšķiršanā tomēr ir bioloģiskai saitei starp

¹⁶ Šeit man jāsniedz atruna, ka sava pētījuma ietvaros neanalizēju adopciju, mākslīgo apaugļošanu, surogātmātes regulējumu un medicīnas tehnoloģijas, kas balstītas DNS noteikšanā. Katra no minētiem objektiem sasaiste ar radniecības konstruēšanu varētu būt atsevišķa pētījuma tēma.

tēvu un bērnu, bet jautājums ir tikai par pierādījumu kvalitāti šāda fakta apstiprināšanai vai izslēgšanai.

Maniem trim bērniem katram tēva juridiskā atzīšana ir notikusi atšķirīgi un tajā patiešām izšķiroša nozīme ir bijusi oficiālajam attiecību statusam, kas bērna piedzimšanas brīdī mani saistīja ar katru no iesaistītajiem vīriešiem, un valsts pārvaldes iestāžu izstrādātajām birokrātiskajām procedūrām un iesniegumu formām. Mans pirmais bērns piedzima pirms laulību noslēgšanas, es un bērna bioloģiskais tēvs ar kopīgu iesniegumu lūdzām ierakstīt mūsu bērna dzimšanas reģistra ierakstā ziņas par viņu. Interesanti, ka reģistra iestādes darbiniece, kas pieņēma mūsu kopīgo iesniegumu, bērna tēvu palūdza uz brīdi iziet no telpas un zem četrām acīm, pusčukstus mēģināja pārliecināt reģistrā bērnam ierakstīt nevis konkrētā vīrieša uzvārdu (par šo kopīgi jau bijām vienojušies pirms reģistrācijas iestādes apmeklēšanas), bet gan manu uzvārdu. Reģistra iestādes darbiniece ieteikumu pamatoja ar to, ka gadījumā, ja mēs vēlāk reģistrēsim laulību, bērna uzvārdu varēs viegli mainīt, viņasprāt tāda būtu pareizā kārtība un tas radītu iespējami mazāku sarežģījumus nākotnē. Viņa skaidroja, ja bērnam šobrīd reģistrēs tēva uzvārdu, tad man nebūs vienpersoniskas tiesības to mainīt gadījumā, ja neregistrētās attiecības ar bērna tēvu faktiski izbeidzas. Tāpat viņa jautāja vai es tiešām piekrītu konkrēto vīrieti ierakstīt kā bērna tēvu. Atklāti viņai paudu savu samulsumu, sakot, ka nemaz nezināju, ka varu tam arī nepiekrīst. “Protams, viss atkarīgs no jums!” viņa atbildēja. Galu beigās bērnam tika dots tēva uzvārds.

Pēc nepilniem diviem gadiem piedzima otrs bērns un šajā starplaikā laulība tika reģistrēta, tāpēc bez manas klātbūtnes un “atļaujas” bērna tēvs bija tiesīgs veikt visas reģistrēšanas darbības. Bērna tēvs pēc noklusējuma darbojās manā vārdā kā pilnvarotā persona pamatojoties uz tiesībām, ko viņa paredz laulības reģistrācijas fakts publiskā reģistrā. Pēc nepilniem diviem gadiem mēs ar manu vecāko bērnu tēvu izbeidzām attiecības un vēl pēc trim gadiem arī šķīrām laulību. Laulības šķiršanas faktu valsts reģistrē publiskajā reģistrā, vienlaicīgi izbeidzot radniecību. Tātad, tāpat kā radniecības rašanās, arī tās izbeigšana nevar notikt bez valsts uzraudzības.

Brīdī, kad tika šķirta mana pirmā laulība, es dzīvoju kopā ar Kasparu un mēs gaidījām piedzimstam mūsu kopīgo bērnu. Ieraksta izdarīšanai reģistrā par mana trešā bērna bioloģisko tēvu, bija nepieciešama bijušā vīra līdzdalība un apliecinājums, jo laikā starp mūsu laulības oficiālo šķiršanu un mana trešā bērna piedzimšanu bija pagājušas mazāk par Civillikumā noteiktajām 306 dienām. Pēc mana trešā bērna piedzimšanas mēs kopā ar Kasparu un manu bijušo vīru devāmies uz reģistrācijas iestādi, kur iesniedzām trīspusēju paternitātes atzīšanas iesniegumu (iesnieguma paraugs 6.pielikumā) – es un Kaspars lūdzām ierakstīt mūsu bērna dzimšanas reģistra ierakstā ziņas par Kasparu kā tēvu, bet bijušais vīrs ar savu parakstu uz tā

paša iesnieguma apliecināja, ka bērns nav viņa bioloģiskais bērns, un lūdza par bērna tēvu dzimšanas reģistrā ierakstīt bērna bioloģisko tēvu Kasparu. Mana un Kaspara bērna reģistrēšana un ziņu ierakstīšana par bērna tēvu bija notikusi ar mana bijušā vīra un vecāko bērnu tēva “atļauju”. Gadījumā, ja bijušais vīrs nebūtu sniedzis atļauju, tad pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu valsts par mana trešā bērna tēvu reģistrā ierakstītu manu bijušo vīru, bet bērna bioloģiskā tēva Kaspara ierakstīšanai reģistrā būtu nepieciešams tiesas process. Situācijā, ja bijušais vīrs nesniegtu atļauju, tiktu izaicināts kultūrā iesakņotais princips saskaņā ar kuru persona sastāv no 100% viņa paša materiāla, ko veido 50% materiāla, kas nāk no mātes, un 50% materiāla, ko dod tēvs (Schneider 1980, 23), un galvenā nozīme būtu publiskā reģistrā nostiprinātajam juridiskajam pieņēmumam par tēvu.

Aprakstītais personiskais piemērs, pirmkārt, ilustrē radniecības un valsts vienotību. Otrkārt, demonstrē kā caur radniecības akta izpildi, par kuru pēc Grēbera domām var domāt arī kā rituālu, kura laikā tiek sakārtoti papīri, notika valsts performēšana, ko veicu es kopā ar mana jaunākā bērna tēvu, bijušo vīru, bērnu un valsts amatpersonām, ļaujot man pamatot tēzi par radniecības un valsts mijiedarbību uzturot un formējot vienai otru.

4.2. Citāda ģimene

Sabiedrību veido ne vien tādas personas, kas pēc savas dabas veido ciešas personiskas un ģimeniskas attiecības ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, bet arī tādas personas, kas pēc savas dabas veido šādas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem. Atbilstoši cilvēka cieņas principam valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene. (Satversmes tiesas spriedums, 2020.gada 21.novembris)

“Tā [seksualitāte] ir viena maza kripata no tā, kas esmu es, kas ir mana ģimene un kas ir mūsu attiecības, un kas ir mūsu attiecību, ģimenes un mājas pamatā.” (Anna Neidola, publiska intervija Radio 5, 2022.gada 29.oktobris)

Šo apakšnodaļu iesāku ar diviem citātiem, kuru būtība koncentrējas ap jēdzienu – attiecības un ģimene – sasaisti. Pirmais citāts vispirms apliecina, ka valsts varas pārstāvjiem ir zināms, ka sociālajā realitātē ģimeni savstarpēji veido arī viendzimuma pāri un līdztekus demonstrē, ka valsts varu apliecinošā dokumentā tiek nostiprināta atziņa, ka uz attiecību pamata starp viena dzimuma pārstāvjiem var izveidoties ģimene. Otrais citāts atklāj jaunas, homoseksuālas sievietes personiskās pārdomas par viņas privāto dzīvi; pirmkārt, arī Anna

sasaista attiecības un ģimeni, un, otrkārt, uzsver, ka seksualitāte ir maza daļa no kopuma, kas veido viņas attiecības, ģimeni un mājas.

Seksualitāte ir nozīmīgs elements publiskajā ģimenes diskursā un jo īpaši nozīmīga tā ir homoseksuālo cilvēku veidotajās ģimenēs, jo, kā norāda Fuko “[n]ekas no tā, kas viņš [homoseksuālis] ir vispār, nevar izvairīties no viņa seksualitātes” (Fuko 2000, 32). Tieši caur seksualitātes kategoriju daži Saeimas komisijas sēžu dalībnieki ģimenes sadala pareizās un nepareizās, dabiskās un nedabiskās, un vēlas noteikt kādas attiecības definēt kā ģimeni:

“[...] laulība ir starp vīrieti un sievieti, savukārt sekss starp vairākiem dažāda vai diviem vienāda dzimuma cilvēkiem ir tikai sekss, tā nav ne laulība, ne ģimene [...] Vai ģimene ir kaut kas cits, kas ir ārpus savienības starp vīrieti un sievieti? Filozofisks jautājums, vērtību jautājums. Ja jūs sakāt, ka gribat būt atšķirīgi visi tie, kas ir liberāli noskaņoti, jums ir tādas tiesības būt atšķirīgiem, bet nepieprasiet tad savā atšķirībā tos pašus terminus no tiem, kas ir vairākums. Ja esat atšķirīgi, tad esat atšķirīgi.” (deputāts Aldis Gobzems JK 27.04.2022. sēdes audioieraksts)

Fuko vērš uzmanību uz 19.gadsimtā notikušo pavērsienu sakot, ka *seksualitāte ir rūpīgi paslēpta [...], [t]o pievāc laulātais pāris [...]* [u]n pilnībā iesūc reprodiktīvās funkcijas nopietnībā [...], [turpmāk] [n]oteikumus diktē likumīgais pāris, kas rada (Fuko 2000, 7). Šis laiks, kurā veicu pētījumu par ģimeni, visticamāk ir kārtējais lielāku pārmaiņu laiks sabiedrībā, kurā notiek pretēji vērsti centieni. Antropologs Redklifs-Brauns sociālās struktūras salīdzina ar dzīva organisma ķīmiski fizioloģisku homeostāzi, ar procesiem, kuros līdzsvars tiek iegūts nepārtraukti atjaunojoties. Sociālās struktūras nav statiskas, notiek notikumi, kas kaut kādā veidā izjauc līdzsvaru, kam seko sociālā reakcija, kas tiecas to atjaunot. Turpinot viņš apgalvo, ka dažreiz sistēma kādu laiku var saglabāties relatīvi nemainīga; pēc katra traucējuma reakcija ļoti lielā mērā atjauno to, kāda tā bija pirms tam, bet citreiz līdzsvara traucējumi var būt tādi, ka sekojošā reakcija izraisa sistēmas modifikāciju; tiek sasniegts jauns līdzsvars, kas atšķiras no iepriekš pastāvošā (Radcliffe-Brown 1950, xxii).

Saeimā vairākas reizes ir iesniegti priekšlikumi, kas pēc būtības paredz viendzimuma pāru attiecību regulēšanu. Pirmais – 2014.gadā līdzās sagatavotajiem grozījumiem Civillikumā par apbūves tiesību regulējumu uz 3.lasījumu iesniegtais deputāta Veiko Spoliša priekšlikums¹⁷, kas rosināja Civillikumā ieviest jaunu civiltiesisku institūtu – partnerību, pielīdzinot to laulības institūta regulējumam. Medijos deputāts skaidro:

¹⁷ Deputāta Veiko Spoliša priekšlikums grozījumiem Civillikumā paredzēja, ka “divas personas var noslēgt partnerību, kas ir vienlīdzīga ar šā likuma 11. pantā noteikto tiesību institūtu un rada ar to vienādas tiesiskās attiecības, tiesības un pienākumus, izņemot šā likuma 33. panta, 35. panta 2. teikuma, 51. panta un 146. panta otrās, trešās un ceturtās daļas noteikumus.”

“partnerību nevarēs noslēgt Svētās Romas katoļu baznīcas, Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas, kā arī citu tradicionālo konfesiju un mozusticīgu jeb jūdaistu dievnamos un lūgšanu namos. Līdz ar to priekšlikums neskar Satversmē paredzēto **religiski civiltiesisko institūciju "laulība"**, kas ir savienība starp vīriešiem un sievietēm; kā **arī svēto sakramentu atsevišķās tradicionālajās kristīgajās konfesijās.**” (mani izcēlumi LSM.lv Ziņu redakcija 2015)

Interesanti, ka Lambeka ieskatā radniecības debates sekulārā valstī pēc būtības ir maskētas debates par reliģiju (Lambek 2013, 251). Man to šķiet zīmīgi pieminēt arī tāpēc, ka skatot Partnerības likumprojektu Saeimas komisijā, par to tika runāts kā tādu, kas šķēls sabiedrību, uz to norādīja gan atsevišķi deputāti, gan uzaicinātie eksperti no katoļu baznīcas.

Saistībā ar viendzimuma pāru attiecību regulēšanu es novēroju divus savstarpēji grūti savietojamus ģimenes diskursus. Vienu diskursu veido liberālo ideju sekotāji, atbalstot indivīda izvēli brīvi izdzīvot dažādas attiecību formas ar uzsvaru uz iecietību, iekļaušanu un savstarpēju cieņu, kur vairāk uzmanība tiek pievērsta savstarpējām rūpēm. Otru diskursu pārstāv konservatīvo ideju aizstāvji, kas tiecas saglabāt *status quo* un uzsver nepieciešamību aizsargāt nukleāro ģimeni kā vienīgo pareizo ģimenes formu, sasaistot to ar laulību.

Uz nesamierināmu viedokļu sadursmēm par viendzimuma personu veidotām ģimenēm, Saeimas komisijās un arī plašāk publiskajā ģimenes diskursā tiešā mērā ir attiecināms Ilzes Šulmanes un Srgeja Kruka secinātais par neiecietības izpausmēm laikrakstu publikācijās. Pētnieki norāda uz kritisku diskusiju trūkumu, nespēju saprātīgi salīdzināt mērķus, līdzekļus un vērtības, tāpēc oponenti ir iekļuvuši ķildu dialogā, kas saliedējot oponentus, bremzē dialoga uzsākšanu starp pusēm, jo prasītu piekāpšanos, tātad, šķiršanos no vispārējās grupas vienprātības un lojalitātes pārkāpšanu. (Šulmane un Kruks 2006, 66–67) Ķildu dialogs par viendzimuma pāru tiesībām veidot ģimenes, tā uzsācējiem ir slazds, kurā nav telpas neitrāliem viedokļiem vai empātijai pret oponentiem, kas ļautu tuvināties un uzklaut atšķirīgu viedokli; to demonstrē deputātu ķildas un ironiskie argumenti.

Piemēram, deputāte no likumprojekta piedāvā svītrot vārdu *divi*:

“jo kā zināms civilā savienība tā nav laulība, laulībā var stāties divi cilvēki, no kuriem viens ir vīrietis un otra sieviete, un tā tas ir noteiks Satversmē, un kamēr tā netiks mainīta, tā tas būs. Bet kāpēc civilo savienību varētu veidot tikai, piemēram, divas personas, bet, piemēram, trīs vai piecas personas, ja viņām ir jūtas, mīlestība, kopējas finanses... un vai ir izvērtēts poligāmijas tiesiskums, ja jums tādi cilvēki nav zināmi, tas nenozīmē, ka viņi neeksistē, un šajā gadījumā tā būtu arī diskriminācija pret šādām personām.” (Ramona Petraviča, JK 27.04.2022. sēdes audioieraksts)

Cita deputāte atbalso kolēģes teikto:

“[...] arī studenti var apvienot savas mantiskās attiecības dzīvojot kopmītnēs, trīs vai četri pensionāri dzīvojot var saslēgt šādus līgumus, viņiem tas atvieglos dzīvi, tik tiešām šādi argumenti ir pazuduši un mēs esam nostājušies tikai uz viendzimumu laulību ceļa. [...] cilvēks var pats ar sevi noslēgt, arī ar priekšmetu var noslēgt kaut kādu savienību, var arī desmit cilvēki savā starpā var noslēgt un tā tiešām būtu diskriminācija, ja mēs noteiktu tikai skaitlisku ierobežojumu.” (Jūlija Stepaņenko, JK 27.04.2022. sēdes audioieraksts)

Savukārt pretēju viedokli, izvēloties samierniecisku izteiksmes veidu, cenšoties virzīties uz ģimenes jēdziena plašāku tvērumu, kā arī atgādinot par saistībām, kas izriet no Satversmes tiesas sprieduma, pārstāv šāds deputāta rosinājums:

[..] vai mums tomēr nevajadzētu ņemt vērā to kontekstu, strādājot pie jaunām likumdošanas iniciatīvām, ko Satversmes tiesa ar lēmumiem saviem ir pateikusi nu jau vairākkārtēji, ka neatkarīgi no tā [...] ne tikai runa ir par viena vecāka ģimenēm, bet arī viendzimuma ģimenēm, kurām var būt bērni, kā mēs zinām, [...] šo normu neattiecināt tikai uz laulātajiem pāriem, bet jau uzreiz paplašināt, lai mēs neradām jaunus un jaunus precedentus [...] ar atšķirībām starp dažādām ģimenēm un patiesībā nevienlīdzību. [...] Es uzskatu, ka nav pareizi ieviest, joprojām turpināt šīs atšķirīgās pieejas dažāda tipa ģimenēm. [vēlāk diskusijā..] neviens jau mums kā komisijai neliedz arī radīt precedentu šajā konkrētajā likumprojektā un nodibināt plašāk un skatīties uz šiem jautājumiem plašāk [...] iet uz priekšu, soli spert uzreiz. (Ilmārs Dūrītis, SDLK 13.04.2021. sēdes audioieraksts)

Diskusija Saeimas komisijā atklāj, ka sēžu dalībnieki uzskata, ka ģimene ir jāaizsargā un tas ir jāpanāk ar tiesisko regulējumu. Domstarpības veidojas izteikti polarizētas, sēžu dalībnieki likumprojektu vai nu atbalsta, vai noraida.

Prezentējot sagatavoto likumprojektu Saeimas komisijai Tieslietu ministrijas parlamentārā sekretāre Ilona Kronberga uzsver, ka arī darba grupā bijuši ļoti dažādi viedokļi:

“izstrādātais regulējums ir šaurs ceļš, kā nonākt pie gala rezultāta, mērķis ir bijis sistēmu veidot tā, lai neskartu Civillikumā ietvertu ģimenes jēdzienu, laulības jēdzienu, lai tas paliek Civillikumā formulētajā veidā, jo tie ir saistīti ar mantojuma tiesību sadaļu, šo konstrukciju neaizskarot. Civilā savienība nav paralēls process vai atvieglojošs process laulībām, tos nošķir caur mantojuma procesu, kas ir cits regulējums. Ja divas personas vienojas, ka viņām ir vajadzīgs noteikts juridiskais režīms, lai iegūtu šo aizsardzību, tad šī aizsardzība izpaužas divos veidos – pirmā ir personiskā aizsardzība un otrā ir šo abu pušu mantisko tiesību režīma nodrošināšana.” (JK 01.03.2022. sēdes audioieraksts)

Atsauce uz mantošanas tiesībām, uzsverot, ka to esošā konstrukcija netiek ietekmēta, ir nozīmīga plašākā radniecības kontekstā. Pirmkārt, iespējams, mantošanas tiesības ir tās, kur arvien praktiska un tiesiska nozīme ir plašākam radu lokam, t.i. izpildoties nosacījumiem mantojumā var iestāties ne tikai nukleārās ģimenes locekļi, savukārt gadījumos, kad mantinieku nav, viņu vietā radniecības aktā – mantošanā iestājas valsts. Šādā kontekstā iespējams attiecības starp valsti un indivīdu uzlūkot kā radniecības nodibināšanu caur aizvietošanu. Otrkārt, iespējams, manta un tās nodošana no vienas paaudzes nākamai ir

patiesā un senākā radniecības sistēmu nojēga, kurai, kā norāda Andris Saulītis un Kristīne Rolle, bija īpaša nozīme Latvijā arī īpašumu restitūcijā pēc neatkarības atgūšanas (Saulītis un Rolle 2023, 175), kad valsts atjaunošanas prakse bija nozīmē nenodalāmas no radniecības īstenošanas praksēm – atjaunotās valsts pilsonības iegūšana, īpašumu restitūcija.

Viendzimuma pāru veidoto attiecību jautājumā tiek diskutēts par attiecību statusu, attiecību redzamību un attiecību aizsardzību, bet netiek minēts, ka viendzimuma pāru starpā būtu ģimene, toties tiek izteiktas bažas, ka šiem pāriem varētu būt tiesības noslēgt laulību:

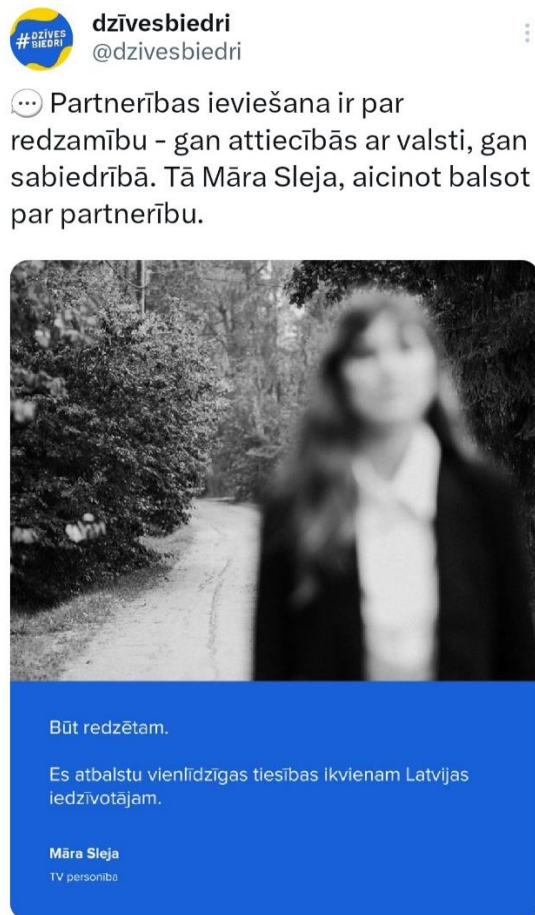
“Redzot šo salīdzinājumu, ka tās normas ir faktiski identiskas laulības regulējumam, man nešķiet īpaši nopietns arguments tas, ka šis likums nekādā veidā neattiecas uz laulību, ka tas nekādā veidā neattiecas uz Civillikuma ģimenes tiesību daļu, [...] šīs acīm redzamās sakritības apstiprina mūsu bažas, ka šis likums ir faktiski tāds Trojas zirgs, kurš nākotnē noteikti būs kā atspēriena punkts, lai taranētu Satversmes 110.panata nostiprināto laulības institūtu.” (Biedrības "Karmela Ekleziālā Kustība" pārstāvis Kaspars Herbsts, JK 08.03.2022.)

Noslēgumā vēlos norādīt uz ģimenes (ne)redzamības konceptu, ko Satversmes tiesa aktualizēja spriedumā. Ar ģimenes redzamību tiek saprasts tas birokrātiskais process un tiesību kopums, kas konstruē ģimeni kā daļu no publiskās dzīves sfēras. Ģimene tiesību normu izpratnē kļūst par ģimeni tikai ar brīdi, kad tā ir paziņota publiski, tikai tad to *ierauga* un uz to sāk attiekties tiesību sistēmā iedarinātie pienākumi un tiesības pilnā apmērā. Tas ir divu virzienu process, kas notiek oficiālās ģimenes (laulības) dibināšanas brīdī – attiecībās iesaistītās personas paziņo valstij par ģimenes izveidošanu un valsts izstrādātais regulējums ar publiskās atzīšanas brīdi garantē to, ka valsts atzīst un ņem vērā konkrēto ģimeni:

“Valstij redzamas personas saņem gan tiesības, gan pienākumus. [...] Ja mēs dodam kā valsts iespēju slēgt šādu līgumu, noteiktā kārtā to fiksēt, tad šīm personām, protams, rodas arī šie pienākumi, kas, piemēram, ir saistīti ar nodokļu režīmiem, kas ir saistīti attiecībā uz interešu konfliktu, u.c. lietām. Taču šie regulējumi var izrietēt tikai tad, ja mums ir juridisks fakts, ka starp divām konkrētām personām ir iedibināta juridiska saikne, un šī saikne ir ar konkrētu saturu, ar konkrētu tiesisko režīmu [...]” (Ilona Kronberga, JK 01.03.2022. sēdes audioieraksts)

Tātad ģimenes “publikā” daļa ir nevis par attiecībām starp iesaistītajām personām, bet par iesaistīto personu attiecībām ar valsti ģimenes kontekstā. Tas ir tas, kas no valsts puses ir iekonstruēts ģimenes jēdzienā, tās ir komponentes, kas veido ģimenes arhitektūru, kuras nodrošināšanai ir vajadzīgas tiesību normas, tiesību sistēma un valsts pārvalde, jeb birokrātija.

Redzamību kā nozīmīgu aspektu ekspertu intervijā man minēja arī Kaspars Zālītis (eksperta intervija 25.10.2023.), turklāt, redzamība bija viens no saukļiem, kas tika izmantots akcijā sociālā vietnē Twitter, nolūkā izskaidrot sabiedrībai partnerattiecību regulējuma aktualitāti.

10.attēls. Ekrānuņēmums attēlo kustības “Dzīvesbiedri” akciju “Partnerības ieviešana ir par redzamību” sociālā vietnē Twitter

Veicot pētījumu kara postītajā Sarajevā, antropologs Stefs Jansens (*Stef Jansen*) ievēroja, ka noteiktos krīzes apstākļos izpaužas cilvēku ilgas pēc valsts (*hope for the state*), spēcīgas ilgas pēc *normālas dzīves* un vēlme tik pamanītiem, kā arī iekļautiem uzlabojumu režģos, kā pretmetu bailēm un nedrošībai (Jansen 2014). Līdzīgas ilgas tapt pamanītiem un iekļautiem valsts regulējuma rāmī ir novērojamas starp cilvēkiem, kuri veido šīs citādās ģimenes.

5. VALSTS UN ĢIMENE

Iepriekšējās nodaļās esmu demonstrējusi, kā valsts pārvaldes ietvaros tiek konstruēta un caur radniecības aktiem īstenota ģimene, apgalvojot, ka bez šāda konstruēšanas darba un bez valsts atbalsta ģimene *Rietumu* izpratnē nemaz nepastāvētu. Šīs nodaļas uzdevums ir atklāt ģimenes un valsts mijiedarbības pretēji vērsto plūsmu, izceļot radniecības lomu valsts performēšanā. Es izmantoju ideju par valsts pastāvēšanu tikai tās performances ietvarā un atklāju, ka, pirmkārt, domājot par valsti cilvēki lieto radniecības metaforas, otrkārt, uzsveru, ka Latvijas kontekstā valsts neatkarības atjaunošanas procesā nozīmīga loma bija radniecības saitēm, iekļaujot vai izslēdzot cilvēkus no valstij piederīgā pilsoņa kopuma, demonstrēju ģimenes nozīmi pilsonības īpašos ārpuskārtas iegūšanas procesos arī šobrīd, treškārt, izceļu tautas ataudzes sasaistīšanu ar rūpēm par valsts pastāvēšanu nākotnē. Šie piemēri atklāj, ka radniecības performēšana arī ir politisks process, kas konstruē valsti.

Fuko netieši norāda, ka modernās valsts pārvaldīšanas idejas ir meklējamas ģimenē īstenotajās praksēs. Runājot par jaunajām¹⁸ varas tehnoloģijām, viņš norāda uz laiku ap 17.gadsimtu, kad ekonomika ienāca politiskajās praksēs un kad par labu pārvaldību sāk runāt kā par ekonomisku vadību, un tas saistāms ar kompleksu pieņemumu, ka personai, kas vēlas pārvaldīt valsti, vispirms ir jāiemācās pārvaldīt sevi, ar to saprotot māku pārvaldīt savas lietas un dzimtas īpašumu, un apgriezti – kad valsts ir labi pārvaldīta, ģimenes galva zinās, kā rūpēties par ģimeni, lietām un dzimtas īpašumu (Foucault 2006, 134–135).

Dažādās diskusijās valsts pārsvarā tiek uzlūkota kā kaut kas lielāks un pārāks par atsevišķiem indivīdiem, kas veido sabiedrību, un valstij tiek piedēvēti tādi atribūti kā suverenitāte un griba, kas pausta caur likumiem vai dodot pavēles (Radcliffe-Brown 1950, xxiii). Redklifs-Brauns apšaubīja šādas aģentūras piešķiršanu valstij, sakot, ka valsts pastāv kā noteikts neatkarīgu indivīdu kopums, kurus vieno sarežģīta attiecību sistēma, un kuriem piemīt dažāds lomas, starp tām ir arī tādas, kas saistītas ar varas paušanu; realitātē nav tāda fenomena kā valsts vara, tās vietā ir dažādas varas, ko realizē indivīdi – karaļi, ministri, policisti un vēlētajī (ibid.). Interesanti, ka lai gan šis Redklifa-Brauna atzinums tika uzlūkots kā pamats valsts kā izpētes objekta noliegšanai pagājušā gadsimta vidū (Krohn-Hansen un Nustad 2005, 5), tas pēc būtības jau toreiz iezīmēja (nerealizētu) potenciālu uz valsti raudzīties caur tās īstenošanas perspektīvu. Timotijs Mičels (*Timothy Mitchell*) atkārtoti Redklifa-Brauna apgalvoto, ka par valsti no antropoloģiskās perspektīvas iespējams runāt kā par neeksistējošu pēc būtības, taču sper nozīmīgu soli valsts antropoloģiskas izpētes virzienā,

¹⁸ Robežšķirtnē starp varu, ko realizē monarhs, kurš pārtop par valdnieku jeb procesu, kas saistāms ar domāšanas pāvērsieniem 16., 17. un 18.gadsimtā.

papildinot, ka novērot iespējams tikai dažādas prakses sabiedrībā, kuras realizējot notiek nemitīga valsts konstruēšana un uzturēšana, jo valsts ir konceptuāla sfēra, bet sabiedrība, empīriska (Mitchell 2006, 173).

Viena no šīm valsts konstruēšanas performatīvajām sfērām ir radniecība, kuras īpašā un neatkārtojamā nozīme saistāma ar apstākli, ka valsts performētāji – tās pilsoņi – rodas viens no otra caur dzimšanu un, kā norādīja Pārsons, ģimenei ir nemainīgi svarīga nozīme indivīdu socializēšanā (Parsons 1955). Sociologi Pēters Bergers (*Peter Berger*) un Tomas Lakmans (*Thomas Luckmann*) uzsver, ka sociālā kārtība nav bioloģiski noteikta vai radusies no bioloģisko datu empīriskas manifestācijas, tai nav saistība ar dabisko vidi, to nevar atvasināt no dabas likumiem, jo tā eksistē tikai un vienīgi kā cilvēka aktivitātes produkts (Berger un Luckmann 1991 [1966], 70). Viņi arī norāda, ka indivīdi nepiedzimst par sabiedrības locekļiem, viņi par tādiem kļūst caur piedalīšanos viens otra būtībā (*being*) un tas ir internalizēšanās process, kas sākas bērnībā un tad turpinās visu dzīvi (Berger un Luckmann 1991 [1966], 149–150).

5.1. Satversmes tēvi un māte Latvija

Lai gan valsti veido katrs atsevišķais tai piederīgais pilsonis, starp valsti un indivīdu vienmēr pastāv pakļautības attiecības. Grēbers izsaka pieņēmumu, ka veids, kādā cilvēki iztēlojas attiecības ar valsti, sakņojas hierarhiskās attiecībās ģimenē (Graeber 2007, 270). Turklāt, tā kā neviens indivīds nevar izvairīties no radniecības, tad viņš vienmēr paliek sasaistīts ar valsti caur radniecības aktu jeb valsts regulējumu. Tas atspoguļojas cilvēku valodā, kad viņi, runājot par saikni ar valsti, izmantojot kā metaforas divus īpašos radniecības terminus – tēvu un māti.

Osipova norāda, ka valodā ir nostiprinājies un tiek lietots jēdziens *Satversmes tēvi*, kas aizgūts no ASV tradīcijas, cieņā pieminot tās konstitūcijas izstrādātājus (Osipova 2020c, 195). Žabicka un Sedlenieks norāda, ka piesaucot Satversmes tēvus, deputāti veido savu personisko sasaisti ar valsti pagātnē un tagadnē (Žabicka un Sedlenieks 2023, 169). Abos gadījumos tēva pieminēšanas konteksts ir stereotipiski saistīts ar īpašo maskulīno vidi – vīriešu panākumiem, vai nepieciešamību lepoties ar sasniegumiem u.tml.

Savukārt par Latviju kā māti tiek runāts stereotipiskos femīnos kontekstos, brīžos, kad cilvēki vēlas saņemt izpratni, pašēlošanu un iejūtību. 2020. gada 1. decembrī, TV raidījumā “1:1”, tajā laikā Satversmes tiesas priekšsēdētāja Sanita Osipova, diskutējot par nule pieņemto Satversmes tiesas spriedumu, homoseksuālu cilvēku aizstāvībai izteica šobrīd jau folklorizējušos frāzi: *Mātei Latvijai visi bērni ir mīļi*. Bet laikā, kas iezīmēja tiekšanos pretim savas neatkarīgas valsts atjaunošanai, par māti kā valsti runāja arī dzejniece Māra Zālīte.

1988. gada 7. oktobrī Mežaparkā Lielajā estrādē Atmodas laika tautas manifestācijā Par tiesisku valsti Latvijā viņa teica: *Mums jau ļoti ilgi nav mātes, [...] mātes pie kuras mēs kā tauta varētu justies drošībā. [...] Māte kā valsts.*

11. attēls. Vides reklāma “Mātei Latvijai visi bērni ir mīļi”, avots: www.gorod.lv

Ģimenes metaforu attiecībā uz sabiedrību plašākā nozīmē un sasaistot to ar valsti, eksperta intervijā minēja Saeimas deputāts, sakot:

Jautājums – kas ir mūsu valsts, tas varbūt izklausīsies banāli, bet nu tā arī savā ziņā ir tāda ģimene, kas sevi politiski tā definē, mēs neesam sveši [...] ģimene nozīmē piederību, nevienaldzību, kaut kādu ieinteresētību un gatavību palīdzēt.” (eksperta intervija 12.11.2023.)

Turpinot attiecināt radniecības metaforas uz valsti, iedvesmojos no Karstenas teiktā par laika nozīmi radniecības saišu veidošanā un atjaunošanā, kas cilvēkiem ievieš dažādus laika izmantošanas un laika runāšanas veidus, iesaistoties identitātes nepārtrauktības veidošanā, kas var sasaistīt viņu pagātni, tagadni un nākotni (Carsten 2000b, 700). Minētais laika runāšanas veids un konteksts man kalpo kā analogija, lai domātu par Latvijas neatkarības zaudēšanas un pēc tam atgūšanas notikumiem, kopsakarā ar Osipovas izcelto faktu, ka “pirmais atjaunotās Latvijas prezidents [Guntis Ulmanis] tika lūkots pēc **asins harizmas principa**, pēc radniecības ar vadoni [Kārlis Ulmanis] (mani izcēlumi Osipova 2020d, 120). Metaforiski arī valsts kā vecāks var pazust un pēc tam tikt atgūta, bet saišu atjaunošanā simboliska nozīme ir asinsradniecības saitēm, kas turpina pārtraukto valsti un kā tilts, vienojot prezidentus, tiek pārņemts pār okupācijas periodu. Šādā kontekstā radniecība atklājas kā metafora un arī simbols, kam ir nozīme valsts īstenošanā.

5.2. Piederība valstij

“Katram vārdam, tādām kā "piederēt", "nepiederēt", "ieklaut", tajā ir ārkārtīgi liels svars. [...]nonākam pie milzīgā jautājuma – kas ir latviešu nācija, tauta? Es esmu latviešu tautas sastāvdaļa? Man daudzi saka, ka nē, norāda uz piederības robežām, uz to, ka mani vecāki nav latvieši. Pat tad, ja man ir krievu akcents, es lepojos ar latviešu kultūras sasniegumiem, lasu saviem studentiem par latviešu kultūras vēsturi. Tātad – es esmu latvietis vai neesmu? Diemžēl vairākums noliegs šo manu piederību.” (Hanovs 2014)

Situācijas iespējamība, kuru viņetē skaidro kultūras teorijas profesors Deniss Hanovs, izriet no veida, kādā tika konstruēta Latvijas valsts pēc neatkarības atgūšanas. Saikne starp Latviju, kuras zaudēja neatkarību Padomju okupācijas rezultātā, un Latviju, kas atguva neatkarību, tika nostiprināta balstoties radniecībā, proti, pamatojoties uz 1994. gada Pilsonības likumu par pilsoņiem kļuva personas, kuras bija Latvijas pilsoņi 1940.gada 17.jūnijā, kā arī šo personu pēcnācēji, tādā veidā atsijāto savējos no svešajiem, kas iebruca okupācijas laikā. Jaunizveidotajā valstī ne visi tās iedzīvotāji automātiski kļuva par valstij piederīgajiem arī tad, ja formāli kļuva par pilsoņiem; kā norāda Hanovs, aizvien iespējams, ka kāds netiek iekļauts.

Pilsonības likuma 1.pants nosaka, ka Latvijas pilsonība ir personas noturīga tiesiska saikne ar Latvijas valsti, bet 2.pantā ir noteikti kritēriji pilsonības iegūšanai pārsvarā caur dzimšanas faktu, paredzot pamatprincipu, ka pilsonis piedzimst pilsoņiem. Atsevišķi ir atrunāta kārtība par personu uzņemšanu Latvijas pilsonībā pēc tās lūguma naturalizācijas kārtībā, bet īpaša ir kārtība, uzņemot valsts pilsonībā par nopelniem Latvijas labā. Saeimas komisiju sēžu materiāli atklāj, ka uzņemot valsts pilsonībā par īpašiem nopelniem Latvijas labā, esoša ģimene un ģimeniskais saites iegūst spēku kā kvalificējošs kritērijs pozitīva lēmuma pieņemšanai.

Izskatot Saeimas sēdē likumprojektu par Amerikas Savienoto valstu pilsoņa Džona Martina Tallija atzīšanu par Latvijas pilsoni, deputāti norāda uz viņa *ieguldījumu mecenātismā un nopelniem Latvijas labā*, bet kā papildus argumentu min, ka no 1995. gada viņš uzturas Latvijā, nodibināja ģimeni, pašreiz audzina dēlu - Latvijas pilsoni (mani pasvītrojumi 21.01.2021. Saeimas sēdes stenogramma).

Saeimas sēdes stenogrammā ir fiksēts, ka likumprojekts tika skatīts vairākās Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdēs, visi komisijas deputāti atbalstīja likumprojekta virzīšanu un lēmums tika pieņemts vienbalsīgi, arī Saeimas sēdē likums tiek atbalstīts vienbalsīgi. Diemžēl Saeimas komisijas sēžu ieraksti nav publiski pieejami un līdz ar to nav pieejama arī izvērstā argumentācija, jo likumprojekts pēc manas Saeimas informantes Justīnes sniegtā apliecinājuma ir skatīts slēgtās sēdēs (25.11.2020.,

20.01.2021.) ar nosaukumu *Par komisijas pamatdarbības jautājumiem*. Tas, ko var secināt no publiski pieejamiem materiāliem, ja cilvēks ir nodibinājis ģimeni un audzina dēlu, kurš ir Latvijas pilsonis, tad pievienojoties apstākļiem, ka viņam ir nopelni Latvijas labā, viņš bez iebildumiem, ar vienbalsīgu lēmumu atbalstot likumprojektu, tiek atzīts par Latvijas pilsoni.

Ģimenei ir nozīmīga loma šīs “radniecības” konstruēšanā ar valsti, proti, viens no argumentiem ir tas, ka vīrietis audzina dēlu Latvijas pilsoni. Acīm redzot šādu pastarpinātu saikni ar valsti komisijas sēžu dalībnieki uzskatīta par ciešu un noturīgu. Interesanti, ka pretēji vispārīgai kārtībai, saskaņā ar kuru bērns iegūst to pilsonību, kas ir kādam no vecākiem, šeit notiek pretējais – tēvs iegūst pilsonību no sava dēla un tādējādi nodibina ciešu saikni ar valsti.

Ģimenes saites nozīmīgu lomu spēlē arī pārvietošanās kontekstā un tas ir nonācis politikas veidotāju redzes lokā reimigrācijas veicināšanas kontekstā, kur piederība valstij tiek veidota caur radniecību, izsniedzot vīzas:

“Ģimenes apsvērumi ir galvenais iemesls, kāpēc attālinātā darba veicēji izvēlas pārcelties no vienas valsts uz otru [...] šāds vīzas statuss palīdzētu veicināt reimigrāciju uz Latviju gan šiem Latvijas valsts piederīgajiem, gan arī šīs personas dzīves biedram. Jautājums, kāpēc tiek minēts šis dzīvesbiedrs – ģimenēm jau ir iespējas Latvijā saņemt, laulātiem pāriem ir iespējas saņemt papildus imigrācijas statusu, tāpēc ir minētas šīs te tā saucamās neregistrētās ģimenes. Tas neattiecas tikai uz viendzimuma laulībām uz viendzimuma partneriem [...], tās ir *de facto* ģimenes, kuras vienkārši nav reģistrētas laulībā.” (Diasporas konsultatīvās padomes priekšsēdētāja vietnieks Miks Muižarājs, AIKNK 15.02.2022. sēdes audioieraksts)

Priekšnosacījums, lai cilvēks atgrieztos valstī, ir iespējā to darīt kopā ar ģimeni, kas nebūt nav vienkārši un pašsaprotami visos gadījumos. Citāts atklāj izaicinājumus, kas radušies, ģimenes jēdzienu sasaistot ar laulībām. Eksperts norāda ne tikai uz ģimenēm, kuras nav oficiāli reģistrētas, bet papildus arī uz viendzimuma pāra veidotām ģimenēm, kas Latvijā netiek atzītas arī tad, ja tās ir reģistrētas citā valstī.

Caur pilsonības un vīzu piešķiršanu cilvēkiem jeb noteikšanu, kurš būs pilsonis un kļūs valstij piederīgu, bet kurš neklūs par pilsoni un no valsts tiks atstumts, ieraugāma radniecības loma cilvēku kopuma, kas empīriski veido valsti, veidošanā.

5.3. Ataudze

Depopulācija ir tas notikums, kas pēc Lambeka domām, ietekmē radniecības publisko lomu un redzamību (Lambek 2013, 245). Piedzimšana ir viens no svarīgākajiem radniecības aktiem, turklāt jaundzimušais vienlaikus kļūst gan par savas ģimenes locekli, gan valsts piederīgo (Lambek 2013, 250). Savukārt antropologs Klods Malasio (*Claude Meillassoux*) norāda, ka māsaimniecība ir vienīgā ekonomiskā un sociālā sistēma, kura ir spējīga fiziski reproducēt cilvēkus (Meillassoux 1981, xiii), viņš uzlūko nukleāro ģimeni kā minimālo produktīvo šūnu, bet laulību kā vienošanos, kas regulē nosacījumus, kādos notiek cilvēku

atražošana (Meillassoux 1981, 43). Turklāt Malasio ieskatā visās sabiedrībās bioloģiskās vairošanās kapacitāte ir lielāka nekā reālie dzimstības rādītāji, jo to ietekmē tādas lietas kā nabadzība, slimības, bads, rituāli, ticība, bet *Rietumu* sabiedrībā tas, ko saucam par labklājību (Meillassoux 1981, xii). Tādējādi valsts ar dažādām politikām var mēģināt regulēt demogrāfisko situāciju valstī un valstij par demogrāfiju ir īpaša interese, tā kā jauni cilvēki rodas tikai no citiem cilvēkiem.

Oficiālie statistikas dati apliecina, ka kopš 1991. gada Latvijas iedzīvotāju skaits sarūk negatīva dabiskā pieauguma un negatīva migrācijas saldo dēļ (Centrālā statistikas pārvalde 2023). Satraukums par tendencēm, ko atspoguļo statistikas rādītāji, tiek raksturots izmantojot terminus ar izteikti negatīvu konotāciju, piemēram, – *dziļa demogrāfiskā krīze* (Vītoliņš 2021), *demogrāfiskā bedre* (Demogrāfisko lietu centrs 2022), *straujā demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās* vai *depopulācija* (Krūmiņš 2023). Demogrāfs Ilmārs Mežs norāda, ka valstij jādomā par to, kā Latvija pietiekoši spēs attīstīties ar daudz mazāku bērnu un jauniešu skaitu, jo šobrīd piedzimst par 10-15% mazāk bērnu nekā plānots (Mežs 2023).

Ministru Prezidente Evika Siliņa gadumijas uzrunas laikā, 2023. gada 31. decembrī, sacīja, ka *valsts nākotne sākas ar bērniem*, tādējādi demonstrējot sasaisti starp jaunu pilsoņu rašanos un valsts iespējām pastāvēt nākotnē.

12.attēls. Ministru Prezidente Evika Siliņa gadumijas uzrunas laikā, 2023.gada 31.decembra ekrānuzņēmums, avots: LTV1

Sociologs Nikolass Rouzs (*Nikolas Rose*) norāda uz konceptuālām izmaiņām, kas jo īpaši pamanāmas kļuva pēc otrā pasaules kara; proti, bērni tika ieraudzīti kā politiska ideja un mērķis, nonākot varas iestāžu redzeslokā kā topošie pilsoņi, no kuriem nākotnē būs atkarīga

gan valsts pastāvēšana un drošība, gan labklājība un stabilitāte, tāpēc valstij jāuzņemas rūpes par viņu labsajūtu, izglītošanu, tādējādi leģitimējot kontroli pār ģimeni kopumā (Rose 1999, 123–125).

Interesanti, ka brīdī, kad dzimstība valstī ir ļoti zema, atsevišķi Saeimas komisiju sēžu dalībnieki turpina ieturēt stingru pozīciju tautas ataudzē un tiecas nostiprināt regulējumus, kas veicinātu tieši ģimenē, ar to saprotot laulībā, dzimušo bērnu skaita pieaugumu. Atsevišķos gadījumos demogrāfijas jautājums tiek reducēts līdz nacionālajam diskursam, precizēti paziņojot, ka *latvieši izmirst* (Mežs 2023). Tādējādi dodot savu artavu polemikā ap cilvēku iekļaušanu vai izslēgšanu no valsts rūpju loka uz nacionāliem pamatiem, kā to demonstrēju iepriekšējā apakšnodaļā.

Sasaistot valsts pastāvēšanu nākotnē ar jaunu pilsoņu dzimšanu, un kopā ar politikām, kas uz radniecības pamata iekļauj vai izslēdz kādu cilvēku no piederības noteiktas valsts pilsoņu kopumam, kļūst redzams tas valsti veidojošais un formējošais spēks, kas piemīt radniecībai.

NOBEIGUMS

Antropoloģija radniecības izpētē ir izgājusi vairākus posmus, kuros radniecības konstruēšanu un pētniecību ietekmēja sociālo zinātņu teorijas, kuras vairāk sliecās abstrakti modelēt vai izteikt pieņēmumus par iedomāto lietu kārtību, nevis pievērsās cilvēku izdzīvotajām pieredzēm un nozīmēm, kas caurvij ikdienu lokālos kontekstos. Lielie radniecības teorētiķi Redklifs-Brauns un Šneiders kļūdījās pretnostatot radniecību valstij un apgalvojot, ka radniecības kā lielā organizējošā spēkā loma politikā ir zudusi. Šobrīd antropologi arvien vairāk radniecību uzlūko kā sociālās attiecības, kas ir neatdalāmas no politikas un valsts īstenošanas.

Es klausījos Saeimas komisiju sēžu audioierakstus un izpētīju kā valsts pārvaldē caur tiesību aktu apspriešanu tiek konstruēta ģimene, un izmantoju savu personisko pieredzi, lai atklātu tiesību normu reizēm neparedzēto ietekmi uz ikdienā izdzīvotām radniecības praksēm. Secinu, ka manām individuālajām izvēlēm ir maza nozīme. Jo tālāk manas izvēles ir no tiesību aktos noteiktā nukleārās ģimenes standarta jeb ideāla, jo mazāk atļaujas mani ir un vairāk birokrātisku darbību nepieciešamas, lai pielāgotu ģimeni tiesību normu tvērumam.

Konstatēju vēlmi Saeimā ierobežot ģimenes jēdziena attiecināšanu uz ģimenēm, kas neiekļaujas šobrīd spēkā esošajā nukleārās ģimenes konstrukcijā, nolūkā izvairīties no strīdīgām diskusijām *ģimenes* jēdziens tiesību aktos tiek aizstāts ar jēdzienu *mājsaimniecība*.

Maģistra darbā izmantoju kvalitatīvās pētniecības metodes – novērojumu, satura analīzi, daļēji strukturētās intervijas u.c., lai izsekotu ģimenes konstruēšanu Saeimas komisijās secinu, ka radniecība un valsts ciešā mijiedarbībā formē un veido viena otru. Ģimenes izveidošanu garantē valsts institūciju veiktās performatīvās darbības un personu līdzdalība tajās. Sasaistot valsts pastāvēšanu nākotnē ar jaunu pilsoņu dzimšanu, un kopā ar politikām, kas uz radniecības pamata iekļauj vai izslēdz kādu cilvēku no piederības noteiktas valsts pilsoņu kopumam, kļūst redzams tas valsti veidojošais un formējošais spēks, kas piemīt radniecībai.

IZMANTOTO INFORMATĪVO AVOTU SARAKSTS

- Alunāns, Juris. b. g. “Kāds vārds par kalpiem”. No *Dziesmiņas un raksti*.
<https://www.letonika.lv/literatura/Reader.aspx?r=165>.
- Andersons, Imants. 1979. *Trešais bērns: Jautājumā par demogrāfisko stāvokli un iedzīvotāju dabiskā pieauguma stimulēšanu Latvijas PSR*. Rīga: Liesma.
- Berga, Guna, Inta Tiltiņa, Ilona Buša un Sandis Dūselis. 2005. *Laulību šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošo faktoru izpēte*. Rīga.
- Berger, Peter L. un Thomas Luckmann. 1991. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Penguin books.
- Bernard, Russell H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. 4th izd. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Brence, M. 1965. “Lituānismi latviešu literārajā valodā”. No *Latviešu valodas kultūras jautājumi. Rakstu krājums.*, sast. L. Amatniece un H. Bendikts, 53–65. Rīga: Izdevniecība “Liesma”.
- Carsten, Janet. 2000a. *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2000b. “Knowing where you’ve come from: Ruptures and continuities of time and kinship in narratives of adoption reunions”. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 6 (4) (30. decembrī): 687–703. doi:10.1111/1467-9655.00040.
- . 2004. *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Centrālā statistikas pārvalde. 2023. “Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas”.
<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/247-iedzivotaju-skaits-un-ta-izmainas>.
- Crane, Julia G. un Michael V. Angrosino. 1974. *Field Projects in Anthropology: A Student Handbook*. Morristown, NJ: General Learning Press.
- Danovskis, Edvīns. 2015. *Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
- Demogrāfisko lietu centrs. 2022. *Tautas ataudzes stratēģija ĢIMENE – LATVIJA – 2030 (2050)*. Rīga.
- Douglas, Mary. 1970. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Victoria: Pelican Book.

- Fortes, Meyer un Edgar Evan Evans-Pritchard. 1950. "Introductio". No *African political systems*, sast. Meyer Fortes un Edgar Evan Evans-Pritchard, 1–23. London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Foucault, Michel. 2006. "Governmentality". No *The Anthropology of the State: A Reader*, sast. Aradhana Sharma un Akhil Gupta, 131–143. Oxford: Blackwell Publishing.
- Fuko, Mišels. 1995a. "Patiesība, vara, patība". No *Patiesība, vara, patība*, sast. Igors Šuvajevs, 12–16. Rīga: Spektrs.
- . 1995b. "Vara, tiesības, patiesība". No *Patiesība, vara, patība*, sast. Igors Šuvajevs, 41–49. Rīga : Spektrs.
- . 2000. *Seksualitātes vēsture: I Zinātgriba*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Giddens, Anthony. 1971. *Capitalism and modern social theory: an analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack. 2000. "The Contemporary Family in Practice". No *The European Family: An Historico-Anthropological Essay (Making of Europe)*, 156–171. Wiley-Blackwell.
- Góralaska, Magdalena. 2020. "Anthropology from Home". *Anthropology in Action* 27 (1) (1. martā): 46–52. doi:10.3167/aia.2020.270105.
- Graeber, David. 2007. *Possibilities: Essays on Hierarchy, Rebellion, and Desire*. Oakland, Edinburgh: AK Press.
- . 2015a. "Introduction: The Iron Law of Liberalism and the Era of Total Bureaucratization". No *The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy*, 3–44. Brooklyn: Melville house.
- . 2015b. "Dead Zones of the Imagination: An Essay on Structural Stupidity". No *The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy*, 45–104. Brooklyn: Melville house.
- Gupta, Akhil un James Ferguson. 1997. "Discipline and Practice: "The Field" as Site, Method, and Location in Anthropology". No *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*, 1–46. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hanovs, Deniss. 2014. "Es esmu latvietis vai neesmu?". *lvportals.lv*.
<https://lvportals.lv/viedokli/261627-es-esmu-latvietis-vai-neesmu-2014>. Pēdējo reizi skatīts: 2023. gada 5. decembrī.

- Jansen, Stef. 2014. "Hope For/Against the State: Gridding in a Besieged Sarajevo Suburb". *Ethnos* 79 (2) (15. martā): 238–260. doi:10.1080/00141844.2012.743469.
- Kalniņa, Zaida. 2023. "Kas ir ģimene? Dažādu Latvijas ģimeņu acīm".
<https://lvportals.lv/norises/351664-kas-ir-gimene-dazadu-latvijas-gimenu-acim-2023>.
- Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Krohn-Hansen, Christian un Knut G. Nustad. 2005. "Introduction". No *State Formation: Anthropological Perspectives*, sast. Christian Krohn-Hansen un Knut G. Nustad, 3–26. London: Pluto Press. doi:10.2307/j.ctt18fs5n7.5.
- Kruks, Sergejs un Ilva Skulte. 2016. "Politikas izzušana Saeimas diskursā". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Humanitārās un sociālās zinātnes* 70 (3): 51–58.
- Krūmiņš, Juris. 2023. "Demogrāfiskā politika Latvijā". *Nacionālā enciklopēdija*.
- Kuper, Adam. 2017. *The Reinvention of Primitive Society: Transformation of a Myth*. London: Routledge.
- Lamanna, Mary Ann. 2002. *Emile Durkheim on the Family*. London: Sage Publications.
- Lambek, Michael. 2013. "Kinship, Modernity, and the Immodern". No *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*, sast. Susan McKinnon un Fenella Cannell, 241–260. Santa Fe: SAR Press.
- Latvijas Republikas Saeima. 2022. "13.Saeima pieņēmusi 1203 likumus". *Saeima.lv*.
<https://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/31563-13-saeima-pienemusi-1203-likumus>. Pēdējo reizi skatīts: 2023. gada 5. decembrī.
- Levine, Nancy E. 2008. "Alternative Kinship, Marriage, and Reproduction". *Annual Review of Anthropology* (37) (24. jūnijā): 375–389.
- LSM.lv Ziņu redakcija. 2015. "12.Saeimai iesniegts priekšlikums, kas paredz partnerattiecību legalizāciju Latvijas Civillikuma Ģimenes tiesību sadaļā, informēja priekšlikuma autors, deputāts Veiko Spolītis („Vienotība”)".
<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/saeima-iesniedz-priekslikumu-par-partnerattiecibu-legalizaciju.a115866/>.
- Mauss, Marcel. 1973. "Techniques of the body". *Economy and Society* 2 (1) (februārī): 70–88. doi:10.1080/030851473000000003.
- McKinnon, Susan un Fenella Cannell. 2013. "The Difference Kinship Makes". No *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*, sast. Susan McKinnon un Fenella Cannell, 3–38. Santa Fe: SAR Press.
- Meillassoux, Claude. 1981. *Maidens, Meal and Money: Capitalism and the domestic community*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mežs, Ilmārs. 2023. "Ar laiku vienkārši būsīm arvien mazāki un pārvērtīsimies par mikrovalstiņu". No . Laikmeta krustpunktā. . Latvija: Latvijas Radio.
- Mitchell, Timothy. 2006. "Society, Economy, and the State Effect". No *The Anthropology of the State: A Reader*, sast. Aradhana Sharma un Akhil Gupta, 169–186. Oxford: Blackwell Publishing.
- Morgan, Lewis Henry. 1871. *Systems of consanguinity and affinity of the human family*. Washington: Smithsonian institution.
- Needham, Rodney. 1971. "Remarks on the Analysis of Kinship and Marriage ". No *Rethinking Kinship and Marriage*, sast. Rodney Needham, 1–34. London and New York: Routledge.
- O'Reilly, Karen. 2005. *Ethnographic methods*. London: Routledge.
- Osipova, Sanita. 2020a. "Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte Latvijā XX un XXI gs." No *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*, 21–33. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- . 2020b. "Ģimenes tiesības Latvijas Republikā XX-XXI gs." No *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*, 142–157. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- . 2020c. "Aspazija 'Satversmes tēvu' lokā". No *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*, 194–204. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- . 2020d. "Vadonisma atdzimšana Latvijā". No *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*, 120–123. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- . 2021. "Satversmes tiesas tiesneses Sanitas Osipovas atsevišķās domas lietā Nr. 2019-33-01 'Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam'". No *Latvijas Republikas oficiālais izdevums "Latvijas Vēstnesis"*, 2021/7.8.
- Parsons, Talcott. 1955. "The American Family: Its Relations to Personality and to the Social Structure". No *Family, Socialization and Interaction Process*, sast. Talcott Parsons un Robert F. Bales, 3–33. Glencoe, IL: Free Press.
- Putniņa, Aivita, Kristīne Dupate, Māris Brants un Ilze Mileiko. 2015. *Pētījums par laulības neregistrēšanas problemātiku: Gala ziņojums*. Rīga.
- Radcliffe-Brown, Alfred R. 1950. "Preface". No *African political systems*, sast. Meyer Fortes un Edgar Evan Evans-Pritchard, xi–xxiii. London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Reed-Danahay, Deborah E. 1997. "Introduction". No *Auto/Ethnography: Rewriting the Self and the Social*, sast. Deborah E. Reed-Danahay, 1–17. Oxford: Berg.

- Rose, Nikolas. 1999. *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. 2nd izd. London: Free Association Books.
- Sahlins, Marshall. 2011. "What kinship is (part one)". *Journal of the Royal Anthropological Institute* 17 (5. februārī): 2–19.
- Saulītis, Andris un Kristīne Rolle. 2023. "Īpašums, kredīti un mantojums: radniecības ekonomiskā daba un nevienlīdzība Latvijā". No *Radniecība un valsts īstenošana mūsdienu Latvijā*, 173–190. Rīga.
- Schneider, David Murray. 1980. *American Kinship: A Cultural Account*. 2nd izd. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven and London: Yale University Press.
- Sedlenieks, Klāvs. 2023. "Ievads. Valsts – radniecība – īstenošana – performance". No *Radniecība un valsts īstenošana mūsdienu Latvijā*, sast. Klāvs Sedlenieks, 1–24. Rīga.
- Sedlenieks, Klāvs, Andris Saulītis un Kristīne Rolle. 2017. *Tētis uz 13%: Latvijas tēvi pēc šķiršanās*.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1789. *Lettisches Lexikon. In zween Theilen abgefasst, und den Liebhabern der lettischne Literatur gewidmet von Gotthard Friedrich Stender, Praepositus emeritus zu Selburg*. Mitau: J. F. Steffenhagen.
- Stikāne, Vija. 2023. "Radniecība un valsts/pārvaldes institūciju attiecības Livonijā 13.–16. gadsimtā ar ieskatu par pieejamajiem pētījumiem par radniecību un valsti līdz 19. gadsimtam". No *Radniecība un valsts īstenošana mūsdienu Latvijā*, sast. Klāvs Sedlenieks, 73–105. Rīga.
- Šulmane, Ilze un Sergejs Kruks. 2006. *Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā: Laikrakstu publikāciju analīze (Diena, Neatkarīgā, Latvijas Avīze, Vakara Ziņas, Телеграф, Час, Вестни-Сегодня)*. Rīga.
- Trautmann, Thomas R. 1987. *Lewis Henry Morgan and the Invention of Kinship*. Berkeley: University of California Press.
- TVNET. 2021. "'Vērtības' un 'tradicionālās ģimenes' pret ST spriedumu. Ko nozīmē NA iecere grozīt Satversmi?" <https://www.tvnet.lv/7155547/vertibas-un-tradicionalas-ģimenes-pret-st-spriedumu-ko-nozime-na-iecere-grozit-satversmi>.
- Vītolīņš, Edvīns. 2021. "Dziļā demogrāfiskā krīze Eiropā un Latvijā". *IR* (13. oktobrī).
- Žabicka, Anna un Klāvs Sedlenieks. 2023. "'It kā ģimene': Radniecība Saeimas deputātu diskusijās". No *Radniecība un valsts īstenošana mūsdienu Latvijā*, sast. Klāvs Sedlenieks, 152–172. Rīga.

Tiesību akti

Valsts pārvaldes iekārtas likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63545-valsts-parvaldes-iekartas-likums>

Latvijas Republikas Satversme. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

Latvijas Republikas Civillikums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

Militārā dienesta likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>

Izglītības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>

Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>

Darba likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>

Pilsonības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums>

Likumprojekti un anotācijas

Likumprojekts 672/Lp13 “Grozījumi Pacientu tiesību likumā”

Likumprojekts 925/Lp13 “Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā”

Likumprojekts 933/Lp13 “Grozījumi Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likumā”

Likumprojekta 672/Lp13 “Grozījumi Pacientu tiesību likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums

Likumprojekta 893/Lp13 “Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums

Likumprojekta 949/Lp13 “Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums

Likumprojekts 412/Lp14 “Grozījumi Notariāta likumā”

Deputātu priekšlikumi

Deputāta Veiko Spoliša 2015. gada 29. janvāra priekšlikums grozījumiem Civillikumā

Deputātu J.Iesalnieka, R.Dzintara, R.Jansona, R.Kola un I.Indriksones 2021.gada 7.janvāra priekšlikums grozīt Satversmes 110.pantu

Deputātes Jūlijas Stepaņenko priekšlikumi likumprojektam Nr. 1380/Lp13 “Civilās savienības likums”

Saeimas komisiju sēžu audioieraksti

2021.gada 13.aprīļa Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdes audioieraksts

2021.gada 29.septembra Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdes audioieraksts

2021.gada 14.decembra Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdes audioieraksts

2022.gada 15.februāra Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas sēdes audioieraksts

2022.gada 1.marta Juridiskās komisijas sēdes audioieraksts

2022.gada 27.aprīļa Juridiskās komisijas sēdes audioieraksts

Tiesas spriedumi

Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 10.decembra Spriedums Lietā Nr. SKA-[B1]/2021 “Valsts pienākums juridiski atzīt viena dzimuma pāru veidotās ģimenes un tiesisko attiecību starp ģimenes locekļiem pastāvēšanas konstatēšana”.

URL: <https://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/administrativo-lietu-departamenta/nodod-jaunai-izskatisanai-lietu-par-viena-dzimuma-para-gimenes-juridisku-atzisanu-10917?year=2021&month=12>

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020.gada 12.novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam”. URL:

<https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search%5Bnumber%5D=2019-33-01>

Intervijas

12.11.2023. intervija ar Saeimas frakcijas *Jaunā Vienotība* deputātu;

25.10.2023. intervijā ar kustības “Dzīvesbiedri” vadītāju Kasparu Zālīti;

Mājas lapa

Dzimta. 2015. “Dzimta.Mīlestība.Spēks”. Skatīts 12.12.2023.

<http://www.manacilts.lv/atributika.html>

PIELIKUMI

KOMISJAS 13. SAEIMAS SASAUKUMĀ

I. PASTĀVĪGĀS KOMISIJAS UN TO APAKŠKOMISIJAS:

Ārlietu komisija

Baltijas lietu apakškomisija

Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija

Finanšu sektora uzraudzības apakškomisija

Nodokļu politikas apakškomisija

Juridiskā komisija

Krimināltiesību politikas apakškomisija

Tiesu politikas apakškomisija

Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija

Latgales apakškomisija

Mediju politikas apakškomisija

Izglītības, kultūras un zinātnes komisija

Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju apakškomisija

Sporta apakškomisija

Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisija

Stratēģiskās komunikācijas apakškomisija

Visaptverošas valsts aizsardzības apakškomisija

Valsts pārvaldes un pašvaldības komisija

Mājokļa jautājumu apakškomisija

Pašvaldību sistēmas pilnveidošanas apakškomisija

Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisija

Amatniecības un mazās uzņēmējdarbības apakškomisija

Vides un klimata apakškomisija

Sociālo un darba lietu komisija

Sabiedrības veselības apakškomisija

Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija

Pieprasījumu komisija

Publisko izdevumu un revīzijas komisija

Nacionālās drošības komisija

Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisija

Eiropas lietu komisija

Ilgspējīgas attīstības komisija

E-pārvaldības apakškomisija

Informācijas tehnoloģiju un inovatīvas uzņēmējdarbības apakškomisija

II. SPECIĀLAS KOMISIJAS:

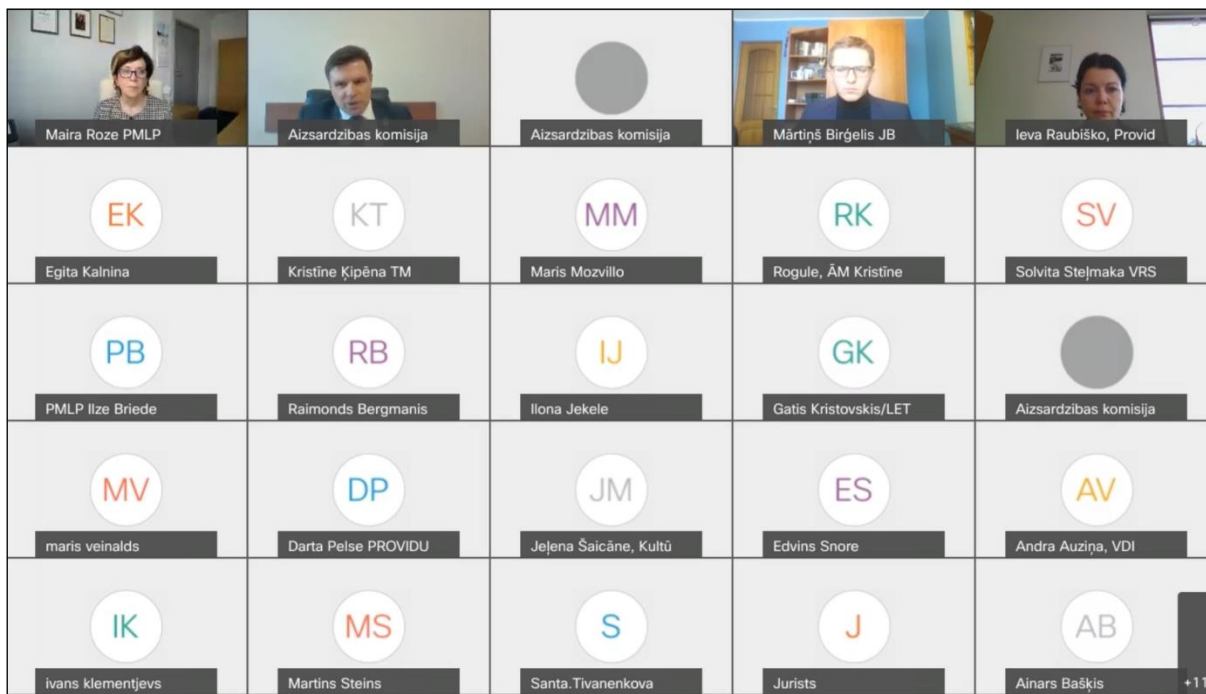
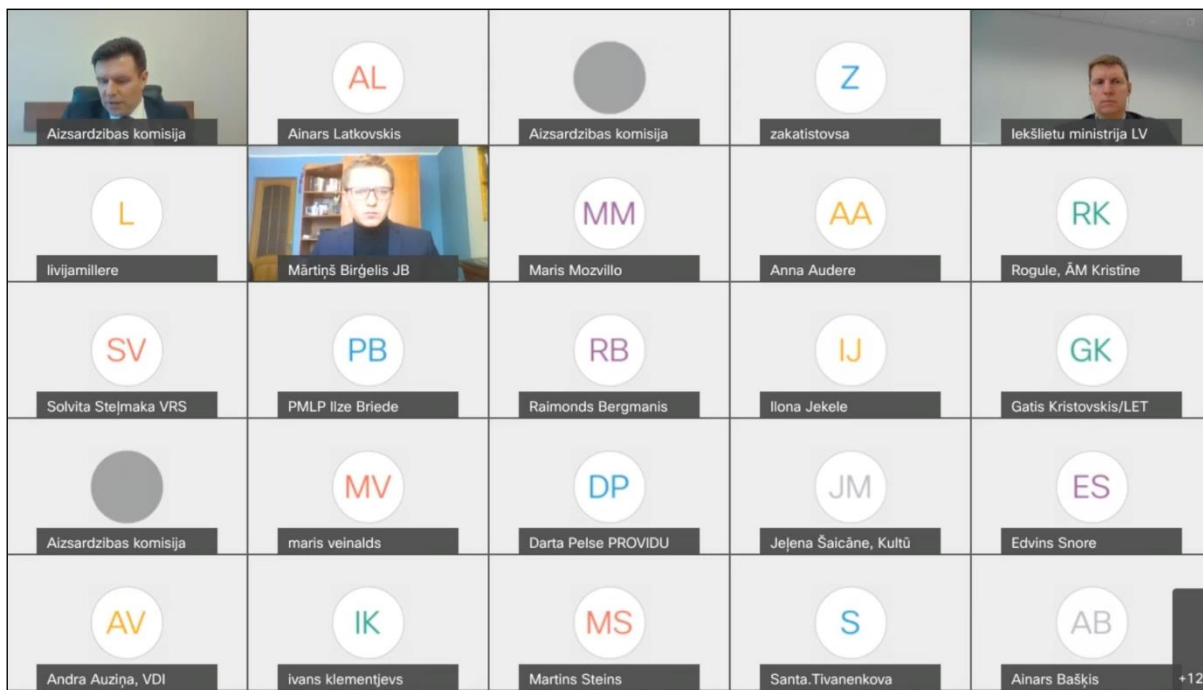
Administratīvi teritoriālās reformas komisija

III. PARLAMENTĀRĀS IZMEKLĒŠANAS KOMISIJAS:

Parlamentārās izmeklēšanas komisija, lai izmeklētu Latvijas valdības kļūdaino rīcību Covid-19 pandēmijas pārvarēšanas procesā, kā arī nosauktu to politisko amatpersonu vārdus, kuras izraisījušas neatgriezeniski negatīvas sekas Latvijai

Parlamentārās izmeklēšanas komisija par OIK atbalsta ieviešanas mērķiem, ietekmi, kritērijiem atbalsta saņemšanai, atbalsta intensitāti, Eiropas Komisijas 2017. gada 24. aprīļa lēmumu lietā SA.43140 (2015/NN) un par nodarīto kaitējumu un tiesību aizsardzības institūciju rīcību

SAEIMAS KOMISJAS SĒDES EKRĀNUZŅĒMUMI

LIKUMPROJEKTA KARTĪTES PARAUGS

1. Nr: 1/Lp13 Grozījumi likumā 'Par Latvijas Banku'							
	Iesniegts	Prezidijs	Nodošana komis.	1. lasījums	2. lasījums	3. lasījums	Izsludināts
Datums	07.11.2018	13.11.2018	22.11.2018	06.12.2018	19.09.2019	21.11.2019	10.12.2019
Rezultāts			Nod. kom.	Pieņemts	Pieņemts	Likums	
Dok. nr.			<u>10, 10A</u>	<u>98</u>	<u>1296</u>	<u>1699</u>	<u>268L/13</u>
Termiņš					02.01.2019	03.10.2019	

Šobrīd spēkā esošā likuma redakcija: [Likumi.lv](#)

☐ Saeimas sēdes dokumenti:

Iesniegts

☐ [Nr. 10] LP teksts: un anotācija

Prezidijs

☐ [Nr. 10A] Prezidija atzinums: Par Par likumprojektu "Grozījumi likumā "Par Latvijas Banku"" (Nr. 1/Lp13)

Nodošana komisijām

☐ Stenogramma: Nodošana komisijām

1. lasījums

☐ [Nr. 98] Atbildīgās komisijas atzinums: 1. lasījums

☐ Stenogramma: 1. lasījums

2. lasījums

☐ [Nr. 1296] Priekšlikumu tabula : 2. lasījums

☐ Stenogramma: 2. lasījums

3. lasījums

☐ [Nr. 1699] Priekšlikumu tabula : 3. lasījums

☐ Likuma teksts: Sagatavots izsludināšanai-Grozījumi likumā "Par Latvijas Banku"

☐ Stenogramma: 3. lasījums

Izsludināts

☐ [Nr. 268L/13] Likuma teksts: Grozījumi likumā "Par Latvijas Banku"

☐ **Atbildīgā komisija:** Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija

	Sēdes datums	Komisijas lēmums
Uz 1.lasījumu	29.11.2018	Atbalstīt likumprojektu
		<i>Plānotais priekšlikumu termiņš: 02.01.2019</i> <i>Plānotais referents: Dombrovskis Vjačeslavs</i>
Uz 2.lasījumu		<i>Plānotais referents: Bondars Mārtiņš</i>
		☐ Atbildīgās komisijas dokumenti: ☐ Priekšlikumi: Deputāta A. Kiršteina priekšlikumi ☐ Atzinums par likumprojektu: Juridiskā biroja atzinums ☐ Priekšlikumu tabula uz komisijas sēdi: Priekšlikumu tabula uz komisijas sēdi 11.09.2019.
Uz 3.lasījumu		☐ Atbildīgās komisijas dokumenti: ☐ Vēstule: Mr. M. Draghi par "Grozījumi likumā "Par Latvijas banku"" ☐ Atzinums par likumprojektu: Eiropas Centrālās bankas atzinums latviešu un angļu valodā ☐ LP teksts - redakcija 3. lasījumam: Uz 12.11.2019

Referents: Bondars Mārtiņš **Iesniedzēji:** Ministru kabinets

SAEIMAS LIKUMDOŠANAS DATU BĀZES MEKLĒŠANAS RĪKS

☆ 🔒 titania.saeima.lv ↻

Nacionālā encikl... | Tēzaurs | >>

LATVIJAS REPUBLIKAS
13.SAEIMA

Likumprojekti

- 📖 Skatīt visā reģistrā
- 📖 Skatīt starp Saeimā izskatāmajiem
 - ◇ Iesniegtie
 - ◇ Uz 1.lasījumu
 - ◇ Uz 2.lasījumu
 - ◇ Uz 3.lasījumu
- 📖 Skatīt starp Saeimā pieņemtajiem
- 📖 Aktīvie likumprojekti
- 📖 Aktīvo likumprojektu priekšlikumu iesniegšanas termiņi
- 📖 Komisijām nodoto likumprojektu saraksts
- 📖 Likumprojekti saistībā ar ES
- 📖 **Likumprojekti, kuri ir sasaistīti ar ES tiesību aktiem (ESTAPIKS)**

🔍 **Detalizēta meklēšana**

meklēt pēc vārda (arī nepilna)

☐ Meklēt nosaukumā
☒ Meklēt visos tekstos
☐ Meklēt pēc numura

Izskatīšanas datums

no līdz

(formātā - dd.mm.gggg)

Meklēt

“ģimen”

5.pielikums

Ģimenes jēdziena lietojumu sagrupējums Saeimas rakstiskajos darba materiālos

Ģimene Ģimenes Ģimene (persona) Ģimenes (personas) Persona (ģimene) Personas (ģimenes) Ģimenes un personas Ģimene vai persona Ģimenes locekļi Ģimenes loceklis Ģimenes locekļu loks Ģimenes attiecībās esošas personas Ģimene pēc būtības Kopdzīves partneris vai ģimenes loceklis Visas ģimenes Dažas ģimenes Visa ģimene Pārējā ģimene Viņu ģimenēm Citas ģimenes Sava ģimene Savas ģimenes Dažādas ģimenes Saliktās ģimenes Vīriešu ģimenes	Ģimenes ārsts Ģimenes ārstu prakse Individuālais (ģimenes) uzņēmums Ģimenes uzņēmumi Ģimenes valsts pabalsts Goda ģimenes karte Goda ģimenes koncepts Ģimenes atbalsta un palīdzības programmas Ģimenes vērtību aizstāvji Ģimeņu riska novērtējums Individuālā ģimenes māja	Ģimenes izjustu Ģimenēm ļautu Atbalstīt ģimenes Atbalsts ģimenēm Ģimeņu atbalsts Ģimeņu pieprasījums Programma ģimenēm Ģimeņu labā Aizsargāt ģimenes Iejaukties ģimenes lietās Uzaugt ģimenē Ģimenes nespēj	Kaitēt ģimenei Ģimenes likvidācija Vardarbība ģimenē Vardarbības gadījumi ģimenē Vardarbības ģimenē gadījumi Vardarbība ģimenē , kur aug bērni vardarbības ģimenē izmaksas Nošķirt no ģimenes Emocionālā spriedze ģimenē	Ģimene kā sabiedrības institūts Ģimenes tiesību jautājumi Ģimenes atrodas attālinātajā mācību režīmā	Ģimeniska vide Faktiskā ģimenes dzīve Ģimenes konflikti Ģimeniska tipa aprūpes elementi Kuplas ģimenes Ģimenes rūpes Apgādībā ģimenē Piedzimt ģimenē	Ārpus ģimenes Ārpus ģimenes aprūpe Ārpus ģimenes aprūpes pakalpojums Audžu ģimenes Audžu ģimenes pienākums Audžu ģimenes statuss
---	--	--	---	---	---	---

Sieviešu ģimenes Nepilnās ģimenes Jaunās ģimenes Šķirtās ģimenes Viena vecāka ģimene Ģimenes sastāvs Laulība un ģimene Ģimene, kas balstīta laulība Ārpuslaulības ģimenes Jēdziens “ģimene” Ģimenes attiecību statuss Ģimenes locekļa statuss Ģimenes locekļi un citas iemitinātās personas Ģimenes vai mājsaimniecības Ģimenes lietas Ģimenes saistības Ģimenes attiecības Ģimeņu regulējums Ģimenes dzīve Ģimenes kontaktu loks Ģimenes dzīves vērtības Ģimenes formas Ģimenes veidošana Ģimenes izmaksas Ģimenes ienākumi Ģimenes budžets Ģimenes ievainojamība Ģimenes materiālais stāvoklis		Darbs ar ģimeni Apliecina cieņa ģimenēm Ģimenes jāatbrīvo (personu) ģimeni atzīst par tiesīgu īrēt Personai (ģimenei) ir tiesības Jānodrošina ģimenei [pienākums] Ģimenes ir nonākušas sarežģītākās situācijās Ģimenēm trūkst datoru Ģimenes izjustu, ka valstij rūp ikviens bērns un valsts ģimenēm sniedz atbalstu	Nodibināt ģimeni Veidot ģimenes Ģimenes veidošana Ģimenes apvienošanās Bērna intereses augt ģimenē Piedzimt ģimenē			
---	--	--	--	--	--	--

Ģimenes mantiskais stāvoklis Ģimenes un ekonomiskais stāvoklis Nabadzības risks ģimenēs Ģimenes labklājība Ģimenes stabilitāte Ģimenes vienotība Ģimenes saites Ģimenes jautājumi Ģimenes (personas) statuss Ģimene, kurai nav oficiāli nostiprināts statuss Personas (ģimenes) statuss Ģimenes statuss Mūsdienu ģimene Mūsdienās esošās ģimenes formas Ģimenei “nav standarta modelis” Trūcīgas ģimenes statuss Trūcīga ģimene Trūcīga daudzbērnu ģimene Maznodrošinātas personas (ģimenes) Mazturīgas ģimenes Mazturīgo ģimeņu bērni Maznodrošināta daudzbērnu ģimene Daudzbērnu ģimene						
---	--	--	--	--	--	--

Daudzbērnu ģimenes bērni Daudzbērnu ģimenes definīcija Sava ģimene Premjera ģimene Bērni un ģimenes Ģimenes un bērni Ģimenes ar bērniem Ģimenes nepilngadīgie bērni Ģimene ar četriem bērniem Bērna ienākšana ģimenē Bērnu skaits ģimenē Bērni ģimenē Jaunieši no ģimenēm Ģimenes locekļu vārdi Rīgā ģimenēs Ģimenes Latgalē Latvijas ģimenes Pakalpojumi ģimenēm Izglītība ģimenē Ģimeņu skaits Studējošais ģimenē Bērniem un pusaudžiem ar mentālās veselības grūtībām un viņu ģimenēm Ģimenes, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti vai persona, kura nav sasniegusi 24 gadu vecumu,						
---	--	--	--	--	--	--

ja tai ir noteikta I vai II invaliditātes grupa Ģimenes , kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti Ģimene , kurā ģimenes locekļi ir pensijas vecumu sasniegušas personas vai personas ar invaliditāti Ģimenes , kuru bērni tiek pārvietoti bērnu ratiņos Ģimenei piederoša (AS) Personu (ģimeņu) pieprasījums Politiski nozīmīgas personas ģimenes loceklis Ģimenes locekļa reputācija						
---	--	--	--	--	--	--

(dzimtsarakstu nodaļa, kurā iesniedz
iesniegumu)

Trīspusējs paternitātes atzīšanas iesniegums

Saskaņā ar Civillikuma 155.panta astoto daļu lūdzam ierakstīt mūsu bērna dzimšanas reģistra ierakstā ziņas par tēvu.

Bērns dzimis 20__gada __._____
(dzimšanas vieta)

Lūdzam bērnam piešķirt šādu vārdu un uzvārdu _____

Par sevi sniedzam šādas ziņas:

		Tēvs	Māte
1.	Vārds		
2.	Uzvārds		
3.	Dzimtais uzvārds		
4.	Personas kods		
5.	Dzimšanas datums (gads, diena, mēnesis)		
6.	Tautība (var nenorādīt)		
7.	Dzīvesvietas adrese		
8.	Valstiskā piederība		
9.	Personu apliecinoša dokumenta veids, numurs, izdevējstāde, izdošanas datums		
10.	Vecāku paraksti		

20__gada __._____

Lūdzu par bērna tēvu dzimšanas reģistrā ierakstīt bērna bioloģisko tēvu. Apliecinu, ka minētais bērns nav mans bioloģiskais bērns.

Bērna mātes vīrs vai bērna mātes bijušais vīrs _____

(vārds, uzvārds un personas kods)

(personu apliecinoša dokumenta veids, numurs, izdevējstāde un izdošanas datums)

20__gada __._____

(paraksts)

Parakstu īstumu iesniegumā apliecinu:

Dzimtsarakstu nodaļas vadītājs _____
(paraksts un tā atšifrējums)

20__gada __._____

Reģistrācijas Nr. _____

**Pēdējo 20.gadu laikā veiktie pētījumi, kas koncentrējās uz ģimenes
problemātikas izpēti, un politikas plānošanas dokumenti**

1. “Nereģistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas” (2000)
2. “Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte” (2004)
3. “Laulību šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošo faktoru izpēte” (2005)
4. “Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā. Iedzīvotāju aptauja” (2008)
5. “Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā” (2008)
6. “Latvijas vidustermiņa valsts ģimenes politikas dokuments «Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam»
7. “Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru analīze” (2013)
8. “Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā” (2014).
9. “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinoša analīze” (2015)
10. “Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku” (2015).
11. “Rīcības plāns pamatnostādņu īstenošanai 2015.–2017. gadam.”
12. “Tētis uz 13%: Latvijas tēvi pēc šķiršanās” (2017)
13. “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018”
14. “Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam”
15. “Tautas ataudzes stratēģija ĢIMENE-LATVIJA-2030 (2050)”

APLIECINĀJUMS

(Rīgā)

2024.gada 4.janvārī

Ar šo es apliecinu, ka **maģistra darbs**

“Ir jāuzmanās ar termiņiem”: ģimenes konstruēšana Saeimas komisijās

(darba nosaukums)

(turpmāk – darbs) ir izstrādāts likumīgi un godprātīgi, tas ir:

- 1) darbs ir izstrādāts patstāvīgi Rīgas Stradiņa universitātes studiju programmas apguves ietvaros, par izmantotajiem informācijas avotiem, materiāliem un datiem, tajā skaitā, manis paša (-as) iepriekš radītiem un publiskotiem darbiem, ir dotas atsauces. Šis darbs nekādā veidā nav ticis iesniegts nevienai citai komisijai vai institūcijai un nekad nav publicēts;
- 2) darba izstrādē ir ievērotas trešo personu tiesības attiecībā uz komercnoslēpumu, zinātību (*know-how*), preču zīmju izmantošanu, patentētu vai patentējamu izgudrojumu izmantošanu;
- 3) darba izstrādē ir ievērotas trešo personu tiesības attiecībā uz privāto dzīvi un personas datu aizsardzību;
- 4) darba izstrādē netika izpausts valsts noslēpums;
- 5) darba izstrādē nav izmantota cita ierobežotas pieejamības informācija;

Ja darbā ir izmantota iepriekš minētā informācija, esmu saņēmis (-usi) un pievienojis(-usi) darbam attiecīgo personu vai institūciju rakstveida piekrišanu vai atļaujas.

Ja minētais neatbilst patiesībai, es apzinos, ka mans darbs var tikt noraidīts un es uzņemos visu ar to saistīto civiltiesisko, administratīvo un krimināltiesisko atbildību. Ja minētie fakti atklāsies pēc diploma saņemšana, apzinos, ka manu diploma var anulēt.

Piekrītu/nepiekrītu (nevajadzīgo izsvītrot), ka Rīgas Stradiņa universitāte izmantos manu maģistra darbu studiju un zinātniskajā darbā, tajā skaitā citu studējošo, studiju un noslēguma darbos.

Piekrītu/nepiekrītu (nevajadzīgo izsvītrot), ka noslēguma darbs būs publiski pieejams Rīgas Stradiņa universitātes Bibliotēkā vai akadēmiskajās struktūrvienībās.

Maģistra darba apjoms ir 23323 vārdi, kas atbilst Komunikācijas fakultātes dokumentam „Metodiskie noteikumi maģistra darba izstrādāšanai un noformēšanai”.

(studējošā paraksts)

/Liene Rācene-Riekstiņa/
(vārds, uzvārds)